

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРИМІНОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ**

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СУЧАСНОСТІ

**ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

Харків 2022

*Друкується згідно з рішенням оргкомітету
за дорученням Харківського національного університету
внутрішніх справ від 14.01.2022 № 6*

Кримінологічний вимір сучасності : зб. тез доп.
наук.-практ. конф. (14 квітня 2022 р., м. Харків) / МВС
України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол.
асоц. України; Харків, Наук. парк «Наука та безпека» :
ХНУВС, 2022. – 102 с.

У збірнику представлено тези наукових доповідей авторів з різних регіонів України, праці вчених-правників, фахівців у галузі кримінології, кримінального, кримінально-виконавчого права, докторантів, аспірантів, студентів і курсантів. У доповідях висвітлено широке коло питань, пов'язаних із протидією злочинності.

УДК [343.915] (477)

Публікації наведено в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Оргкомітет не завжди поділяє погляди авторів публікацій. За достовірність наукового матеріалу, професійного формулювання, фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв, а також за розголошення фактів, що не належать відкритому друку, тощо відповідають автори публікацій та їх наукові керівники.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Харківського національного університету внутрішніх справ (<http://www.univd.edu.ua>) у розділі «Наука» – архів конференцій, семінарів та круглих столів), а також у репозитарії ХНУВС і на сайті збірника наукових праць «Вісник Кримінологічної асоціації України» (<https://visnikkau.webnode.com.ua>).

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	6
Валерій Васильович СОКУРЕНКО СТРАТЕПЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОТИДІЄЮ ЗЛОЧИННОСТІ	7
Олександр Маркович БАНДУРКА, Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ ЩОДО ПРИРОДИ СУЧАСНОГО КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ.....	9
Сергій Миколайович ГУСАРОВ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ ВЧИНЕННЯ ОКРЕМИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	12
Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ, ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОПЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНОЛОПЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	15
Юрій Броніславович ДАНИЛЬЧЕНКО УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕХІД: ВІД НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ДО СТРАТЕГІЇ.....	17
Ірина Олександрівна БАНДУРКА ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ДИТИНСТВА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ	20
Віктор Борисович БУТЕНКО ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	22
Владислав Андрійович ГОЛІКОВ ПОНЯТТЯ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКА	25
Сергій Федорович ДЕНИСОВ, Дмитро Євгенійович ЗАЙКА ПОСЯГАННЯ НА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ МОРАЛЬНОСТІ У СФЕРІ СТАТЕВИХ ВІДНОСИН: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР.....	27
Андрій Олександрович ДЕМЧЕНКО, Науковий керівник: Ксенія Володимирівна ЮРТАЄВА ВІКТИМІЗАЦІЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	29
Дарина Петрівна ЄВТЄЄВА ОБІЗНАНІСТЬ ВИННОГО ЩОДО ВІКУ ДИТИНИ ПРИ ВЧИНЕННІ ДЕЯКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ.....	31
Олександр Васильович КОЗАЧЕНКО, Ольга Михайлівна МУСИЧЕНКО ОБМЕЖУВАЛЬНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ У ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	34
Максим Геннадійович КОЛОДЯЖНИЙ ВІЙНА – НОВА УМОВА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЙСНОСТІ	38

Дмитро Юрійович КОНДРАТОВ РОЛЬ ТА МІСЦЕ НАВЧАННЯ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, У СИСТЕМІ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ.....	40
Ігор Миколайович КОПОТУН, Микола Миколайович РУДИК ГЕНЕЗА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ	42
Владислав Геннадійович КУНДЕУС ВИДОВИЙ (ПІДРОДОВИЙ) ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НА ПОВІТРЯНОМУ ТРАНСПОРТІ	44
Дар'я Юріївна ЛЕВЧЕНКО, Дмитро Юрійович КОНДРАТОВ, ДО ПИТАННЯ ПРО МІНІМАЛЬНИЙ ВІК КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	47
Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ, Євгенія Олексіївна ГЛАДКОВА ХРОНОТОП ЯК ОКРЕМА ОЗНАКА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДИНАМІКИ.....	50
Ірина Геннадіївна ЛУЦЕНКО, Богдан Геннадійович ЛУЦЕНКО ВІКТИМІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....	53
Оксана Вікторівна МАМІНА ПОНЯТТЯ «ПРОТИДІЯ НЕНАЛЕЖНОМУ ВИКОНАННЮ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ АБО ФАРМАЦЕВТИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ».....	56
Дарина Олександрівна НІКОЛАЙЧУК, Анатолій Дмитрович НАТОЧІЙ ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ УКРАЇНИ, ЇЇ ПРИНЦИПИ	58
Олександр Володимирович ОЛІШЕВСЬКИЙ КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОТИСТОЯННЯ ПОШИРЕННЮ ГОМОСЕКСУАЛІЗМУ ТА ТРАНСГЕНДЕРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	60
Юрій Володимирович ОРЛОВ АКЦІОНІЗМ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР.....	63
Тетяна Анатоліївна ПАВЛЕНКО СУЇЦИД: ПРИЧИНИ, ЧИННИКИ ТА ФАКТОРИ СУЧАСНОСТІ.....	66
Світлана Василівна ПАНОВА ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИЙ ТРАВМАТИЗМ І СМЕРТНІСТЬ В УМОВАХ ЗАГРОЗЛИВИХ ЗОВНІШНІХ ВИКЛИКІВ.....	68
Микола Леонідович ПАХНІН НАЦІОНАЛЬНА РАДА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ТЕЛЕБАЧЕННЯ І РАДІОМОВЛЕННЯ В ПРОТИДІЇ КРИМІНОГЕННИМ ВПЛИВАМ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	70
Микола Анатолійович САМБОР ВЗАЄМОЗВ'ЯКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ЗАПОБІГАННІ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ.....	72
Віталій Валерійович СОКУРЕНКО АНОМІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: TERRA INCOGNITA.....	74

Ганна Олександрівна СПІЦИНА, Анна Олександрівна АКУЛОВА

ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРАДІЖОК ВАНТАЖІВ ІЗ РУХОМОГО СКЛАДУ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ ...76

Валерія Дмитрівна СОЛДАТОВА

ІНСТИТУТ ПОМИЛУВАННЯ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ78

Вадим Борисович ХАРЧЕНКО

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ З ПОХІДНИМИ НАСЛІДКАМИ: ОСОБЛИВОСТІ

ЗАКОНОДАВЧОЇ КОНСТРУКЦІЇ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМИ ВИНИ.....82

Олександр Миколайович ХРАМЦОВ

ПСИХІЧНА НЕДОТОРКАНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....86

Інна Олександрівна ХРИСТИЧ

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ:

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС.....88

Тетяна Анатоліївна ШЕВЧУК

КРИМІНОЛОГІЧНА ОСВІТА СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПРАВООХОРОННОЇ

ДІЯЛЬНОСТІ.....89

Юрій Вікторович ШИНКАРЬОВ

ЩОДО ОБУОМВЛЕНOSTІ СТРУКТОРНОГО ВИОКРЕМЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ

ПОКАРАННЯ91

Альона Костянтинівна ЩЕРБАКОВА

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ: ВІД БЮРОКРАТІЇ ДО ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДОМІНАНТИ93

Ксенія Володимирівна ЮРТАЄВА

КІБЕРНАЙМАНСТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНИХ ФОРМ АГРЕСІЇ.....95

Андрій Миколайович ЯЩЕНКО

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ З ПРИВОДУ НОРМАТИВНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ЗАГАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ

ПРАВИЛ ЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-

ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ97

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ

СОЦІАЛЬНИЙ ПАРАЗИТИЗМ – НОВИЙ ТРЕНД СУЧАСНОСТІ99

Вітальне слово

Вітаю всіх учасників науково-практичної конференції «Кримінологічний вимір сучасності», яка присвячена 30-річчю кафедри кримінального права і кримінології факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ. Тематика безпосередньо віддзеркалює багаторічний курс керівництва кафедри та її науково-педагогічного потенціалу на пошук нового, незвіданого, прогресивного, і в той же час такого важливого для розвитку правової науки знання.

Сьогодні кафедра займає провідні позиції у здійсненні фахової підготовки поліцейських, які вже завтра будуть забезпечувати ефективний захист прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства і держави. Її співробітники – команда молодих талановитих науковців, які наполегливо продовжують розвивати кримінологічну науку, використовуючи інноваційні ідеї у навчальному процесі для виховання наступних поколінь професіоналів у цій сфері.

Традиційно кожного року за ініціативи та сприяння кафедри проводяться науково-практичні конференції за широким спектром напрямків, що свідчить про їх полідисциплінарність, спрямованість на активізацію інноваційної наукової діяльності. Обговорення гострих проблем і нових трендів розвитку юридичної науки сприяє виробленню концептуально нових кримінально-правових та кримінологічних засобів протидії злочинам.

Ця конференція – нова можливість для обміну досвідом у реальному часі між широким колом фахівців – теоретиків та практиків, досвідчених спеціалістів та молодих вчених у досягненні єдиної мети – удосконалення законодавства та правозастосовної діяльності, вироблення концептуально нових напрямів протидії злочинності в усіх її сучасних проявах та поширеності.

Я щиро вдячний кожному учаснику за проявлену увагу до проблематики, порушеної на сьогоднішньому заході, та впевнений, що науковий доробок кожного з вас є безцінним!

Учасникам конференції зичу успішної роботи, цікавих та продуктивних дискусій у пошуках істини, нових знайомств, ідей та наукових звершень!

Ректор
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
генерал поліції третього рангу

Валерій СОКУРЕНКО

УДК 343.97

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
ректор Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>*

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОТИДІЄЮ ЗЛОЧИННОСТІ

Сучасну кримінальну ситуацію характеризують нові види злочинності, динамізм розвитку, непередбачуваність змін, поширення організованих форм і професіоналізму й обмеженість можливостей держави протистояти корупції, що обумовлює необхідність підвищення ефективності боротьби зі злочинністю. Сьогодні під впливом цих процесів стають затребуваними методологія і технологія стратегічного управління.

Головна гіпотеза стратегічного управління полягає в тому, що воно ґрунтується на вирішенні проблем злочинності у фокусі політичних, соціально-економічних, правових та організаційних аспектів, на протидії їй на пріоритетних, з погляду суспільства і держави, напрямках.

Затребуваність стратегічного управління обумовлюється впливом таких груп факторів:

- зростання динамічності та невизначеності, непередбачуваності чинників і процесів на зовнішньому і внутрішньому контурах соціальної системи;
- необхідність передбачити те, в яких умовах доведеться функціонувати системі протидії злочинності, якою вона має стати, і що треба зробити для цього.

Трактування майбутнього є сутнісною ознакою управління на основі стратегічного планування. Вона зберігається в разі переходу до складних систем управління. В умовах обмеженого фінансування виникає об'єктивна потреба у виборі стратегічної позиції і в зосередженні на ній зусиль і ресурсів.

Стратегічна позиція – це висновок (вибір) суб'єктів управління про можливість вирішення однієї або декількох взаємопов'язаних проблем у сфері боротьби зі злочинністю шляхом реалізації однієї або декількох програм розвитку внутрішнього потенціалу протидії злочинності. Стратегічна позиція являє собою інструмент розподілу обмежених ресурсів між програмами посилення боротьби зі злочинністю, розвитку правоохоронної системи й оперативним управлінням. Головна мета стратегічного управління протидією злочинності – вплив на злочинність на ключових, найбільш значущих для суспільства напрямках і приведення сил і засобів суб'єктів у стан готовності виконувати завдання протидії злочинності саме на цих позиціях.

Класичним прикладом стратегічних позицій може служити боротьба з організованою злочинністю в нашій країні та за кордоном, яка здійснюється політичними, економічними, правовими і правоохоронними методами. При цьому стратегія протидії організованій злочинності розглядається як одна зі стратегій поряд із політичними, економічними, правовими й соціально-психологічними стратегіями і як складова частина стратегії більш високого рівня – національної безпеки держави. Взаємозв'язок і взаємозумовленість стратегій і їх інтеграція в стратегію вищого рівня є основою стратегічного управління.

Зовсім нещодавно стратегічне управління ґрунтувалося на пізнанні можливостей і небезпек, виходячи з аналізу зовнішнього середовища. Сьогодні на перший план висувається проблема пізнання, розвитку та потенціалу протидії злочинності, а також проактивна діяльність зі зміни зовнішнього контуру з тим, щоб потенціал системи був

завжди затребуваним, максимально використовувався і безперервно збільшувався. Під час вибору стратегій треба виходити не стільки з можливостей, скільки із запитів зовнішнього середовища, брати участь у формуванні його вимог до протидії злочинності та шляхом творчого використання власних і сторонніх ресурсів доводити здатність задовольняти ці вимоги.

При цьому стратегія не має являти собою застиглий алгоритм або формальну і передбачувану схему. У результаті стратегічний підхід розширює можливості суб'єкта протидії злочинності, надає можливість перетворювати його випадкові рухи на системний вплив на злочинність і підвищує ефективність здійснюваних дій. За допомогою цього інструменту вдається утримувати сьогоdnішній і майбутній стан кримінологічної безпеки водночас в одній точці й управляти її майбутнім із сьогоdnення.

Таким чином, стратегічне управління протидією злочинності і є управлінням процесами зі створення стратегії і її реалізації. На підставі цього можна припустити, що успіху досягає лише та соціальна система, якій вдалося сформувати керовану стратегію, що відповідає як змінам зовнішнього середовища, так і власним внутрішнім можливостям. Вибір стратегії, що торує шлях до ефективної боротьби зі злочинністю, передбачає професійне оволодіння технологіями стратегічного управління.

Отже, можна зробити висновок, що ефективне стратегічне управління, здійснюване суб'єктом протидії злочинності, ґрунтується на:

- правильно визначених довгострокових цілях забезпечення кримінологічної безпеки особи, суспільства та держави від злочинних посягань;
- глибокому аналізі та розумінні стану сфери протидії злочинності (тобто об'єкта управління) в цілому і тенденцій, що породжують виклики й загрози соціальній безпеці суспільства в усіх сегментах його життєдіяльності;
- реальному оцінюванню суб'єктом протидії злочинності результатів своєї діяльності, власних ресурсів і можливостей.

Підкреслимо, що теоретичний і практичний аспекти стратегічного управління протидією злочинності охоплюють проблеми здійснення стратегічного аналізу на етапах діагностики і формулювання проблемної ситуації, вибору альтернатив та ухвалення стратегічного рішення, реалізації стратегії та оцінювання досягнутих стратегічних цілей. Оскільки проблематика стратегічного управління галузі може вивчатися з різних боків і в різних теоретичних зрізах, то стратегічний аналіз доцільно розглядати з погляду виробленого інтелектуального продукту, його місця і призначення в структурі управління стратегією протидії злочинності.

Зокрема, це може бути аналітичний матеріал, що містить висновки, наукові рекомендації та пропозиції в будь-якій формі, інші аналітичні розробки, надані суб'єкту протидії злочинності, на ґрунті яких ухвалюватимуться стратегічні рішення, здатні забезпечувати необхідний рівень безпеки суспільства від загроз злочинності. При цьому продуктом стратегічного аналізу є формулювання пропозицій та оцінювання альтернатив проблемної ситуації або проектування моделі безпеки суспільства від злочинності для вироблення стратегії протидії злочинності. Тут стратегічні рішення і дії суб'єкта – головний фактор, що характеризує відносини системи із зовнішнім середовищем (злочинністю, загрозами, що народжуються в соціальних процесах), а також результат діяльності, відповідно до якого оцінюється, підтверджується або спростовується її ефективність.

УДК 343.93

Олександр Маркович БАНДУРКА,

*доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, професор кафедри теорії та історії держави і права факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0240-5517>*

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2952-8258>*

ЩОДО ПРИРОДИ СУЧАСНОГО КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

Останнім часом у вітчизняній кримінології усе частіше постає питання про трансформацію відповідного наукового знання, співвідношення в ньому раціонального й містичного, логічного й ірраціонального. Науковці роблять спробу розглянути ці та багато інших проблем на всіх рівнях людського буття: і соціальному, і екзистенційному. Скептичне ставлення до якості окремих соціальних інститутів, феноменів і їх похідних обумовлено авторською позицією, за якою прагнення до тотальної раціоналізації, аналізу, здорового глузду заважає піднятися іншим ученим на власне науковий, конструктивний рівень. Кримінологічні знання є надто містифікованими для того, щоб до них можна було застосувати суто раціональні методи наукового аналізу. Можливо, саме через це емоційно-психологічний бік кримінології частіше стає предметом художньої творчості, аніж наукового дослідження.

Тематика злочинності спокушає тим, що вона певною мірою стосується всіх рівнів людського буття. Навіть обмеживши себе завданням розглянути злочин як культурний феномен, поставивши питання про місце неадекватності в системі духовних цінностей, ми прирікаємо себе на чергове фундаментальне переосмислення основних кримінологічних питань. Сьогодні злочинність міцно посіла місце в побуті людини, стала потужним джерелом формування повсякденної свідомості й відповідної соціальної поведінки. Крізь призму злочинного виробляється система цінностей, народжуються нова аксіологія, нова етика й естетика. Злочини диктують свою політику, нав'язують свою думку, свою філософію. Глибоко помилково вважати, що сучасна злочинність охоплює лише соціально-економічну сферу людської діяльності: вона давно стала універсальною категорією, підґрунтям для створення всеосяжної картини світу.

Знову актуалізується проблема ідентифікації людини та співвідношення в ній духовного й біологічного начал. Можливо, це пояснюється тим, що ці проблеми коріняться в самій сутності людини, її двоїстості (суперечливості) натурі. Саме буття людини виявилось роздвоєним. З одного боку, постійне прагнення до реалізації свого потенціалу, причетність до вищих виявів духу, до ідеальних способів існування стали необхідними умовами збереження власне людського єства. З іншого боку, природна необхідність задовольняти свої практичні потреби, облаштовувати свою біологічну суть становлять тілесно-предметний вимір буття, поза яким неможливо гідно організувати людське життя.

Наприкінці ХХ-на початку ХХІ століття проблема культури й цивілізації, духовного й матеріально-економічного буття людини загострилася, як ніколи. Усі сподівання на земний рай остаточно розвіяно. Ліберальна ідеологія, що постулює матеріально-економічний пріоритет над духовним, не лише не змогла забезпечити гідне життя людини, а й спровокувала загальну деградацію духовності. Концепція постіндустріального суспільства також довела свою неспроможність та утопічність. Сьогодні цілком очевидно, що суспільство відносного економічного благополуччя, покликане зробити тілесно-предметне буття людини більш комфортним, не лише не здатне впоратися з глобальною духовною кризою, а є джерелом нових катаклізмів.

Отже, сама постановка питання «мати чи бути» певною мірою замикається на суперечливій двійності людини, яку дано їй від природи. І цей зріз проблеми необхідно сьогодні знову переосмислювати, оскільки реалізація первісної природи людини в контексті сучасності має свою специфіку. Водночас особливого значення сьогодні набуває ще один аспект названої проблеми: сама культурна есхатологія тісно пов'язана з новим статусом економічних відносин. Змінюється загальна психологія людини; спрямованість свідомості набуває суто грошового характеру. Інакше кажучи, сьогодні ми стаємо свідками народження нової, консьюмерної (споживацької) психології. Хочемо ми цього чи ні, але маємо констатувати: фінансова проблема не просто увірвалася у життя і щодня нагадує про себе, вона істотно позначається на формуванні моралі, ієрархії цінностей, зрештою, прямо – психологічно та світоглядно – впливає на людину та суспільство.

Цікавою є і проблема раціонального в кримінології та науці загалом. Зауважимо, що світоглядний раціоналізм і побудована на його основі система цінностей пронизують духовну та предметно-практичну сфери людської життєдіяльності, а ідеї ірраціоналізму зазнають жорсткої дискримінації. Про ірраціональне переважно згадується лише тоді, коли помилки раціональних розрахунків спричиняють на практиці катастрофічні наслідки. І навіть у цьому разі категорію ірраціональності здебільшого вживають із певною часткою підозрілості та скепсису.

Тим часом феномени ірраціональності – хаос, сингулярність тощо – доволі універсальні для того, щоб відображати реальні процеси в житті людини на рівні її екзистенційного, соціального й антисоціального буття. Без урахування ірраціональних чинників неможливо побудувати цілісної картини світу, дослідити розвиток світогляду та систем цінностей. Без звернення до ірраціональної проблематики звужується смислове поле кримінологічних теорій і концепцій. Заплющуючи очі на ірраціональність світу, ми спотворюємо та збіднюємо його.

Однобічне орієнтування на раціоналізм неминуче призводить до небажаних результатів у всіх галузях як духовного, так і предметно-практичного життя людства. Проте заради справедливості слід зазначити, що таке орієнтування не є неминучим етапом розвитку будь-якої культурної традиції: у найбільш жорсткому вигляді раціоналізм виявився лише останніми століттями, охопивши лише західноєвропейську частину нашої планети. Для інших типів культурно-історичного світогляду (до яких, зокрема, належить майже весь Схід) здатність до ірраціонального світорозуміння й ірраціонально-містичної дії видається непорушною і є складовою однієї з підвалин фундаментальної архетипової парадигми. Проте, якщо говорити про нашу країну, то останніми десятиліттями над нею нависла загроза раціоналістичної експансії з усіма духовно-культурними ексцесами, що звідси випливають. Лібералізм, навіть лібертаріанство стали сьогодні як реаліями офіційної політики, так і істотними чинниками, що неоднозначно впливають на всю національну структуру.

Якщо говорити про метафізичний зміст ірраціоналізму та феномен наукового кримінологічного пізнання, що є основою формування кримінологічної моделі світу, то

можна дійти висновку про те, що їхні роль і значення зумовлено не лише чинниками духовного життя людини (без урахування ірраціональних ідей неможливий повноцінний аналіз культури, політики, технічного прогресу, які мають криміногенні вади), а й чинниками онтологічного та гносеологічного характеру (ірраціональність властива самому життю, самому буттю; без ірраціональних здібностей людини неможливий процес пізнання). Ірраціоналізм закладено вже на психофізіологічному рівні: як відомо, мозок має дві півкулі із різними формами сприйняття дійсності й оброблення інформації (одна півкуля відповідає за логічну, аналітичну (раціоналістичну) роботу мозку, інша – за евристичне (ірраціональне) сприйняття). Людська діяльність (на особистісному, національному й загальнолюдському рівнях) знаходить своє вираження у цивілізаційному вимірі, у якому найбільшою домінантою стають утилітарно-прагматичні, раціональні мотиви (прикладна наука, господарсько-економічна активність, тілесно-предметне облаштування). Культурно-світоглядну основу діяльності становлять цінності емоційно-психологічного, багато в чому ірраціонального порядку (релігійне й естетичне переживання, етичні й аксіологічні принципи).

Духовна цілісність передбачає гармонію. Без раціональної організації буття людина приречена на негідне, убоге існування. Без ірраціональних цінностей її життя втрачає сенс. Історія держав і націй, що заперечують раціональні засади економіки, політики та права, сповнена драматичних подій. Водночас і загальна, тотальна раціоналізація згодом призводить до аморалізму, культурної деградації, духовних злиднів, а зрештою – навіть до виродження.

Переконані, що майбутнє людства загалом (і України зокрема) багато в чому залежить від того, наскільки сучасне людство здатне здолати ці крайнощі й органічно поєднати раціоналізм та ірраціоналізм, від того, наскільки багатосторонньою та повною виявиться картина світу XXI століття (зокрема, кримінологічна), зрештою, від того, наскільки світогляд майбутнього відповідатиме теперішньому його передбаченню.

Людині дано від природи як мислити, так і відчувати. Те, чого ми не маємо змоги зрозуміти, ми не менш достовірно здатні відчувати. На жаль, проблему прихованого потенціалу людської психіки поки що мало вивчено. Та й самої постановки питання про можливість емоційно-психологічного сприйняття сучасна наука чомусь ретельно уникає. Якщо навіть і фіксують фундаментальне значення художньої літератури, живопису, музики, моди, релігії й решти форм духовного життя, які не збігаються із суворою наукою, то швидше їм відводять скромну функцію індивідуально-суб'єктивного переживання світу, але ніяк не його розуміння. Якщо й визнають певний вплив емоційно-психологічного життя людини на пізнання й опанування дійсності, то характеризують його найчастіше як антинауковий, суто особистісний і завжди суб'єктивний.

Так чи інакше, але це питання є каменем спотикання всіх наукових доктрин; воно перебуває у центрі уваги різних аксіологічних систем і багато в чому зумовлює суспільно-політичне та предметно-практичне буття людини. І якщо ця проблема знайде своє остаточне вирішення, людство здобуде всі підстави оголосити кінець метафізики, оскільки в цьому разі воно досягне своєї остаточної мети.

Резюмеюмо: теперішній період формування кримінологічних знань цікавий тим, що тут ми маємо можливість спостерігати витоки фундаментальної зміни культурно-світоглядних традицій, перехід від почасти раціоналістичного характеру пізнання до пізнання постмодернового, у якому домінує орієнтування на ірраціоналізм. Кримінологія вперше по-справжньому гостро стикається з проблемою усвідомлення суперечливості та дуалізму пізнання, опинившись у світоглядному сенсі на перехресті двох реальностей – фізичної та віртуальної, ідеальної та предметно-емпіричної,

трансцендентної та іманентної. Простеживши еволюцію цієї проблематики в названі хронологічні періоди, ми зможемо впритул наблизитися безпосередньо до причин і витоків кримінологічної фетишизації, тотальної об'єктивації знань, зрештою – до витоків деградації традиційних форм наукового аналізу.

Шукаючи відповіді на зловбоденні для нашої країни питання, кримінологи змушені звертатися до постмодернової (ірраціональної за своєю суттю) проблематики, спровокованої добою соціальних криз, коли люди втрачають надію організувати своє життя за правилами здорового глузду. Існує поширена думка, що ірраціоналізм є своєрідною капітуляцією розуму перед складними проблемами, які ставить перед ним життя. І в цьому сенсі його часто вважають відбиттям глибоко песимістичного настрою – як певну світоглядну депресію, для якої характерний не пошук відповідей на поставлені питання, а втеча від них. Але це зовсім не так: постмодерністські ідеї не лише мають конструктивний, творчий зміст, а й здатні суттєво розширити світоглядні горизонти людини (передусім науковця!), збагачуючи її внутрішній світ цілим спектром механізмів розуміння й опанування дійсності. Ірраціональні ідеї, не заперечуючи і не дискредитує досягнення раціоналістичної думки, лише розширюють проблемне поле науки, пропонуючи нові підходи до вирішення питань онтології та гносеології, етики та естетики, методології та аксіології.

Цей новий за змістом і формою кримінологічний аналіз допомагає обґрунтувати нове і, ми переконані, цілком оригінальне розв'язання низки найважливіших для науки проблем, поміж яких можна особливо виокремити проблему кримінологічного дискурсу як поля, де змагаються духовно-культурні та цивілізаційно-прагматичні цінності, проблему деформації сучасного світогляду, зумовленого раціонально-споживацькими та ліберально-економічними тенденціями, проблему верифікації кримінологічного знання як форми ірраціонального світорозуміння, що є ефективним підґрунтям для подолання обмеженості раціоналістичного світогляду, розширюючи його гносеологічне, онтологічне й аксіологічне смислові поля.

Крім зазначених проблем, які може вирішити кримінологія майбутнього, можна вважати також створення кримінологічної світ-системи – дослідження багатовимірної будови кримінологічних явищ, обумовленої їх функціями у житті та розвитку людства, у певному соціальному просторі та соціальному часі тощо.

УДК 343.3/0.7

Сергій Миколайович ГУСАРОВ,

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України,
професор кафедри адміністративного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8136-0694>*

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ ВЧИНЕННЯ ОКРЕМИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У чинному Кримінальному кодексу України нормативно визначені різні за ступенем своєї суворості юридичні наслідки вчинення кримінально-правових заборон у сфері господарської діяльності. Провідне місце серед них традиційно посідають основні і

додаткові покарання, зокрема у вигляді штрафу (у ст. 200, 203-1, 203-2, ч. 1 ст. 204, 205-1, ч. 1, 2 ст. 206 КК), виправних робіт (ч. 1 ст. 206-2 КК), позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 2, 3 ст. 201-1, 203-2, ч. 2 ст. 205-1, ч. 1, 2, 3 ст. 206, 206-2 КК), конфіскації майна (ч. 2, 3 ст. 199, ч. 2 ст. 201, ч. 3 ст. 206-2 КК), обмеження волі (ч. 2 ст. 206, ч. 2 ст. 206-2 КК), арешту (ч. 1 ст. 205-1 КК), позбавлення волі (ст. 199, 201-1, ч. 2 і 3 ст. 204, 205-1, ч. 2, 3 ст. 206, ч. 1, 2, 3 ст. 206-2 КК) тощо.

Дієвість державного реагування на прояви подібних видів кримінально-правових заборон яскраво засвідчують наступні показники офіційної статистичної інформації. Так, у 2021 р. загальна кількість осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 199–235 КК, становила 835 осіб, з яких було засуджено до штрафу як основного покарання – 235 осіб, штрафу як додаткового покарання – 2 особи, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання – 30 осіб, конфіскації майна – 61 особа, обмеження волі – 4 особи, позбавлення волі – 24 особи [1]. Якщо вести мову про інші кримінально-правові наслідки порушення вказаних кримінально-правових заборон, то серед них провідне місце займає спеціальна конфіскація (ст. 96-1 КК). Кількість осіб, до яких вона була застосована у 2021 р., становила 41 особу [1].

Водночас доречно зазначити, що нормативна визначеність караності окремих видів кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, з одного боку, іноді не завжди відповідає основним принципам і засадам побудови кримінально-правових санкцій, вже розроблених теорією пеналізації, а, з іншого, – не позбавлена очевидних технічних прорахунків і недоліків, що, у свою чергу, навряд чи сприяє дієвості та ефективного кримінально-правового реагування на відповідні факти порушення подібних кримінально-правових заборон.

Так, скажімо, простий й особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 220-1 КК, а саме його ч. 1 та 3, за ступенем суворості карається однаково – штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що навряд чи виправдано з позиції побудови санкцій відповідних видів складу цього кримінального правопорушення.

До цього додатково слід додати й те, що особливо кваліфіковані дії, пов'язані з порушенням порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності, караються позбавленням волі на строк до чотирьох років з *обмеженням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до десяти років* (ч. 4 ст. 220-1 КК). Подібний чином визначена загроза застосування покарання й за фальсифікацію фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи. Зокрема, такі дії караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до чотирьох років, з *позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до десяти років* (ст. 220-2 КК). При цьому положення ст. 55 КК засвідчують, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у зазначеній ситуації може бути призначене як додаткове покарання лише на строк від одного до трьох років. Отже, призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання за вчинення діянь, передбачених ч. 4 ст. 220-1, ст. 202-2 КК, на строк до десяти років є неможливим, оскільки максимальний такий строк становить лише три роки і КК не передбачає будь-яких виключень з цього загального правила, як це, до речі, зроблено законодавцем щодо випадків призначення цього додаткового покарання у справах, передбачених Законом України «Про очищення влади» або у разі вчинення кримінального правопорушення проти виборчих прав і

свобод громадянина, передбачених ст. 157–160 КК чи за окремі кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту (ст. 286-1 КК).

Більше того, санкцією ч. 1–3 ст. 204 КК у разі вчинення дій, передбачених у диспозиціях відповідних частин цієї статті, передбачена загроза застосування покарання у вигляді: 1) штрафу від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією та знищенням незаконно виготовлених товарів; 2) позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією та знищенням незаконно вироблених або придбаних товарів, знарядь виробництва, сировини для їх виготовлення; 3) позбавлення волі на строк від восьми до десяти років з конфіскацією майна, з вилученням та знищенням незаконно виробленої або придбаної продукції, обладнання для її виготовлення. Однак при цьому чомусь не враховано, що, по-перше, у визначеній в Загальній частині КК системі покарань відсутнє таке покарання як: а) конфіскація та знищення незаконно виготовлених товарів; б) конфіскація та знищення незаконно вироблених або придбаних товарів, знарядь виробництва, сировини для їх виготовлення; в) вилучення та знищення незаконно виробленої або придбаної продукції, обладнання для її виготовлення. По-друге, санкція ч. 2 і 3 ст. 204 КК передбачає як обов'язкове додаткове покарання конфіскацію майна. Однак, згідно з ч. 2 ст. 59 КК конфіскація майна, як відомо, встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини. Злочин, передбачений ч. 3 ст. 204 КК, хоча і є тяжким, але не є корисливим. У зв'язку з цим, можливість призначення покарання у вигляді конфіскації майна за його вчинення є сумнівним.

Щодо конфіскації та знищення незаконно вироблених або придбаних товарів, знарядь виробництва, сировини для їх виготовлення, то очевидно, що у цьому випадку йдеться про спеціальну конфіскацію (ст. 96-1, 96-2 КК). Однак, не зрозуміло чому вона передбачена саме у санкціях відповідних частин зазначеної статті 204 КК. Подібна вказівка лише вносить плутанину у правозастосовну діяльність.

Нарешті, не зрозуміла позиція законодавця у ч. 4 ст. 222-2 КК з приводу нормативного визначення того, хто є суб'єктом злочину, зазначеного у статтях 222-2 та 232-2 КК, у випадку вчинення протиправних дій юридичною особою. Річ у тім, що з позиція притягнення до кримінальної відповідальності цілком очевидно, що таким суб'єктом є фізична особа, яка хоча й самотійно або як член колегіального органу юридичної особи уповноважена на виконання функцій з представництва юридичної особи та/або прийняття рішень від імені юридичної особи та/або здійснення контролю за діяльністю юридичної особи. З позиції ж інших варіантів державного реагування на порушення кримінально-правових заборон, у тому числі з боку юридичних осіб, такі варіанти законодавцем задекларовані у розділі XIV-І Загальної частини КК «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», а тому відповідна вказівка на це у ч. 4 ст. 222-2 КК є зайвою. Водночас випадки вчинення уповноваженою особою юридичної особи кримінальних правопорушень, передбачених у ст. 222-2 та 232-2 КК, згідно зі ст. 96-3 КК не є підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Отже, подібне законодавче положення також певним чином вносить плутанину у правозастосовну діяльність, зокрема пов'язану із застосуванням заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Таким чином, вищевикладене дозволяє зроби наступний загальний висновок: нормативна визначеність кримінально-правових наслідків вчинення окремих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності зумовлює якнайскорішого перегляду та уточнення, з метою гармонізації положень як Загальної, так і Особливої частини КК та удосконалення практики їх застосування.

Список бібліографічних посилань:

1. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2021 рік: форма 6 // Судова статистика / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21 (дата звернення: 17.02.2022).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.01.2022).

УДК 343.92

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

*доктор юридичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України,
перший проректор Харківського
національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1999-9956>*

ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНОЛОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним із відомих психологічних прийомів, який широко застосовується у практиці протидії злочинності, є профайлінг, в основі якого лежить таке явище, як антиципація (передбачення), тобто сформоване уявлення про предмет, явище, результат дії в свідомості людини ще до того, як вона буде реально сприйнята або здійснена. Термін «антиципація» як спеціальна психологічна категорія був введений у психологію В. Вундтом у 1880 році як синтез простих елементів психічного при неодмінному впливі «творчих» похідних.

Антиципація, або так звана прогностична компетентність особистості впливає не тільки на розвиток особистості в цілому, але й на характер зв'язку всієї особистісної структури і життєдіяльності суб'єкта. Все це дає підстави виділити основні особливості цього феномена. По-перше, існує як властивість особистості, але актуальною вона стає лише коли розгортається як психічний процес. По-друге, формує ставлення до майбутнього, є інструментом взаємодії суб'єкта з майбутнім і може бути визначена як форма пізнання майбутнього. Отже, прогностична компетентність особистості – це полідетермінована властивість. Тому можливо припустити, що в методологічному плані вона поєднує в собі основні види детермінації: психічно-фізіологічну, феноменологічну, соціально-практичну й ситуативну. Перераховані методологічні основи дають можливість розглядати прогностичну компетентність як важливий фактор у реалізації поведінки особи.

Залежно від компонентів прогностичної компетентності виділяють такі її підструктури.

Змістдіяльності: неспецифічна (належить до розряду загальних здібностей, має «зверхдіяльнісний» характер, функціонує в багатьох видах діяльності й забезпечує моніторинг, регуляцію, управління та корекцію роботи системи окремих прогностичних процесів) і специфічна (пов'язана зі змістовним складом тієї чи іншої діяльності й характером завдань, що виконуються).

Рівні усвідомлення процесу прогнозування: інтуїтивний (характеризується низькою усвідомленістю) і рефлексивний (базується на рефлексії як властивості суб'єкта діяльності).

Способи формування прогнозу: життєвий (виникає як результат соціалізації та

адаптації індивіда до навколишнього світу, в його основі – індивідуальний досвід, окремі знання різних сфер життєдіяльності, спостережливості, традиції, обряди і т. ін.) і професійний (базується на науковій картині світу й спеціальних знаннях. Є предметом цілеспрямованого формування в процесі підготовки фахівця).

Рівні вольової регуляції процесів: цілеспрямована вольова регуляція (має статус діяльності, характеризується цілеспрямованістю, певною системою мотивів, включаючи конкретну систему дій і операцій) і нецілеспрямована вольова регуляція (обслуговує елементарні форми випереджального психічного відображення при елементарних психічних процесах, містить інтуїтивний компонент).

У процесі відображення світу прогностична компетентність виконує три важливі функції: когнітивну (передбачення, очікування певних подій), регулятивну (готовність до попередження або досягнення певних подій майбутнього) і комунікативну (готовність до взаємодії з оточуючими, до пізнання і прогнозування майбутнього соціального взаємодії). Такі функції прогностичної компетентності є в будь-якому акті поведінки людини й несуть функцію просторово-часового відображення майбутньої реальності, а також знижують невизначеність при ухваленні рішення.

Можна виділити як мінімум п'ять рівнів антиципації:

- сенсомоторний (генетично рання форма антиципації, проявляється як просторово-часове перебування, розрізнення й випередження стимулу);

- перцептивний (локальні антиципаційні схеми у формі вторинних образів-уявлень, що дозволяють виділити завдання, заздалегідь уявити можливі реакції та результат відповідно до визначених критеріїв);

- рівень уявлень, або вторинних образів (активне використання «структурних» схем, що містяться в оперативній і довготривалій пам'яті, з метою формування панорамного передбачення, коли суб'єкт переживає просторово-часову безперервність середовища, у якому він діє, і буде діяти найближчим часом);

- вербально-логічний (інтелектуальні операції, пов'язані з широким узагальненням і класифікацією ситуацій із використанням зовнішньої і внутрішньої мови. На цій основі відбувається позаситуативне, випереджаюче планування дій до моменту настання очікуваних подій – це уявна модель бажаного досягнення);

- субсенсорний (неусвідомлені нервово-м'язові надбудови й рухи, що забезпечують різноманітність тонічних і позатонічних ефектів майбутніх дій).

Перехід від одного до іншого рівня характеризується ускладненням як когнітивного, так і регулятивного аспектів антиципації. Така багаторівнева будова свідчить про взаємозв'язок цих рівнів, а не про їх ізолюваність один від одного.

Вищенаведене свідчить про те, що антиципація або прогностична компетентність входить у систему загальнопсихологічних категорій і може бути проаналізована як властивість особистості, її здатність, як психічний процес, як діяльність. Прогностична компетентність може відкривати нові властивості під час взаємодії особистості із соціальною дійсністю й у процесі безпосереднього передбачення, прогнозування нею майбутніх результатів своїх дій.

Останнє, як відомо, і становить зміст технології профайлінгу, який складає сукупність психологічних методів і методик оцінки та прогнозування поведінки людини на основі аналізу найбільш інформативних приватних ознак, характеристик зовнішності, невербального і вербального стилів поведінки. Спочатку термін «профайлінг» (профілювання) вживався в контексті складання пошукового психологічного портрета (профілю) невідомої особи за слідами на місці злочину.

Інше значення поняття «профайлінг» служить для позначення технології спостереження й опитування пасажирів у ході передпольотного огляду з метою виявлення потенційно небезпечних осіб при авіаперельотах. Підготовка та

використання фахівців (профайлерів) із метою виявлення потенційно небезпечних пасажирів з огляду на можливість здійснення протиправних дій, насамперед терористичної спрямованості, вперше були реалізовані в Ізраїлі. Застосування технології профайлінгу сприяло присвоєнню авіакомпанії статусу однієї із найбезпечніших у світі. Досвід застосування профайлінгу авіакомпанією тепер впроваджується в багатьох країнах.

Але, в першу чергу, профайлінг – це система запобігання протиправним діям шляхом профілювання, тобто виявлення потенційно небезпечних осіб на основі невербальної та оперативної діагностики; технологія оцінки і прогнозування поведінки людини на основі таких характеристик, як: прояви вегетативної нервової системи, емоційні стани, особливості мовлення, невербальні прояви, особливості зовнішності й інші інформативні ознаки.

Технологія профайлінгу була створена як спосіб протистояння терористичним загрозам, які стали справжнім лихом ХХ століття. З'явившись у рамках системи безпеки аеропортів, профайлінг у наші дні став застосовуватися в багатьох сферах життя суспільства, де важливо оперативно оцінити і спрогнозувати поведінку. Технологія профайлінгу передбачає не тільки вміння виділити вербальні і невербальні ознаки брехні, а й прогнозувати поведінку людини на основі наявних даних, віднесення опонента до того чи іншого типу особистості.

Профайлінг також дає можливість отримати об'єктивну інформацію про потенційну небезпеку суб'єкта і може ефективно використовуватися для превентивних заходів щодо запобігання терористичним актам на транспорті та в місцях масового скупчення людей.

Інструментальна оцінка достовірності інформації за умови дотримання низки вимог до процедури дослідження і кваліфікації фахівця, що володіє спеціальними знаннями, є науковою експертизою брехні (правди), на відміну від різних інструментальних методів, заснованих на застосуванні поліграфа (лайдетектора, детектора брехні), достовірність яких має лише імовірнісний характер. Тепер профайлінг застосовується для вирішення проблем оцінки достовірності інформації при кадрових перевірках, службових розслідуваннях і в рамках кримінального судочинства з подальшою підготовкою процесуальних документів, висновку експерта та висновку спеціаліста. Профайлінг доцільно використовувати також із метою запобігання злочинам. Безумовно, застосовувати це на місці події буде важко, але якщо цю технологію запровадити, наприклад, на об'єктах інфраструктури, то поліцейські матимуть можливість виявити правопорушника завчасно, провести з ним профілактичну бесіду, перевірити за базами обліків МВС України та запобігти вчиненню кримінальних правопорушень.

УДК 343.93

Юрій Броніславович ДАНИЛЬЧЕНКО,

*доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України*

УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕХІД: ВІД НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ДО СТРАТЕГІЇ

Новітня історія України рясніє як можливостями розбудови власної державності, так і викликами останній. Одним з найбільш серйозних серед них є триваюча російська

агресія. Вона є комплексним вражаючим фактором, що виявляє свою дію не тільки географічно, натурально, але й ментально. Тож боротьба за незалежність і державний суверенітет України – це багатовимірна боротьба і за території, і за розуми людей, боротьба як фізична, збройна, так і інтелектуальна, знаково-смыслова, наративна, підкорена логіці українського державотворення й ліберально-гуманістичної домінанти. Але попри одностайне визнання подібної логіки, ми наразі у значній мірі перебуваємо у ситуації невизначеності. І це – цілком зрозуміло: ситуація – неординарна, система діяльності – багатовимірна, вимагає нелінійних підходів, нестандартних рішень. Водночас це не означає їх хаотичності; український перехід від конфлікту до стійкого миру має бути покладений на стратегічну, керовану основу. Важливим кроком до розбудови такої основи слід визнати формування засад державної політики перехідного періоду.

В цьому контексті варто вітати ініціативи Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України з розробки належного правового забезпечення таких засад. Виражаючи свою прихильність до ключового замислу хотілось би висловити декілька суджень з приводу можливостей для подальшого його удосконалення.

Перехідний період, судячи з концепції законопроекту, включає в себе дві частини: конфліктний та постконфліктний періоди. Причому як перший, так і другий своїм функціональним осердям мають протидію збройній агресії з боку Російської Федерації та подолання її наслідків. У зв'язку з цим звертає на себе увагу та обставина, що, не дивлячись на визначення однією із задач перехідного періоду розбудови сталого миру та неповторення окупації (зокрема, за визначенням постконфліктного періоду) цим аспектам перехідного правосуддя приділяється досить скромна увага. Стратегічно важливо визнати те, що політика перехідного періоду має поширюватись не лише на тимчасово окуповані території, а на всю країну. Відповідним має бути і комплекс заходів не тільки щодо протидії збройній агресії, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій і їх мешканців, а й щодо українського суспільства в цілому (це і заходи зниження конкуруючої віктимності, і робота з учасниками бойових дій, їх сім'ями, і масштабні заходи фіксажу історичної пам'яті тощо). Саме за такого багатовекторного підходу можливо досягнути примирення, загальнонаціонального порозуміння й сталого миру.

Невід'ємним змістовним елементом політики перехідного періоду має стати робота із постпам'яттю. Сформовані на її основі складові свідомості, в тому числі і зокрема, колективної свідомості, підживлювані конкуруючою віктимністю, воєнним епосом, культурою туги, жалоби, практиками увіковічення та героїзації жертв конфлікту зі всіх його боків, є по суті складовими міфологічної свідомості. Остання ж ґрунтується не на раціональності, а на емоційності, яку неможливо демонтувати простою боротьбою із фейками, контрпропагандою. І хоча така діяльність є важливою складовою інформаційної політики перехідного періоду, лише її недостатньо.

Світовий досвід перехідного правосуддя засвідчує суперечливу ефективність, але необхідність запровадження інституту встановлення історичної правди (істини), що зазвичай здійснюється недержавними комісіями, до яких мають бути включені визнані різними сторонами конфлікту громадські авторитети, а період її діяльності повинен охоплювати не лише безпосередньо збройний конфлікт, а й події, які хронологічно йому передували, зумовлювали його, тобто від 21 листопада 2013 року й раніше. Тому

державна політика перехідного періоду має бути гнучкою та передбачати широке й активне залучення інститутів громадянського суспільства до вирішення тих проблем горизонтального рівня, їх безпосередньо олюдненого виміру, де участь держави може бути ангажованою, неефективною.

Але і діяльність комісій правди не є достатньою для вирішення проблем деміфологізації суспільної свідомості. Це – справа довготривалої гуманітарної політики в масштабах всього українського суспільства. При цьому навряд чи доцільно говорити саме про ресоціалізацію мешканців тимчасово окупованих територій. У цьому завданні іманентно міститься фактор стигматизації.

В цьому контексті справжнім неординарним викликом є захист психічного здоров'я дітей на тимчасово окупованих територіях. Йдеться як про подолання наслідків психогенних впливів, зумовлених пропагандою, глибоко укоріненою в освітньо-виховний процес, так і про наслідків впливу фактору війни. Водночас подібні ж проблеми стосуються і дорослого населення як тимчасово окупованих територій, так і підконтрольних урядові України.

Також обов'язковою складовою політики перехідного періоду має стати гарантоване державою надання якісної медичної, психіатричної, психологічної допомоги людям із посттравматичним стресовим розладом. Це стосується як військовослужбовців, інших категорій комбатантів, так і цивільного населення, яке перебувало по різні сторони конфлікту. Поки що ця робота значною мірою лежить на плечах волонтерського руху.

Потребують подальшого і ґрунтовного дослідження проблеми застосування амністії щодо учасників збройного конфлікту. Наявні дослідження (зокрема ті, що проводяться експертами Української Гельсінської спілки з прав людини) засвідчують наявність не лише суперечливості юридичних аспектів питання амністії, а й психологічних, що виражаються, зокрема, у абсолютному несприйнятті ідеї амністії більшістю учасників бойових дій. І це – черговий суспільно-політичний, соціально-психологічний виклик, що оформлює дилему «справедливість проти примирення». Її подолання можливе виключно через широкий суспільний діалог, який має бути належним чином інституціоналізований.

Так само проблемним залишається й питання про відповідальність за колабораціонізм. Переконали, що відправною точкою для правового його урегулювання є юридичне визначення природи організацій так званих «ДНР» та «ЛНР» саме як організацій, через які, використовуючи термінологію міжнародного права, здійснюється ефективний контроль країною-агресором на окупованій території. А тому – це не терористичні організації і не прості непередбачені законом воєнізовані або збройні формування, а специфічні організації агресора як складові окупаційної адміністрації. Наразі зберігаються прогалини у вітчизняному законодавстві, зокрема кримінальному, щодо правового реагування на діяльність подібних організацій, суперечлива судова практика.

Таким чином, розроблювані міністерствами і відомствами законодавчі підходи часто є суперечливими і, на жаль, не є самодостатніми. А нам потрібен центруючий елемент багатовимірного механізму правового забезпечення державної політики перехідного періоду, розробка складових якого на виваженій стратегічній основі – нагальна справа сьогодення.

УДК 343.226

Ірина Олександрівна БАНДУРКА,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9697-5587>

ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ДИТИНСТВА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ

Декларацією прав дитини (1959 р.) визначено, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження. Враховуючи те, що цей міжнародний документ ратифіковано, українська держава повинна дотримуватись принципів цього акта. Однак, права дітей – це не тільки законодавство, це і середовище, і умови, в яких діти живуть. А також те, у якій мірі останні усвідомлюють свої права та як їх права усвідомлюються іншими. Захист прав дитини є пріоритетом розвиненої правової держави, що передбачено Конституцією України, в ст. 51 якої зазначено, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою [1]. Розвиваючись як соціальна і демократична країна, Україна дбає про права та інтереси дітей, створюючи можливості для їх нормального розвитку у сучасних умовах і визначаючи шляхи подолання існуючих проблем в забезпеченні правового розвитку дитинства.

Законодавчо визначено, що охорона дитинства – це система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав [2]. Система заходів протидії злочинам проти дітей, включаючи в себе і кримінально-правовий захист дитинства, має враховувати, що в сфері дитинства знаходяться різні категорії дітей, захист прав і свобод яких держава гарантує незалежно від їх соціального стану, освіти, здоров'я та інших обставин дитячого розвитку.

На сьогоднішній день налічується близько півсотні вітчизняних нормативно-правових актів з питань соціально-правового захисту дитинства.

Однак, не дивлячись на достатньо розвинену з питань охорони дитинства нормативну базу, практична реалізація конституційних норм, інших нормативних актів, що спрямовані на поліпшення становища дітей в Україні, має серйозні перешкоди, спричинені реформуванням суспільного устрою і, особливо, негативними процесами у сфері економіки, освіти, охорони здоров'я, культури тощо. Зазначений стан справ, на нашу думку, також може бути пояснений тим, що законодавство України щодо охорони прав дитини має більш декларативний, ніж практичний характер. В сучасних умовах розвитку ринкових відносин, економічної кризи, диференціації суспільства, погіршення матеріального і духовного становища дітей, нарізали такі проблеми як: зменшення кількості дітей в дитячих позашкільних закладах, що призводить до збільшення негативного впливу на них вулиці; збільшення кількості дітей, які не навчаються і не працюють; зuboжіння основної маси населення, що призводить до його розшарування й криміногенності; споживацьке ставлення дорослих до дітей, використання їх в своїх інтересах; жорстоке ставлення до дітей, приниження їхньої гідності; зниження якості заходів профілактичного характеру.

Перешкоди під час практичної реалізації нормативно-правових актів щодо

захисту дитинства подеколи мають наслідком і зростання рівня злочинності проти дітей, кількості злочинів, що вчиняються спільно з неповнолітніми і злочинів власне самих неповнолітніх.

В межах зазначеного наочною є необхідність у пошуку нових засобів охорони дитинства взагалі та кримінально-правової охорони, зокрема. Такі засоби мають бути систематизовані у відповідності до їх галузевого спрямування. На нашу думку, заходи протидії злочинності проти дитинства можна систематизувати наступним чином: 1) заходи виявлення причин і умов виникнення злочинності проти неповнолітніх; 2) заходи протидії злочинам проти неповнолітніх; 3) заходи протидії злочинам проти окремих категорій неповнолітніх; 4) заходи протидії злочинності неповнолітніх.

Щодо заходів виявлення причин і умов виникнення злочинності проти неповнолітніх, слушною є думка В. В. Вітвіцької, яка зазначає, що в сучасний період негативні тенденції злочинності проти неповнолітніх спостерігаються в економічній, політичній, культурно-моральній та інших сферах [3, с. 15].

Що стосується другої підсистеми, з запропонованої нами системи заходів соціально-правового захисту неповнолітніх, то на увагу заслуговує думка О. М. Литвинова, який зауважував, що попередження злочинів (як і боротьба із злочинністю взагалі) базується на вирішенні суспільно значимих, соціально-економічних та культурно-виховних завдань його подальшого розвитку. Інакше кажучи, воно залежить від можливостей загальносоціальної профілактики злочинності. Функція загальносоціальної профілактики послідовно здійснюється прогресивним розвитком суспільства. Вона пов'язана з найбільш тривалими та значущими видами діяльності, значимими заходами розвитку, економіки, забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян, підтримки культури та моралі, зміцнення законності, соціальної захищеності населення. Усі заходи мають більш масштабні цілі, ніж боротьба зі злочинністю та попередження злочинності, таким чином, загально-соціальна профілактика злочинів виходить не лише за рамки попередження (профілактики) злочинів, але й боротьби зі злочинністю [4, с. 22].

Цілком погоджуючись із думками вчених, вважаємо, що протидія злочинності проти дитинства має здійснюватись в трьох напрямках, а саме: а) здійснення впливу на особу, що здатна вчинити злочин проти дитини; б) захист дитини від віктимізації, злочинного посягання, спричинення шкоди, формування її особистості як такої, що не сприймає негативного впливу та здатна уникнути, розпізнати небезпечну ситуацію в яку вона може потрапити; в) запобігання антисоціальній поведінці дітей.

Вважаємо, що до основних причин злочинності неповнолітніх необхідно віднести також недоліки сімейного виховання, негативний вплив ЗМІ, бездоглядність та безпритульність неповнолітніх.

Сім'я є і залишається природним середовищем для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Вона має виступати основним джерелом матеріальної та емоційної підтримки, психологічного захисту, засобом збереження і передачі національно-культурних і загальнолюдських цінностей прийдешнім поколінням.

Друга, з розглядуваних нами причин злочинності неповнолітніх, – негативний вплив засобів масової інформації, є достатньо поширеним в Україні. Варто зазначити, що посилення негативних тенденцій в економічній, соціально-політичній, правовій, культурній, сімейно-побутовій сфері є також чинниками зростання злочинності неповнолітніх. Кримінологи, психологи, педагоги, представники громадських організацій вже тривалий час вказують на наслідково-причинний зв'язок між «розважальним медіа-насильством» і проявами агресії серед молоді. Негативна

інформація впливає на ціннісні орієнтації особистості, і молоді люди, у яких ще недостатньо сформована психіка, вважають, що насильство – прийнятний шлях вирішення соціальних конфліктів. Досить часто неповнолітні правопорушники серед причин, які штовхнули їх на скоєння злочину, називають перегляд відповідних відеоматеріалів.

Остання, з розглядуваних нами причин злочинності неповнолітніх, – їх безпритульність та бездоглядність. Проблема бездоглядності та безпритульності неповнолітніх є достатньо актуальною на сьогоднішній день. На нашу думку, однією з причин бездоглядності неповнолітніх є занадто молодий вік їх батьків, відсутність у останніх часу на дитину у зв'язку із навчанням або роботою, аморальний спосіб життя батьків, жорстоке ставлення до дитини тощо. Зазначені обставини, як наслідок, в майбутньому призводять до вчинення неповнолітніми злочинів.

Таким чином, основними векторами соціально-правового захисту дітей має бути: а) створення умов для зниження бездоглядності неповнолітніх; б) створення мережі установ, здійснюючих ефективну профілактичну і соціально-реабілітаційну роботу з дітьми і підлітками; в) забезпечення таких установ необхідним автотранспортом, медичними, побутовими установами та іншою технікою; г) проведення комплексу наукових досліджень з удосконаленням методів профілактичної роботи з підлітками – правопорушниками; д) розробка шляхів апробації відповідних методик; є) організація перепідготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів по роботі з неблагонадійними сім'ями, бездоглядними дітьми і дітьми з асоціальною поведінкою; ж) дотримання законодавства в сфері дитячої трудової зайнятості; з) розвиток економіки, створення робочих місць, виконання соціальних і правових гарантій забезпечення прав людини, зокрема, прав батьків на гідну оплату праці з метою забезпечення належних умов розвитку дітей.

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.01.2022).
2. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III ; в ред. від 21.02.2016 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/page> (дата звернення: 17.01.2022).
3. Вітвіцька В. В. Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нац. акад. внутр. справ України. К., 2002. 24 С.
4. Литвинов О. М. Сучасні проблеми управління профілактикою злочинів в Україні : моногр. Херсон : ОЛДІ-плюс, 2003. 311 с.

УДК 343.85

Віктор Борисович БУТЕНКО,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

В умовах помітного посилення і гібридизації загроз для національної безпеки протидія злочинності та мінімізація потенційних кримінальних ризиків стає вагомими складовими забезпечення громадського порядку і безпеки в державі. Необхідною складовою системи протидії злочинності виступають її суб'єкти. Під суб'єктами протидії

злочинності слід розуміти державні органи, державні й недержавні установи та організації, фізичних осіб, які здійснюють обумовлені їхньою компетенцією, правами або громадянським обов'язком заходи щодо організації протидії злочинності, припинення або попередження кримінальних правопорушень.

Як цілком вірно зазначає О. М. Литвинов, система протидії злочинності утворена з сукупності відносно самостійних підсистем, що функціонують на основі тотожних закономірностей. Указані підсистеми мають винятково велику різноманітність й найвищу ступінь складності [1, с. 165]. Багаторівневість та складний характер внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи протидії злочинності, а також комплексний характер поставлених в її основу цілей обумовлюють плюралістичність та різну правову природу нормативно-правових актів, що врегульовують питання протидії злочинності.

За змістом нормативно-правові акти, що встановлюють правові основи діяльності суб'єктів протидії злочинності, можна поділити на наступні види:

1) нормативно-правові акти, що встановлюють стратегічну основу діяльності суб'єктів протидії злочинності. До них слід віднести стратегії, програми, доктрини, розроблені для врегулювання сфери протидії злочинності та векторного спрямування її окремих напрямів;

2) нормативно-правові акти, що встановлюють компетенцію суб'єктів протидії злочинності;

3) нормативно-правові акти, що передбачають правові засади і процесуальні аспекти протидії злочинності;

4) нормативно-правові акти, що передбачають правові засади та особливості протидії злочинності за окремими напрямами.

За ступенем юридичної сили нормативно-правові акти, що встановлюють правові основи діяльності суб'єктів протидії злочинності, можна поділити на:

1) Конституцію України, в якій визначено повноваження ключових державних органів щодо підтримання правопорядку в державі, захисту прав людини і протидії злочинності. У Конституції України визначено повноваження Верховної Ради України (розділ IV), Президента України (розділ V), Кабінету Міністрів України (розділ VI), органів правосуддя, включаючи прокуратуру й адвокатуру (розділ VIII), у сфері протидії злочинності;

2) міжнародно-правові акти, до яких слід віднести міжнародні договори щодо міжнародної допомоги в кримінальних справах та протидії міжнародним злочинам і злочинам міжнародного характеру;

3) закони України, до яких слід віднести кодифіковані нормативно правові акти, які визначають матеріальні й процесуальні аспекти діяльності суб'єктів протидії злочинності (Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення тощо), закони щодо протидії окремими видам злочинності і закони, що встановлюють компетенцію суб'єктів протидії злочинності. Крім того щодо найбільш важливих сфер протидії злочинності простежується тенденція прийняття законодавчих актів стратегічної спрямованості. Зокрема мова йде про Антикорупційну стратегію період на 2014-2017 роки, прийняту Верховною Радою України у виді закону [2]. Незважаючи на наявність високих корупційних ризиків в Україні, після закінчення дії Антикорупційної стратегії період на 2014-2017 роки аналогічного документу на наступний період й досі не прийнято;

4) підзаконні нормативно-правові акти, які приймаються як центральними органами влади, так органами влади на місцях і які відповідно мають загальнонаціональне, регіональне або локальне значення. Кількість та різноманітність вказаних нормативно-правових актів є найбільшою. Суб'єктами видання підзаконних

нормативно-правових актів, що встановлюють правові основи діяльності суб'єктів протидії злочинності, є Кабінет Міністрів України, міністерства, центральні органи виконавчої влади, в тому числі правоохоронної спрямованості, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування. Головними вимогами до вказаних підзаконних нормативно-правових актів є їх відповідність Конституції, міжнародним зобов'язанням і законам України та векторна спрямованість на реалізацію кримінологічної політики держави. За своїм змістом вони конкретизують повноваження суб'єктів протидії злочинності за окремими напрямками та є тим інструментарієм, який дозволяє визначити конкретні форми і методи діяльності суб'єктів протидії злочинності у виконанні поставлених перед ними завдань;

5) нормативно-правові акти, що видаються підприємствами, установами, організаціями, що стосуються питань протидії злочинності. Адміністрації підприємств, установ і організацій за звертанням до них правоохоронних органів або власною ініціативною в межах свої компетенції, передбаченої в установчих документах чи нормативних актах, з метою уникнення матеріальних втрат прибутків вживають необхідних заходів щодо запобігання крадіжкам, іншим господарським злочинам, спричиненню шкоди іншими злочинними діями тощо [3, с. 143]. З метою захисту підприємств, установ і організацій від внутрішніх і зовнішніх кримінальних загроз та підвищення ефективності їхнього функціонування адміністрації видають накази, що створюють організаційну основу діяльності відповідних безпекових відділів та встановлюють внутрішні правила поведінки персоналу.

За територіальним охопленням нормативно-правові акти, що встановлюють правові основи діяльності суб'єктів протидії злочинності, можливо поділити на:

- 1) міжнародні нормативно-правові акти;
- 2) нормативно-правові акти національного значення;
- 3) нормативно-правові акти регіональної дії;
- 4) локальні нормативно-правові акти.

Таким чином правові засади діяльності суб'єктів протидії злочинності складають комплекс різних за змістом, юридичною силою та територіальним охопленням нормативно-правових актів, що встановлюють завдання, компетенцію та процесуальні засади діяльності відповідних суб'єктів у сфері протидії злочинності. Враховуючи їх стратегічну спрямованість та спільність стрижневих положень, нормативно-правові акти, що формують правові основи діяльності суб'єктів протидії злочинності, можна визнати правовою матерією існування системи протидії злочинності. Відповідно приділення належної уваги якості та взаємоузгодженості нормативно-правової бази у сфері протидії злочинності слід визнати передумовою побудови ефективного механізму протидії злочинності.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінологія. Академічний курс / Кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К. 2018. 588 с.
2. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14.10.2014 р. № 1699-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18#Text> (дата звернення: 01.12.2021).
3. Василевич В. В. Кримінологічна політика України [Текст] : монографія / В. Василевич. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.

УДК: 343.9

Владислав Андрійович ГОЛІКОВ,

*здобувач вищої освіти 1 курсу магістратури
заочної форми навчання факультету №6
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6498-6823>*

ПОНЯТТЯ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКА

Під латентною злочинністю в кримінології та сприймається як сукупність злочинних діянь (наразі кримінальних правопорушень), що були вчинені насправді, однак не були відображені у державній статистичній звітності щодо злочинності, не розслідувалися взагалі і відповідно не були внесені до відомостей Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). Це найбільш правильне та конкретне визначення латентної злочинності, яке побудоване на основі ознаки, яка притаманна всім латентним злочинам [1, с.61].

Залежно від причин, через які вчинені злочини латентними, то їх може бути не одна, і не дві. Певна частина фактично вчинених злочинів вчиняється за таких обставин та скривається таким чином, що інформація про них залишається відомою лише злочинцю.

З приводу значної частини діянь, які мають ознаки злочинів невисокого ступеня суспільної небезпечності, потерпілі через різні причини (наприклад, через повну недовіру діяльності співробітників Національної поліції, або через низький рівень довіри щодо компетенції Національної поліції, спрямовану на розкриття злочинів, через певний страх потерпілої особи, через небажання витратити час на можливу безрезультативність тощо). Саме через ці та багато інших причин, особи які визнаються потерпілими від того чи іншого злочину, не пишуть та не подають відповідні заяви до правоохоронних органів. Саме до такої групи осіб можуть входити ті, які взагалі не зверталися до правоохоронних органів; ті, хто якщо і писали заяви про вчинення злочину, але після особливих моментів, наприклад, через домовленості, через приватне спілкування зі співробітниками Національної поліції, вирішили забрати такі заяву й відмовитися від відкриття кримінальної справи та внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [1, с.61].

Існування природно латентної злочинності обумовлено об'єктивними ознаками. Так, про певну частину злочинної діяльності, інформація про таку діяльність взагалі не потрапляє до правоохоронних органів, а якщо навіть і потрапляє, то ця інформація не реєструється через ті чи інші причини.

Якщо проаналізувати вищевикладене, то можна сказати, що існують не тільки природні, а й штучні латентні злочини, сукупність яких утворюється у два способи. У ряді випадків працівники органів поліції з різних мотивів незаконно відмовляють громадянину у прийнятті заяви про злочин. Особа може оскаржити це рішення у вищому керівництві органу Національної поліції чи в органі прокуратури, а може навпаки, не здійснювати відповідних заходів щодо подання такої заяви, але останньому випадку частина реально вчинених злочинів,

про які йдеться в таких заявах, залишиться без належного реагування.

Після прийняття правоохоронними органами заяв та повідомлень про діяння з ознаками злочинів вони реєструються у Єдиному реєстрі досудових розслідувань і по них згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України проводиться кримінальне провадження. Щороку значна частина таких проваджень (у 2017 р. – 50,1 %, у 2018 р. – 46,8 %) закриваються, в основному за відсутності складу злочину [1, с.62]. На думку вчених, науковців, теоретиків і практиків, частина таких рішень є необґрунтованими і незаконними, оскільки є або результатом помилкової юридичної оцінки діяння або свідомим приховуванням злочинів від обліку. Наслідком таких помилок або приховувань є те, що такі діяння не розслідуються та стають латентними [1, с. 62].

Для встановлення рівня латентної злочинності використовують загальні та спеціальні методи. Загальними методами є: виявлення громадської думки про стан латентної злочинності; експертна оцінка спеціалістів; вивчення документів правоохоронних органів і т. п. Спеціальними методами є: аналіз динамічних рядів злочинів; дослідження періоду від їх вчинення злочину до його розкриття і запровадження санкцій; екстраполяцію; системно-структурний аналіз тощо [1, с.62].

Рівень латентної злочинності в Україні на даний момент є середнім. Обґрунтовується це тим, що значна частина громадян не повідомляє та не подає заяви в органи Національної поліції про вчинені щодо них злочини. Тому офіційна статистика злочинності не в повній мірі відображає її дійсний стан [2, с.91].

Існування значної за обсягом латентної злочинності негативно впливає на кримінальну ситуацію в Україні, оскільки:

- безкарне вчинення значної кількості злочинів руйнує довіру громадян у законність, чесність та компетентність з боку органів Національної поліції;
- у частини населення виникає відчуття безкарності, що спонукає її до вчинення будь-яких злочинів;
- збитки, які завдані внаслідок вчинення латентних злочинів, не фіксуються і не відшкодовуються [2, с.91].

Отже, підсумовуючи усе вищевикладене, слід сказати – що латентна злочинність – це негативний показник, який говорить про те, що необхідно розкривати злочини та запобігати ним для того, щоб:

- володіти повною інформацією про стан злочинності в країні;
- визначити реальну структуру злочинності;
- встановити розмір збитків, заподіяних державі і громадянам;
- виявляти чинники, які обумовлюють злочинність і визначати шляхи їх усунення.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.
2. Кримінологія : навчальний посібник-практикум (для здобувачів вищої освіти, що навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність») / Кол. авторів. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 332 с.

УДК 343.9

Сергій Федорович ДЕНИСОВ,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та кримінології факультету №6
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-1218-0016>*

Дмитро Євгенійович ЗАЙКА,

*аспірант кафедри кримінального права та кримінології факультету №6
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-1300-3492>*

ПОСЯГАННЯ НА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ МОРАЛЬНОСТІ У СФЕРІ СТАТЕВИХ ВІДНОСИН: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Дослідження кримінологічного виміру посягань на основні принципи моральності у сфері статевих відносин має важливе значення для формування ефективної стратегії протидії, адже дозволяє виокремити характерні ознаки, стан, динаміку та структуру. Наукова розробка проблематики має суспільно важливе значення, адже, як слушно вказує А. А. Фурман мораль є ціннісно-смысловим ядром культури суспільства, а морально-етичні цінності, що виникають та існують у суспільстві сприймаються свідомістю індивіда і реалізується у вчинках та майбутніх стратегіях поведінки [1, с. 94-95].

Оскільки категорія «вимір» багатогранна, то існує теоретична потреба звернути увагу на зміст поняття як вихідного початку подальшого аналізу [2, с. 35]. Тлумачний словник української мови розглядає «вимір» як визначення величини чого-небудь; величину, якою щось вимірюється або ж як аспект. З огляду на те, що перше із запропонованих тлумачень більш властиве дієслову «вимірити», а друге не співвідносне з прикметником «кримінологічний», доцільним вбачається розглядати «вимір» у значенні аспекту досліджуваного питання [3, с. 333]. Так, Л. В. Кондратюк та В. С. Овчинський у монографії тематичного спрямування надають словосполученню «кримінологічний вимір» саме такого значення, вказуючи, що це особливий погляд на людину, на підставу її деструктивної поведінки, яка переростає у конкретні злочинні акти [4, с. 5]. Отже, єдність цих поглядів розглядатиметься у подальшому як сутність проблематики.

Задля вирішення поставленого завдання авторами було систематизовано дані за 2019 та 2020 роки (звіт за 2021 не був оприлюднений на момент проведення дослідження) форми статистичної звітності № 6 Державної судової адміністрації України. Також, було досліджено матеріали вироків за 2020 – 2021 рр. та порівняно з актуальними результатами вітчизняних наукових досліджень.

Попри загальну тенденцію до зменшення, кількість установлених фактів ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 КК України) останні роки залишається відносно стабільним: у 2014 р. – 1152 (+12,8%), у 2016 р. – 925 (–19,7% до рівня 2014 р.), у 2018 р. – 1665 (+80,0% до 2016 р.), у 2019 р. – 1014 (–39,1%) та у 2020 р. – 1153 (+13,7%) [5, с. 95-96]. Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка досягла 16-ти річного віку [6, с. 13]. З кримінологічної точки зору у 85% випадків є чоловік, 46,7% належать до вікової

категорії від 30 до 50 років. Серед засуджених 25,8% з вищою, 72,9% з середньою або професійно-технічною освітою. Аналіз вироків вказує, що 65,9 % засуджених були працездатного віку, проте офіційно непрацюючі і вчинили злочин задля розваги або знайомлячись у соціальних мережах. Це підтверджує і той факт, що 83% – неодружені [7, с. 109]. Характерно, що 100% злочинів було вчинено особами вперше. Перебування у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння є нетиповим для вказаного кримінального правопорушення.

Щодо створення або утримання місць розпусти і звідництва (ст. 302 КК України), то динаміка загальної кількості зареєстрованих злочинів після зростання у 2014 р. до 509 випадків (+21,2%) наступними роками майже постійно скорочувалася (виключення – 2019 р.: +15,1%) та у 2020 р. знизилася до 163 (–37,1%), тобто за весь цей час зменшилася у 3,1 рази. [5, с. 96]. Суб'єктом злочину у 80% досліджених вироків є жінка, 87% неодружені, має середню або професійно-технічну освіту (87%). У 81,5% випадків суб'єкт злочину був працездатним, проте офіційно не працював і не навчався. Аналіз вироків дає змогу зробити висновок, що серед працевлаштованих абсолютна більшість перебували на посаді адміністратора банних комплексів, готелів тощо. З-поміж досліджених більшість злочинів вчинено вперше, 43,2% засуджених належать до вікової категорії від 30 до 50 років, 22,2% у перебували віці від 18 до 25 років. Внаслідок особливостей об'єктивної сторони складу злочину нехарактерним є і наявність стану алкогольного сп'яніння.

За кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень ситуація з сутенерством (ст. 303 КК України) схожа на ту, що стосується ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів адже мало місце зростання у 2014 р. (303; +17,0%), 2017–2018 рр. (331; +47,8% та 412; +24,5%) та 2020 р. (341; +1,5%), проте у загальному можна вказувати на відносну стабільність злочинності. [5, с. 96]. Серед засуджених за сутенерство або втягнення особи в проституцію 78% не мають легального прибутку [7, с. 113]. Суб'єктом злочину у 50% випадків є жінки, для них характерна наявність середньої або професійно-технічної освіти (68,1%), 75% осіб неодружені. З-поміж досліджених 50,9% засуджених належать до вікової категорії від 30 до 50 років. Загалом 98,2% досліджених злочинів були вчинені вперше, 67,3% групою осіб.

Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження (ст. 301¹ КК України) є новим правопорушенням (чинна з), проте має ознаки сесуальної експлуатації дітей та з огляду на позиції В. О. Малярової мало б бути віднесено до посягань на основні принципи моральності у сфері статевих відносин [8, с. 144-145]. Так, доцільним вбачається і віднесення цієї групи злочинців до «корисливо-сексуального типу», притаманного посяганням на основні принципи моральності у сфері статевих відносин відповідно до типології та критеріїв, запропонованих С. Ф. Денисовим та С. Г. Куликом [9, с. 99-103].

Загалом судами за 2021 рік було призначено вирoki щодо 23 осіб (матеріали за одним з них недоступні з посиланням на п. 4 ч. 1 ст. 7 Закону України "Про доступ до судових рішень"). У 58,8% випадків злочини, пов'язані із дитячою порнографією, вчиняються частіше по відношенню до дітей жіночої статі, а у 41,2% однаково як жіночої, так і чоловічої статі [10, с. 167]. З матеріалів останніх вироків у 100% справ суб'єкт злочину чоловік, характерною є відносно висока освіченість – 40,9% засуджених мали вищу, 58,3% середню або професійно-технічну освіту. Важливим є і те, що 27,7% засуджених були одружені. Можливо, саме через рівень освіти та опцію позитивного сімейного впливу судді у 21 з 22 доступних до перегляда вироків звільнили засудженого від відбування покарання з випробуванням.

Отже, кількісно-якісні характеристики досліджуваної групи злочинів неоднорідні: ст. 301¹ КК України є новою, що не дозволяє розглядати її у динаміці; показники останніх 5 років за ст. 301 та 303 КК України залишаються стабільними попри зменшення у 3,1 рази показників за ст. 302 КК України. Суб'єктом є фізична осудна особа корисливо-сексуального типу, старше 16 років, переважно у віці від 30 до 50 років (46,9%), чоловік (63,8%), неодружений (79,3%), який вперше вчинив злочин, має середню або професійно-технічну освіту (71,6%), працездатного віку, проте офіційно не працевлаштований та не навчається (75,1%). Не є характерним перебування у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Список бібліографічних посилань:

1. Фурман А. А. Морально-етичні цінності в суспільному вимірі. *Психологія і суспільство*. 2010. № 1. С. 94-99.
2. Шпак В. Ю., Корешникова А. О. Правовое измерение: многообразие определенностей и своеобразие содержания. *Философия права*, 2007. № 4. С. 34-42.
3. Словник української мови: у 20 т. / НАН України, Укр. мов. -інформ. фонд. Київ: Наукова думка, 2010. Т 1-12: А-підкурювач. 2382 с. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=9612&page=333> (дата звернення: 22.02.2022).
4. Кондратюк Л. В., Овчинский В. С. Криминологическое измерение: монография / под ред. К. К. Горяинова. Москва: Норма, 2019. 272 с.
5. Вербенський М. Г., Кулик О. Г., Наумова І. В. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції: 2020 рік: монографія / за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця: ТВОРИ, 2021. 144 с.
6. Бандурка І. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08, Запоріжжя, 2010. 22 с.
7. Денисов С. Ф., Макаров В. О. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності: монографія. Чернігів: Десна Поліграф, 2017. 328 с.
8. Малярова В. О. Понятие преступления против нравственности в сфере половых отношений: криминалистический аспект. *Legea si viata*, 2013. № 12. С. 142-146.
9. Денисов С. Ф., Кулик С. Г. Криминологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності: монографія / за ред. С. Ф. Денисова. Чернігів: Академія Державної пенітенціарної служби, 2018. 306 с.
10. Гусева К. А., Соловей О. О. Жертва дитячої порнографії. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2014. № 1. С. 165-174.

УДК 343.97

Андрій Олександрович ДЕМЧЕНКО,

курсант 4 курсу факультету №4

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Ксенія Володимирівна ЮРТАЄВА,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ВІКТИМІЗАЦІЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

З кожним днем в Україні збільшується кількість користувачів мережі Інтернет. Так, у 2021 р. кількість українців, що користуються Інтернетом, досягла 26 мільйонів, що складає 60 % населення країни [1]. При чому кількість користувачів значною мірою поповнюється за рахунок осіб, що не досягли вісімнадцятирічного віку. У той же час саме неповнолітні є найбільш вразливою категорією, які стають потерпілими різних видів правопорушень у кіберпросторі. У зв'язку з цим питання віктимізації неповнолітніх в мережі Інтернет є наразі дуже актуальним.

Віктимологія – це самостійний напрямок кримінології, який вивчає причини перетворення особи на жертву, особливості її поведінки, а також розробляє теорії прогнозування ймовірності перетворення особи на жертву та заходи віктимологічної профілактики. Особливості дитячого та юнацького психологічного і фізіологічного віку, відсутність у дітей життєвого досвіду, фізична слабкість, довірливість, вибухова психологія призвели до виокремлення в межах віктимологічного вчення ювенальної віктимології. Цей напрям сучасної віктимології зосереджений на дослідженні причин та особливостей кримінальних правопорушень, в яких у ролі жертви або кримінального правопорушника виступають неповнолітні [2, с. 11-12]. Окреме дослідження проблематики віктимізації неповнолітніх обумовлено й практичними міркуваннями, адже неповнолітні потребують посиленого захисту та особливої уваги з боку дорослих та держави.

У зарубіжній ювенальній віктимології можна визначити декілька теоретичних моделей, які пояснюють механізм дитячої віктимізації. Найбільш поширеною вважається циклічна модель, яка пояснюється тим, що насильство по відношенню до дітей здійснюють переважно особи, які є колишніми жертвами насильства. Друга модель – психопатологічна, вона характеризується трьома підходами до проблеми жорстокого поводження з дітьми, які умовно можуть бути поділені на психодинамічну модель, модель психічного захворювання і модель рис характеру. Третя модель – соціолого-культурологічна, яка розглядає жорстоке поводження з дітьми в результаті напружень в суспільстві, які є первинними причинами зловживання [3, с. 55-58].

Провідними чинниками ювенальної віктимності на сьогодні визначають:

1. мікросоціальні фактори: проблеми в стосунках з батьками, наприклад, неповна сім'я тощо;
2. макросоціальні фактори: соціально-економічний стан суспільства, який впливає на матеріальне становище і житлові умови сім'ї, недоліки шкільного виховання, вплив засобів масової інформації на формування світогляду і життєдіяльності людини, суспільства, недоліки в роботі органів державної влади тощо;
3. психологічні фактори: насильство сприймається як стереотип сімейних відносин, негативний життєвий досвід, індивідуально-особистісні особливості суб'єкта життєдіяльності;
4. ситуативні фактори: замкнутість і закритість приміщення, в якому вчиняються кримінальні правопорушення, час року, доби тощо [4, с.118-129].

Цифровізація суспільних процесів наразі стає провідним фактором віктимізації неповнолітніх. У зв'язку з тим, що неповнолітні особи є психологічно нестабільними, легко підпадають під вплив інших осіб та переважно неконтрольовано використовують Інтернет-ресурси, вони стають потенційними жертвами кримінальних правопорушень у мереж Інтернет. Соціальні мережі, Інтернет-сайти, месенджери переповнені матеріалами, що пропагують культ насильства, пропозиціями «легкого заробітку», що не завжди є правомірним, та іншою небезпечною інформацією, що так вабить неповнолітніх користувачів Інтернету. Крім того до важливих факторів віктимізації неповнолітніх в мережі Інтернет слід віднести прояви кібербулінгу, масштаби якого збільшуються пропорційно до зростання рівня комунікацій серед підлітків виключно у соціальних мережах та віртуальному просторі.

Підсумовуючи слід зазначити, що питання віктимологічної профілактики серед підлітків вимагають особливої уваги з боку найближчого оточення, органів державної влади й громадських організацій. Серед найбільш дієвих заходів за зазначеним напрямом слід визначити проведення індивідуального виховання неповнолітніх, підвищення рівня їх правосвідомості та обізнаності у сфері кібербезпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. За рік карантину кількість українських користувачів в соцмережах зросла на 7 млн і досягла 60% населення країни. URL: <https://www.globallogic.com/ua/about/news/social-media-during-quarantine/> (дата звернення: 01.02.2022).
2. Галушко Д.М. Ювенальная виктимология: криминологические та социально-психологические проблемы: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2003. 21 с.
3. Вишневецький К.В. Проблеми ювенальної віктимології в західній кримінологічній науці. Слідчий. 2006. № 5. С. 55-58.
4. Ситников В.Л., Стреленко А.А. Образ тела в сознании виктимных подростков, переживших сексуальное насилие. Ученые записки ЗабГУ державного університету. 2016. Т. 11. № 2. С. 118-129.

УДК 343.222

Дарина Петрівна ЄВТЕЄВА,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,

заступник директора з наукової роботи

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-0593-1632>

ОБІЗНАНІСТЬ ВИННОГО ЩОДО ВІКУ ДИТИНИ ПРИ ВЧИНЕННІ ДЕЯКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ

Надання належної кримінально-правової оцінки обізнаності винного щодо віку дитини має важливе значення у процесі кваліфікації низки кримінальних правопорушень. Свого часу Пленум Верховного Суду України (далі – Пленум ВСУ) визначив свої позиції з питань кваліфікації ставлення винного до віку потерпілого при вбивстві малолітнього, статевих злочинах, вчинених щодо неповнолітніх та малолітніх, а також при втягненні неповнолітніх у злочинну (натепер – протиправну) діяльність, і зазначені позиції надалі стали орієнтирами в судовій практиці.

Зокрема, щодо вбивства малолітнього Пленум ВСУ у постанові «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» № 2 від 07.02.2003 у п. 6 зазначив, що при вбивстві кваліфікуюча ознака вчинення щодо малолітньої дитини наявна тоді, коли *винний достовірно знав, що потерпілий є малолітнім, або припускав це, або за обставинами справи повинен був і міг це усвідомлювати*. Така ж позиція має місце і щодо статевих кримінальних правопорушень у постанові «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» № 5 від 30.05.2008, у п. 10 якої зазначено, що кримінальна відповідальність за вчинення зґвалтування неповнолітньої чи малолітньої особи або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо такої особи настає лише за умови, якщо *винна особа усвідомлювала (достовірно знала чи припускала), що вчиняє такі дії щодо неповнолітньої або малолітньої особи, а так само, коли вона повинна була і могла це усвідомлювати*. Окрім того, згідно з п. 16 цієї ж постанови добровільні статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, утворюють склад злочину, передбаченого статтею 155 Кримінального кодексу (далі – КК) у разі, якщо *винна особа усвідомлювала (достовірно знала або припускала), що потерпіла особа не досягла статевої зрілості, а так само, коли вона повинна була і могла це усвідомлювати*.

Із зазначених позицій випливає, що в усіх вищенаведених випадках Пленум ВСУ допускає ставлення винного до віку потерпілого у виді як *прямого чи непрямого уми* слу

(особа знала або припускала), так і необережності у виді недбалості (особа не усвідомлювала, хоча повинна була і могла). Стосовно необережного ставлення Пленум використав логічний прийом кон'юнкції із вживанням *сполучника «і»* (тобто і повинна була, і могла). Таким чином, із такої позиції випливає, що якщо особа не повинна була, але могла; або ж повинна була, але не могла усвідомити вік потерпілого, відповідальність за відповідним пунктом (статтею) виключається.

Натомість щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, у п. 4 постанови «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» № 2 від 27.02.2004 Пленум ВСУ зазначив, що кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність настає як у разі, коли *доросла особа знала про неповнолітній вік втягнуваного, так і тоді, коли вона за обставинами справи повинна була **або** могла про це знати*. Вбачається, що таку позицію можливо поширити й на низку інших спеціальних видів втягнення у протиправну діяльність, передбачених ч. 3 ст. 300, ч. 4 ст. 301, частини 3, 4 ст. 302, частини 3, 4 ст. 303, частини 2, 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 315, ч. 2 ст. 317 КК.

У цьому випадку Пленум ВСУ:

– по-перше, на відміну від попередніх своїх рішень, не зазначив (що є, як уявляється, необґрунтованим) на кваліфікацію припущення особи щодо певного віку потерпілого, що, як наслідок, викреслює можливість визнання непрямого умислу за таких умов (коли особа достовірно не знала, але припускала неповнолітній (малолітній вік) потерпілого);

– по-друге, замінив прийом кон'юнкції на диз'юнкцію (*сполучник «і» – на сполучник «або»*) при необережному ставленні до віку; таким чином, особа несе відповідальність, навіть якщо вона повинна була, але не могла, а так само, якщо вона могла, але не повинна була знати про вік потерпілого. Відмітимо, що за такої ситуації уможливлується об'єктивне інкримінування особі вчиненого нею діяння.

Отже, із вищезазначеного випливає висновок, що Пленум не дотримується єдиної позиції щодо кримінально-правової оцінки обізнаності винного щодо віку дитини при вчиненні різних кримінальних правопорушень, що також наочно вбачається з таблиці 1.

Таблиця 1.

Значення проявів обізнаності особи щодо віку дитини для кваліфікації при вчиненні кримінальних правопорушень у постановах Пленуму Верховного Суду України

Прояви обізнаності особи щодо віку дитини	Кваліфікація	
	п. 6 ч. 2 ст. 115 КК; статті 152, 153, 155 КК	Ст. 304 КК та інші види втягнень у протиправну діяльність
Достовірно знала про неповноліття (малоліття) потерпілого	+	+
Припускала неповноліття (малоліття) потерпілого	+	-
Повинна була, але не могла знати про неповноліття (малоліття) потерпілого	-	+
Могла, але не повинна була знати про неповноліття (малоліття) потерпілого	-	+
Повинна була і могла знати про неповноліття (малоліття) потерпілого	+	+

Уявляється, що при кваліфікації дій винного в частині обізнаності щодо віку потерпілого стосовно всіх правопорушень проти дітей має бути додержаний єдиний підхід. Разом із тим перед визначенням такого підходу вбачається за доцільне проілюструвати обізнаність винного щодо віку потерпілого на кейсах.

Кейс 1. Коли винний знав чи припускав неповноліття / малоліття особи? Якщо він був членом сім'ї, опікуном / піклувальником дитини, іншою особою, яка виховувала чи піклувалася про дитину; особою, яка здійснювала щодо дитини професійні обов'язки (вчитель, тренер, лікар та ін.); особою з числа знайомих, приятелів, сусідів тощо. Окрім того, особа може знати про вік дитини, якщо дитина сама повідомила їй про свій вік.

Кейс 2. Коли винний зобов'язаний був знати про вік дитини? Щодо цього підтримуємо наукову позицію, за якої обов'язок бути уважним і обачливим, передбачити можливість настання від своїх дій небезпечних наслідків може витікати із законів, спеціальних правил, що регламентують ту чи іншу службову або професійну діяльність, а також із норм людського спілкування, які вважаються загальноновизнаними [1, с. 600]. Приміром, наразі з норми, передбаченої ст. 155 КК України, в якій передбачено відповідальність за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, випливає обов'язок особи встановити вік партнера перед вступом у статеві стосунки.

Кейс 3. Коли винний міг установити вік дитини? У цьому випадку приєднуємося до підходу, відповідно до якого фактичну можливість особи установити вік потерпілого слід пов'язувати, по-перше, з її індивідуальними якостями (вік, освіта, ступінь підготовленості та кваліфікації, знання загальних і спеціальних правил обережності, наявність життєвого і професійного досвіду, інтелектуальний рівень, стан здоров'я тощо); по-друге – з тією конкретною обстановкою, в якій діяла ця особа [2, с. 88]. Практично винний має змогу визначити вік дитини, коли зовнішній вигляд або поведінка потерпілого свідчить про його неповноліття / малоліття або інша інформація надає такі підстави¹; коли у винного наявна можливість встановити вік, безпосередньо спитавши дитину, або в інший спосіб.

У випадку, якщо потерпілий свідомо ввів особу в оману щодо свого віку і своєю поведінкою / зовнішнім виглядом переконав її, що він досяг певного віку, інкримінування цій особі кримінально протиправної недбалості щодо встановлення малолітнього / неповнолітнього віку потерпілого унеможливлюється.

Ураховуючи вищезазначене, уніфікований підхід стосовно кваліфікації дій винного в частині обізнаності щодо віку потерпілого у правопорушеннях проти дітей ми вбачаємо в такому формулюванні: «винний достовірно знав про вік дитини, або припускав це, чи за обставинами справи повинен був і міг це усвідомлювати». Такий підхід охоплює прямий умисел («достовірно знав...»), непрямий умисел («припускав...») та кримінально протиправну недбалість («повинен був і міг усвідомлювати»). Щодо недбалості слід відмітити, що для її констатації необхідним є сполучення об'єктивного (обов'язку передбачити) і суб'єктивного (можливості передбачити) критеріїв, що нормативно передбачено у ч. 3 ст. 25 КК. Відсутність хоча б одного з них означає відсутність недбалості в цілому [1, с. 599, 601]. Окрім того, закріплення за допомогою прийому кон'юнкції поряд із обов'язком можливості усвідомлення віку потерпілого виключає об'єктивне інкримінування особі вчиненого нею діяння.

Список бібліографічних посилань:

1. Борисов В. І. Вибрані твори. Харків: Право, 2018. 784 с. URL: <http://surl.li/bmuof>.

¹ Примітка. У цьому випадку ми послуговуємося результатами дослідження судової практики з категорії кримінальних справ за ст. 155 КК (розбещення неповнолітніх), проведеним О. О. Світличним та П. В. Хряпінським [3, с. 146-147].

2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 1 : Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 376 с.

3. Світличний О. О. Хряпінський П. В. Кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх. Дніпропетровськ: НГУ, 2014. 265 с.

УДК 343.222

Олександр Васильович КОЗАЧЕНКО,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін
Миколаївського інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8412-8639>*

Ольга Михайлівна МУСИЧЕНКО,

*PhD, старший викладач кафедри кримінального права
та інших кримінально-правових дисциплін
Миколаївського інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6171-710X>*

ОБМЕЖУВАЛЬНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ У ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Проблема домашнього насильства, зокрема вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, є найбільш серйозною і значущою соціально-правовою проблемою суспільства, адже, не зважаючи на реакцію держави в напрямку запобігання та протидії, що спостерігаємо останнім часом, кількість таких зареєстрованих кримінальних правопорушень зростає з кожним роком на фоні загального яскравого зниження рівня злочинності в Україні за минулі три роки. Так, з 2019 року кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, збільшилася майже в 2 рази (з 2554 у 2019 р. до 4800 у 2021 році), з них кримінальних правопорушень, передбачених ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство», – у 2,3 рази (з 1068 у 2019 р. до 2432 у 2021 році) [1]. У зв'язку з цим підвищується і відносна частка досліджуваних кримінальних правопорушень у структурі злочинності в цілому. Відповідно, в разі збільшується кількість офіційно зареєстрованих потерпілих, особливо вражає збільшення дітей-потерпілих від кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством (з 139 у 2019 р. до 419 у 2021 р.) – у 3 рази. Звичайно, такі офіційні дані свідчать у тому числі про вихід частини кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, з числа латентних завдяки ефективній комплексній роботі спеціально визначених суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання домашньому насильству, передбачені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2] (далі – Закон). Водночас, зростання фактів вчинених кримінальних правопорушень вказує на необхідність детального аналізу і застосування, поряд із передбаченими заходами у сфері запобігання, спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству. Йде мова про дієвий, конкретизований вплив на осіб через систему заходів, спрямованих на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалим особі,

відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки [2], що охоплюється поняттям протидії домашньому насильству.

До спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству вищезгаданим законом віднесено: 1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника; 2) обмежувальний припис стосовно кривдника; 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Разом з тим, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII в КК України та КПК України внесено зміни, якими передбачено кримінально-правові (ч.1 ст. 96-1 КК України) та кримінально-процесуальні (ч. 6 ст. 194 КПК України) обмежувальні заходи в інтересах потерпілих від кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

Вказані обмежувальні заходи також відносяться до системи заходів протидії домашньому насильству, оскільки Закон України «Про запобігання та протидії домашньому насильству» до заходів, що можуть визначатися обмежувальним приписом, відносить і ті, що називаються в КК України та в КПК України обмежувальними заходами. Крім цього, в п.10 Закону зазначається, що перелік заходів щодо тимчасового обмеження прав або покладення обов'язків на особу (а саме так визначається обмежувальний припис), яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, або визнана винною у його вчиненні, а також порядок їх застосування визначається КК України та КПК України. Додамо, що направлення кривдника на проходження програми для кривдників (відповідно до Закону – це окремий спеціальний захід протидії) також відноситься до обмежувальних заходів.

Не зважаючи на певну спільність назви видів таких заходів (п.1, 3-4 та 6 ч. 2 ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», п. 1-4 ч. 1 ст. 91-1 КК України, п.1-4 ч. 6 ст. 194 КПК України), вони займають своє визначене місце в таксономічній системі правових заходів [3, с. 153], оскільки мають різні атрибути об'єктивного (насамперед підстави застосування) та суб'єктивного (суб'єкти застосування та процесуальний порядок) характеру.

Зважаючи на розроблену нами таксономічну систематизацію правових заходів [3], обмежувальний припис слід віднести до класу приватно-правових заходів, оскільки ініціатива щодо його застосування надходить від суб'єктів, які публічними повноваженнями не наділені (перелік їх визначений п. 1 ст. 26 Закону), але держава приймає участь у здійсненні правового впливу (обмежувальний припис застосовується в судовому порядку, а відповідно до п. 8 ст. 26 Закону порядок видачі судом обмежувального припису визначається ЦПК України). Обмежувальні кримінально-правові та кримінально-процесуальні заходи хоча належать до спільного класу публічно-правових, однак їх родова приналежність – різна, тому й відмінними є суб'єкти, до яких вони застосовуються: особа, визнана винною, при застосуванні кримінально-правових обмежувальних заходів та підозрюваний, обвинувачений при одночасному застосуванні до нього обов'язків, покладених кримінально-процесуальним запобіжним заходом. Крім того, відмінний є процесуальний порядок застосування даних обмежувальних заходів.

Набір видів усіх згаданих правових заходів також різниться, не зважаючи на певне зазначене вище їх дублювання. Так, відповідно до Закону направлення кривдника

на проходження програми для кривдників є окремим спеціальним заходом протидії домашньому насильству. Аналогічний за назвою вид відноситься до обмежувальних кримінально-правових та процесуальних заходів. У свою чергу, перелік заходів, які можуть бути визначені обмежувальним приписом ширший – це також усунення перешкоду користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи; заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею.

Однак, спільною для всіх розглядуваних правових заходів є мета – соціальна справедливість [4], яка зводиться до встановлення відповідності між вчиненим деліктом, пов'язаним з поправленням основних сімейних цінностей у формі застосування до особи домашнього насильства, та заходами тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків. У цьому полягає основний потенціал даних заходів щодо протидії домашньому насильству.

Своєрідністю визначаються саме кримінально-правові заходи протидії домашньому насильству. Вони мають, напевне, найбільший потенціал в контексті протидії, оскільки йде мова про вплив на особу, яка вже вчинила кримінальне правопорушення, і це є доведеним. Цей вплив має додатковий до покарання (крім позбавлення волі) та інших заохочувальних заходів характер.

Внутрішня архітектоніка кримінально-правових обмежувальних заходів характеризується наявними структурними властивостями об'єктивного та суб'єктивного характеру, до яких слід віднести: по-перше, соціальна справедливість як визначальна мета застосування будь-якого кримінально-правового заходу та спеціальні цілі; по-друге, підстави застосування заходу кримінально-правового впливу; по-третє, культурологічне обґрунтування допустимості та доцільності застосування певного кримінально-правового заходу; по-четверте, суб'єктний склад; по-п'яте, процесуальний аспект застосування кримінально-правового заходу [5, с. 208].

До спеціальних цілей застосування обмежувальних кримінально-правових заходів слід віднести наступні: по-перше, попередження з боку особи, яка схильна до домашнього насильства, про що свідчать обставини вчиненого діяння, можливості вчинити нове кримінальне правопорушення з ознаками такого виду насильства в майбутньому; по-друге, надання необхідної медичної або психологічної допомоги в межах виконання програми для кривдників або пробаційної програми.

Підставами застосування обмежувальних заходів є вчинення кримінального правопорушення, яке супроводжується застосуванням до потерпілої особи домашнього насильства. Аналіз чинного кримінального закону дає підстави для наступного висновку: питання щодо застосування обмежувальних заходів повинно вирішуватися судом в наступних випадках: 1) при кваліфікації діяння за ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство»; 2) якщо конструктивні ознаки основного складу злочину передбачають застосування певного виду насильства – фізичного, сексуального, психологічного або економічного та воно має ознаки домашнього, тобто вчиняється щодо родичів, теперішнього або колишнього подружжя або осіб, які не мають офіційних родинних або шлюбних відносин, але проживають з потерпілою особою або загрозою застосування такого насильства (зокрема до таких діянь відносяться ті, що передбачені п. 10 ст. 115, ч. 1 статей 116, 121, 152 КК України тощо); 3) якщо встановлені ознаки кваліфікованого складу кримінального правопорушення, що характеризується застосуванням того або іншого виду домашнього насильства; 4) у випадку доведення наявності обставини, що обтяжує покарання, яка передбачена п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України.

Культурологічні засади застосування обмежувальних заходів пов'язуються з витребуванням соціальним замовленням щодо необхідності подолання поширених проявів домашнього насильства – фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства в сім'ї, в межах місця проживання родичів, теперішнього або колишнього подружжя, осіб, які не мають офіційних шлюбних або родинних відносин або погрози вчинення таких дій.

Суб'єктом застосування обмежувальних заходів виступає фізична осудна особа, яка формально (при винесенні обвинувального вироку) або опосередковано (при звільненні особи від кримінальної відповідальності) визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення з використанням домашнього насильства, та яка досягла повноліття на момент вчинення домашнього насильства.

Процесуальна складова виражається в прийнятті рішення про застосування обмежувальних заходів на засадах судового розгляду з відображенням рішення про застосування у вирокі або ухвалі суду. Суд, надаючи правову оцінку вчиненому кримінальному правопорушенню з ознаками домашнього насильства, повинен виходити з інтересів потерпілої особи. Суд не розглядає питання про застосування обмежувальних заходів у випадку призначення особі покарання у виді позбавлення волі з реальним його відбуванням. Якщо суд призначив позбавлення волі і вирішив звільнити особу від покарання або його відбування, то він зобов'язаний розглянути питання про застосування обмежувальних заходів – одного або декількох, необхідних для досягнення цілей кримінально-правового впливу.

Нормативне визначення обмежувальних заходів закладає підґрунтя для існування такого виду кримінально-правових заходів, під яким слід розуміти передбачені кримінальним законом примусові заходи кримінально-правового впливу, які мають додатковий до покарання (крім позбавлення волі) та інших заохочувальних заходів і строковий характер, що призначаються судом у випадку вчинення повнолітньою особою кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім (фізичним, сексуальним, психологічним або економічним) насильством або загрозою його застосування. За об'єктивними та суб'єктивними властивостями кримінально-правові обмежувальні заходи займають окреме місце в таксономії правових заходів та входять до системи правових заходів щодо протидії домашньому насильству.

Список бібліографічних посилань:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2019/2020/2021 рр. Офіс Генерального прокурора : офіційний веб-сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 14.02.2022)
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 15.02.2022)
3. Taxonomy of compulsory and incentive legal consequences (legal measures) of committing illegal acts [Oleksandr V. Kozachenko, Olesia K. Vasyliaka, Larysa V. Chornozub, Olha M. Musychenko]. *Cuestiones Políticas*. Vol. 38. № Especial (2da Parte) 2020. P. 151-168. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/34688> (дата звернення: 14.02.2022)
4. Козаченко О.В., Мусиченко О.М. Культуро-антропологічний вимір справедливості кримінально-правового впливу: світові здобутки та національні надбання. *Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада* : колективна монографія / за заг. ред. О.А. Івакіна, І.В. Шамши, Д.В. Яковлева. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 120-135.
5. Козаченко О.В. Властивості обмежувальних заходів. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : Тези III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький 1 березня 2019 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2019. С. 208-213.

УДК 343.9

Максим Геннадійович КОЛОДЯЖНИЙ,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

завідувач відділу кримінологічних досліджень

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2149-9165>

ВІЙНА – НОВА УМОВА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЙНОСТІ²

Кримінологія, як наука і головна галузь знань про злочинність, вивчає особливості носіїв типової кримінальної мотивації та механізм її реалізації (особу злочинця), специфіку поведінки осіб, проти яких були спрямовані злочинні настанови винних (жертву), розробляє нові генеральні вектори (стратегію) й перспективні напрями (тактику) запобігання злочинності та її окремим проявам. Окрім цього, кримінологічна наука досліджує й детермінанти (причини та умови, криміногенні чинники), які тим або іншим чином впливають на зміну рівня, динаміки, структури, характеру, географії, топографії, соціальних наслідків злочинності.

Автор цих тез протягом останніх двох років намагався послідовно відстоювати позицію, що у світовій та українській соціальній дійсності у 2019 р. сформувалась обставина, яка трансформувала буття людей, їх традиційні соціальні звички, способи комунікації та глобальну економічну систему. Такою обставиною стала хвороба COVID-19 [1]. Остання лише загострила перехід людства у стан своєрідної соціально-правової сингулярності.

24 лютого 2022 р. у нашій державі, на превеликий жаль для усього Українського народу, за причинами, що не залежали від України та її керівництва, з'явилась нова суспільно-політична обставина у виді війни. Вона не просто істотним чином вплинула на життя 41 млн українців, а фактично перевернула соціальне буття України з ніг на голову.

Війну та пов'язані з нею негативні події намагались у різні часи осмислити політологи, соціологи, економісти, психологи, медики, військові та ін. Свій внесок у вивчення війни та її соціальних наслідків має здійснити й кримінологія. Предметом такого кримінологічного дослідження мають, окрім іншого, стати питання щодо: глибини різних за характером змін та інших процесів унаслідок воєнних дій; деяких кількісно-якісних параметрів злочинності у воєнний час; політики держави проти загострення криміногенності та ін.

Війна в Україні стала причиною гуманітарної катастрофи, особливо в регіонах, які стали плацдармом активних бойових дій (Харківська, Чернігівська, Сумська, Київська, Донецька, Миколаївська, Херсонська області та ін.). Десятки тисяч громадян відчували на собі та своїх дітях голод. На жаль, є прецеденти смерті людей від нестачі води та їжі внаслідок створення ворожими силами штучних умов, які унеможливають покинути зону бойових дій. Тисячі громадян втратили своє житло через його повне або часткове знищення та пошкодження. Сотні багатоквартирних будинків не придатні для їх експлуатації внаслідок відсутності опалення, енерго-, газо- та водопостачання. Лише у Харкові таких будівель налічується майже півтисячі (станом на 10 березня 2022 р.) [2].

² Примітка. Тези наукового повідомлення підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України.

Особливо гостро стоїть питання евакуації для людей похилого віку, інвалідів, одиноких матерів та інших уразливих категорій громадян. За даними європейських країн, чисельність біженців з України станом на 11 березня 2022 р. перевищила 2,5 млн осіб [3].

Війна значно посилила проблему бідності в Україні, яка у довоєнний період сягала, відповідно до методології ООН, близько 60 %. Прямі збитки від знищення ворогом інфраструктури країни за приблизними оцінками вже перевищують 100 млрд дол. США. Бізнес-активність у нашій країні зменшилась протягом перших двох тижнів військової російської агресії наполовину. У перелічених вище областях підприємництво зменшилось на 2/3 [4]. Очевидно, що бідність та інші супутні процеси (інфляція, девальвація гривні) лише загострять затяжну соціально-економічну кризу у державі, яка негативно вплине на стан злочинності в Україні у середньостроковій перспективі.

Широка палітра наслідків війни доповнюється прихованою, на перший погляд, проблемою соціально-психологічних негараздів. Адже мільйони українців, спостерігаючи за смертями людей, особливо близьких, будучи свідками вибухів артилерії, танкових обстрілів житлових кварталів, авіабомбардувань цивільної інфраструктури, отримують ПТСР (посттравматичний стресовий розлад). Автор публікації, як і мільйони українців, може з упевненістю про це сказати на власному прикладі та прикладі своїх малолітніх дітей. Нарешті війна традиційно підвищує поріг реагування на насильство, посилює індивідуальну та групову агресію, особливо до окремих категорій осіб (мародерів, ворожих військовослужбовців, громадян із проросійським світоглядом).

Війна значно вплинула на зміну характеру злочинності та суспільного сприйняття її окремих проявів. Особливої уваги набувають резонансні незаконні прояви (військові злочини, пов'язані з ворожими обстрілами беззахисного цивільного населення; застосування озброєння та боєприпасів, заборонених міжнародними конвенціями та договорами; негуманне поводження з полоненими; обстріли приміщень й транспорту червоного хреста). У період воєнного стану кричущого й зухвалого характеру набувають непоодинокі факти мародерства (тайного або відкритого викрадення чужого неохоронюваного майна). Заслужують осуду намагання окремих чоловіків, які підлягають мобілізації у воєнний стан, покинути межі України, у тому числі шляхом надання неправомірної вигоди працівникам Державної прикордонної служби. Є чимало інших специфічних незаконних проявів, властивих воєнному часу: несправедливий розподіл гуманітарної допомоги; розкрадання останньої; привласнення фінансової допомоги з боку міжнародних партнерів та населення тощо.

Дещо на другий план унаслідок меншої резонансності відійшли деякі загальнокримінальні злочини. Хоча почастишали дії громадян, що мають ознаки самовправства, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості за мотивами помсти, ненависті. Зійшов нанівець рівень правопорушень у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту, оскільки у містах, де відбуваються активні бойові дії, автотранспорт використовується мінімально. Це не скажеш про автомагістралі, де внаслідок щільного транспортного потоку відбувається чимало аварій унаслідок багатьох порушень ПДД. На одній з таких перебував автор тез. Довжина затору сягала 83 км. Упродовж 18-год. автомобільної «пригоди» спостерігались: бійки між водіями, умисне пошкодження чужого транспорту, виїзд на зустрічну смугу, створення аварійної ситуації, набір асоціальної поведінки (лайки, образи, приниження) тощо.

Одне з головних питань: як держава має реагувати на зміну характеру злочинності в Україні в умовах воєнного стану? Відповідь однозначна: попри гуманістичну авторську кримінологічну позицію в умовах війни держава має бути жорсткою у дотриманні конституційних прав і свобод громадян щодо захисту їх життя, здоров'я, майна та забезпечення безпеки й публічного порядку.

Список бібліографічних посилань:

1. Колодязний М. Г. Постпандемічний соціально-економічний апокаліпсис: стан і форми прояву. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: Б. М. Головкін (голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2021. Вип. 41. С. 118-126.
2. Скільки будинків постраждали від обстрілів у Харкові та області. URL: <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/skilky-budynkiv-postrazhdaly-vid-obstriliv-u-kharkovi-ta-oblasti>.
3. Кількість біженців із України майже досягла 2,5 млн, із них до Польщі – понад 1,5 млн. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/811345.html>.
4. Збитки України від вторгнення РФ сягнули \$100 млрд, зупинилася половина підприємств, – економісти. URL: <https://novynarnia.com/2022/03/10/zbytky-ukrayiny-vid-vtorgnennya-rf-syagnuly-100-mlrd-zupynylyasya-polovyna-pidpryemstv-ekonomisty>.

УДК 343.211

Дмитро Юрійович КОНДРАТОВ,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5426-4878>

РОЛЬ ТА МІСЦЕ НАВЧАННЯ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, У СИСТЕМІ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Виправлення і ресоціалізація засудженого розглядаються як процеси позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють готовність до самокерованої правислухняної поведінки, а також повернення засудженого до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві, тобто успішної реінтеграції у суспільство після звільнення та позбавлення кримінального світогляду. Відповідно до ч. 3 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України одним із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, поряд зі встановленим порядком виконання та відбування покарання (режимом), пробацією, суспільно корисною працею, соціально-виховною роботою та громадським впливом, є загальноосвітнє та професійно-технічне навчання [1].

Яка ж роль приділяється освіті засуджених в умовах реформування системи виконання покарань, і яке її місце в системі основних засобів виправлення і ресоціалізації, передбачених ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України?

Одразу необхідно зазначити, що всебічний та гармонійний розвиток особи неможливий без навчання, що є гарантією реалізації засудженим свого права на працю, на свободу літературної, художньої та наукової творчості. Крім того, значення загальноосвітнього та професійно-технічного навчання полягає також у тому, що надаючи можливість засудженим безкоштовно навчатися за рахунок держави та набувати певних професій, заохочуючи при цьому їх бажання до навчання, держава тим самим виявляє турботу про майбутнє засуджених, що свідчить, у свою чергу, про гуманізм кримінально-виконавчої політики нашої держави.

На наш погляд, провідна роль освіти полягає у тому, що коли засуджені до позбавлення волі задіяні в освітньому процесі, це, насамперед, відволікає їх від даремного, безглузлого проведення часу, а також допомагає у переосмисленні своїх життєвих позицій. У зв'язку з цим можна стверджувати, що підвищення культурного рівня засуджених у процесі навчання сприяє деякою мірою позитивній зміні їхньої особистості. Саме за допомогою освіти формується світогляд громадян, їх ціннісні орієнтації, розуміння та сприйняття існуючих у суспільстві норм поведінки, культурних цінностей і традицій. З цього приводу деякі науковці стверджують, що між низьким

культурним рівнем особистості і злочинністю, за різними кримінологічними дослідженнями, існує певний зв'язок [2, с. 77].

Крім того, велике значення освіти засуджених полягає у полегшенні адаптації останніх до умов життя на волі, оскільки освітня діяльність позитивно впливає на формування системи життєвих цінностей та поведінки засуджених. Серед них спостерігається підвищення дисципліни, відповідальності за свої вчинки. Усе більше робиться для того, щоб засуджені не тільки вийшли освіченими на волю, але й змогли стати повноцінними членами суспільства, застосувавши отримані в період відбування покарання навички й уміння. Таким чином, освіта, взаємодіючи з іншими засобами впливу, здатна здійснити на засуджених інтенсивний вплив, що сприяє досягненню мети покарання. Зокрема, під час освітніх занять адміністрації колонії легше контролювати дії засуджених, що є дуже важливим заходом для зміцнення режиму. У цьому аспекті освіту можна розглядати як засіб, що сприяє досягненню такої мети кримінального покарання як запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень (ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України) [3].

Проте, на превеликий жаль, практика боротьби зі злочинністю показує, що саме по собі виконання покарання у виді позбавлення волі, навіть за наявності досконалої його організації, ще не вирішує проблеми попередження рецидиву злочинів з боку засуджених. В даному випадку важливо закріпити результати виправного впливу, спробувати переорієнтувати погляди засудженого, усунути об'єктивні умови, що сприяють поверненню раніше засуджених осіб на злочинний шлях. Таким чином, освітня діяльність посідає значне місце у виправленні засуджених. Вона впливає на них, сприяє розвитку моральних якостей, розширює поле їхньої колективної діяльності і спілкування. Успіхи в освітній діяльності підвищують соціальний престиж засуджених, зміцнюють їхнє положення в колективі, сприяють самоствердженню суспільно корисними засобами й способами. У процесі навчання засуджені вступають у взаємодію не тільки з певною сукупністю фактів, відомостей у вигляді теорій, законів, правил тощо, але й організатором цього процесу – учителем, а також з іншими засудженими. У процесі цієї взаємодії встановлюються емоційні і психологічні контакти, що є джерелом формування колективних взаємин і спілкування між ними. У результаті засуджені не просто здобувають нові знання, але й збагачують досвід колективної діяльності, вступають у нову взаємодію з навколишньою дійсністю.

Принагідно зауважимо на тому, що поряд із загальноосвітнім навчанням одним із ключових моментів у процесі виправлення і ресоціалізації засуджених виступає їх професійна підготовка. Так, виконуючи завдання з виправлення і ресоціалізації засуджених, професійно-технічне навчання одночасно вирішує і загальні завдання, що стоять перед цією системою освіти. Воно задовольняє потреби виробництва установ виконання покарань у кваліфікованих робітниках, сприяє підвищенню ефективності праці та поліпшенню якості продукції, що виробляється на підприємствах колоній, уможливлює отримання народним господарством після звільнення засуджених з установ виконання покарань необхідних кадрів, підготовлених в системі профтехосвіти, що мають певний виробничий досвід.

Вітчизняний досвід та міжнародна практика свідчать, що саме освіта є найважливішою сферою людської діяльності, тим соціальним інститутом, через який передаються і реалізуються базові культурні цінності та цілі розвитку суспільства. Людина, яка не має знань з основ науки, техніки, суспільства, не дбає про набуття професійних навичок, не має зв'язків із суспільством, швидко підпадає під вплив негативно спрямованих осіб, криміналітету тощо.

У зв'язку з цим, необхідно суттєво підсилювати освітній компонент роботи установ виконання покарань, адже позбавлення волі – це не тільки примусове покарання, його можна і потрібно використовувати для навчання та ресоціалізації засудженого, адаптації до нових умов життя. Особливо це актуально для розвитку молодого покоління, яке ще не звикло до праці та має споживацькі інтереси. Таким чином, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання виступає у якості пріоритетних засобів виправлення, що сприяють позитивній самореалізації особи, правильному сприйняттю дійсності, подальшій ресоціалізації та соціальній реабілітації засудженого.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України від 11.07.2003 № 1129-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 15.02.2022).
2. Гель А., Клименко Н. Деякі аспекти дослідження особи засудженого до позбавлення волі. *Право України*. 2001. № 7. С. 76–80.
3. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.02.2022).

УДК 343.85

Ігор Миколайович КОПОТУН,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
Проректор з міжнародних зв'язків Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка)
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-2947-8599>*

Микола Миколайович РУДИК,

*кандидат юридичних наук, викладач кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ
ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-1031-9982>*

ГЕНЕЗА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Головною особливістю зазначених нормативно-правових актів є те, що вперше на законодавчому рівні було визначено не тільки обов'язки, але й права водіїв, пасажирів, пішоходів та погоничів тварин. Закон України «Про дорожній рух» був нормативно-правовим актом незалежної України, що визначив правові та соціальні основи дорожнього руху з метою захисту життя та здоров'я громадян, створення безпечних і комфортних умов. Також Закон регулює суспільні відносини у сфері дорожнього руху, визначає права, обов'язки і відповідальність суб'єктів – учасників дорожнього руху, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, об'єднань, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та господарювання.

У той же час, протягом останніх двох десятиліть у світі намітилось суттєве переосмислення проблем безпеки дорожнього руху та шляхів їх вирішення, яке базується на основі численних наукових досліджень та кращого практичного досвіду в цій галузі. Це переосмислення знаходить своє вираження в політиці багатьох країн, які все більше враховують рекомендації таких авторитетних міжнародних організацій як ВООЗ, Світовий Банк, Міжнародний транспортний форум, Європейська Комісія, Європейська рада з транспортної безпеки та інші.

Сьогодні в Україні рівень смертності та травматизму внаслідок ДТП один із найвищих в Європі, а рівень організації безпеки дорожнього руху залишається низьким, про що у своїх звітах зазначали експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я, Світового банку й інших міжнародних інституцій. За останні шість років в Україні зареєстровано майже 170,8 тис. ДТП із постраждалими, в яких загинуло 26,7 тис. та травмовано 210,4 тис. осіб.

Такі дані свідчать про необхідність негайного вирішення тих проблемних питань,

які сьогодні стоять перед системою державного управління у сфері безпеки дорожнього руху, а саме: недосконалість національного законодавства; низький рівень взаємодії суб'єктів гарантування безпеки дорожнього руху; неврегульованість державно-управлінських механізмів із питань розподілу територіальної та функціональної сфер компетенції центральних органів державної влади й органів місцевого самоврядування; несвоєчасність і повільність у розробленні стандартів і нових підходів до безпеки дорожнього руху з урахуванням кращого європейського досвіду; неналежне ставлення громадян України до питань безпеки дорожнього руху; низький рівень професійної кваліфікації фахівців із питань безпеки дорожнього руху.

В умовах постійної євроінтеграції суспільства та міжнародного співробітництва України з іншими країнами світу відбувається істотне зближення національної правової системи до міжнародної. Значущість міжнародного права та стандартів для України виявляється у збільшенні числа міжнародних договорів і національно-правових актів за аналогічними предметами регулювання, співвідношенні національного законодавства до міжнародного задля усунення можливих недоліків, прогалин та запозичення міжнародного досвіду у вирішенні певних проблемних питань правового характеру та удосконалення національного законодавства.

Що стосується сфери забезпечення безпеки дорожнього руху, то їх міжнародні стандарти закріплені у певних нормативно-правових актів, підписаних та ратифікованих країнами світу. Зокрема, першим нормативно-правовим актом, що мав істотне значення на території СРСР, стала «Міжнародна конвенція щодо автомобільного руху» 1926 року (м. Париж).

У 1931 році у Женеві на черговій конференції з безпеки дорожнього руху була прийнята «Конвенція про введення одноманітності в сигналізацію на дорогах», яка розширила номенклатуру дорожніх знаків до 26 і розділила їх на три групи: попереджувальні, наказові, вказівні. Слід зазначити, що у 1933 році в СРСР були затверджені «Правила по застосуванню в межах СРСР Міжнародної конвенції щодо автомобільного руху». У цих Правилах викладена сутність Паризької конвенції щодо автомобільного руху 1926 року і Женевської конвенція про введення одноманітності в сигналізацію на дорогах 1931 року, а в додатку Правил містилися «Основні правила їзди на автомобілях і мотоциклах в межах СРСР».

У подальшому, з метою розвитку міжнародного дорожнього руху та його безпеки шляхом встановлення єдиних правил руху між країнами світу у м. Женеві 19 вересня 1949 року була підписана «Конвенція про дорожній рух».

Зокрема, відповідно до Конвенції, всі водії, пішоходи та інші особи, які користуються дорогою, повинні вести себе так, щоб не створювати небезпеки для руху і не утрудняти його. Вони повинні уникати заподіяння шкоди окремим особам, громадському або приватному майну. Водії повинні бути завжди в змозі управляти своїми транспортними засобами або направляти своїх тварин; мати усі необхідні документи, що підтверджують законність права керування транспортним засобом. Наближаючись до інших осіб, які користуються дорогою, вони повинні вживати всіх заходів обережності. Кожен водій транспортного засобу завжди повинен бути в змозі регулювати швидкість руху і керувати ним розумно і з обережністю, знижувати швидкість або зупинитися щоразу, коли того вимагають обставини, особливо коли видимість незадовільна. Також, документ містить правила обгону та випередження транспортних засобів; проїзду перехресть, залізничних переїздів; користування освітлювальними приборами та попереджувальними сигналами тощо. Велосипедисти повинні користуватися велосипедними доріжками, позначеними спеціальними дорожніми сигнальними знаками, коли цього вимагають чинні внутрішньодержавні правила. В усіх випадках, коли того вимагають правила руху, велосипедисти повинні

рухатися в один ряд, крім виняткових випадків, передбачених внутрішньодержавними правилами; вони не повинні рухатися на проїзній частині дороги більш ніж в два ряди. Також велосипед забороняється використовувати в якості буксира.

Конвенція 1949 року містить протокол про дорожні знаки та сигнали, який затверджує категорії дорожніх знаків (попереджувальні, заборонні та наказові), а також їх розмір, колір та правила їх розміщення.

Список бібліографічних посилань:

1. Про дорожній рух : закон України від 30 червня 1993 р. № 3353-XII // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 31. Ст. 338.
2. Досвід країн Європи щодо управління безпекою дорожнього руху. 2015. URL: <http://tur.org.ua/news/dosvid-krayin-ievropi-shchodo-upravlinnya-bezpekoju-dorozhnogo-ruhu>
3. Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 черв. 2017 р. №481-р. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 138
4. Товстуха С. Актуальні питання щодо удосконалення державно-управлінських механізмів забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 12. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=230>
5. Басс В. О. Досвід європейських країн у сфері правового регулювання безпеки дорожнього руху. *Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти*: матеріали XIII Міжнар. наук. -практ. конф. (м. Кривий Ріг, 16 листоп. 2018 р). Кривий Ріг, 2018. С. 19–22
6. Правила дорожнього руху та міжнародні Конвенції по дорожньому движению. Студопедия. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://studopedia.org/2-126396.html>
7. Конвенція про дорожній рух (Женева, 19 вересня 1949 року). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://abdt.ru/dtp3/info_catalog/norm_prav/00_Mezhdunarodnye_dokumenty/wdoc_convTraffic.htm

УДК 343.2; 343.346

Владислав Геннадійович КУНДЕУС,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2430-5437>

ВИДОВИЙ (ПІДРОДОВИЙ) ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НА ПОВІТРЯНОМУ ТРАНСПОРТІ

Як відомо, у більшості випадків об'єкти кримінальних правопорушень класифікують у два основних способи: по вертикалі та по горизонталі. На цій підставі у сучасній теорії кримінального права визначається триступенева класифікація об'єкта кримінального правопорушення, у якій пропонують визначати загальний, родовий та безпосередній об'єкти. Разом з тим, обґрунтованою є позиція щодо виділення видових об'єктів кримінальних правопорушень (злочинів) у структурі родового об'єкту [1, с. 95].

У класифікації об'єктів кримінального правопорушення (злочину) родовим об'єктом визначають об'єкт, яким охоплюється певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною і економічною суттю суспільних відносин, які через це повинні охоронятися єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм [2, с. 16]. У літературі зазначається, що система Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) в основному базується на особливостях родових об'єктів кримінальних правопорушень (злочинів). Тобто особливості родового об'єкта дозволяють об'єднати кримінальні правопорушення (злочини) у межах конкретних розділів КК України, якими закріплена відповідальність за посягання на тотожні або

однорідні суспільні відносини [3, с. 16]. Родовий об'єкт зазвичай зазначається в назві розділу особливої частини КК [4, с. 155].

Кримінальна відповідальність за вчинення правопорушень на певному виді транспорту передбачена статтями розділу XI Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту». У літературі зазначається, що залежно від послідовності розташування в нормах КК України безпосереднього об'єкта та виду транспорту всі кримінальні правопорушення розділу XI Особливої частини КК України поділяють на три види (групи): 1) кримінальні правопорушення, що вчиняються на залізничному, водному чи повітряному транспорті (ст. ст. 276-285 КК України); 2) кримінальні правопорушення, котрі вчиняються на автомобільному та міському електротранспорті (ст. ст. 286-290 КК України); 3) кримінальні правопорушення, які полягають у порушенні чинних на транспорті правил і в пошкодженні магістральних трубопроводів (ст. ст. 291 та 292 КК України) [5, с. 453]. До кримінальних правопорушень, що вчиняються на повітряному транспорті цього розділу належать: порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту (ст. 276 КК України); здійснення професійної діяльності членом екіпажу або обслуговування повітряного руху диспетчером управління повітряним рухом (диспетчером служби руху) у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи психотропних речовин (ст. 276-1 КК України); пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК України); угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278 КК України); блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства (ст. 279 КК України); примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків (ст. 280 КК України); порушення правил повітряних польотів (ст. 281 КК України); порушення правил використання повітряного простору (ст. 282 КК України). Отже, кримінальні правопорушення, що вчиняються на повітряному транспорті визначаються статтями розділу XI Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту». В цьому зв'язку, досліджуючи юридичну природу родового об'єкта транспортних злочинів В. І. Осадчий цілком зазначає, що виходячи з принципу побудови Особливої частини КК України за родовим об'єктом посягання, саме безпека руху та експлуатації транспорту є родовим об'єктом злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена в статтях розділу XI Особливої частини КК України [6, с. 194].

Видовий об'єкт тлумачать як частину родового об'єкта, яка об'єднує в межах останнього групу близьких між собою суспільних відносин. Видовий об'єкт співвідноситься із родовим як частина і ціле, або як вид із родом. [7, с. 128]. О.О. Дудоров стверджує, що оскільки видовий об'єкт є частиною родового об'єкта і перебуває з останнім у співвідношенні «вид-рід», то це дає змогу виокремити порівняно невеликі, специфічні групи посягань на близькі, взаємопов'язані правовідносини [8, с. 153–154]. Натомість В.С. Ковальський вказує, що видові об'єкти можна виокремити як серед злочинів, передбачених статтями одного й того самого розділу Особливої частини КК України, так і тих, що містяться у різних розділах [9, с. 166]. На наш погляд, більш точне визначення видовому об'єкту дає А.А. Вознюк, який зазначає, що видовий об'єкт злочину є спільним для безпосередніх об'єктів декількох споріднених злочинів у межах одного або різних розділів Особливої частини КК України. Він схожий на родовий об'єкт, хоча має меншу сферу впливу, забезпечуючи кримінально-правову охорону окремих груп однорідних або тотожних суспільних відносин. В цьому зв'язку він робить висновок, що в КК України визначають декількох різновидів видових об'єктів злочину, а саме: 1) видовий об'єкт, який охоплює споріднені безпосередні основні об'єкти декількох злочинів у межах одного родового об'єкта. Його можна назвати підродовим

об'єктом; 2) видовий об'єкт, що охоплює безпосередні основні та додаткові об'єкти декількох злочинів у межах різних родових об'єктів (міжродовий об'єкт) [10, с. 263-264].

Слід вказати, що видовим об'єктом кримінальних правопорушень (злочинів) називають більш звужену за змістом групу суспільних відносин у межах одного родового об'єкта, який об'єднує однорідні суспільні відносини, які охороняються КК України та можуть зазнавати посягання в разі скоєння кримінальних правопорушень (злочинів) певного виду [11, с. 263-264]. В цьому зв'язку, в рамках родового об'єкта, кримінальні правопорушення класифікують за різними критеріями: за об'єктивною стороною, формою вини, суб'єктом кримінального правопорушення тощо. Проте, в більшості випадків, таку класифікацію здійснюють за безпосереднім об'єктом правопорушення. У літературі зазначається, що безпосередні об'єкти окремих транспортних кримінальних правопорушень (злочинів) залежать насамперед від видів транспорту, на яких можуть бути скоєні ці злочини, а також від характеру об'єктивної сторони і кваліфікуючих обставин [12, с. 334]. Як зазначає В.А. Мисливий безпосередні об'єкти злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту знаходяться у площині родового об'єкта і мають свої особливості, обумовлені інфраструктурою та специфікою окремих видів транспорту, при функціонуванні яких можуть бути вчинені діяння, пов'язані з порушенням безпеки руху та експлуатації відповідних видів транспорту, а також інші посягання на його нормальну роботу [13, с. 695]. Отже, видовий об'єкт охоплює безпосередні об'єкти транспортних кримінальних правопорушень проти безпеки руху або експлуатації певного виду транспорту. Серед кримінальних правопорушень, передбачених розділом XI Особливої частини КК України визначають кримінальні правопорушення, що посягають на безпеку руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту [14, с. 353; 15, с. 110]. Таким чином, безпеку руху та експлуатації певного виду транспорту можна вважати видовим (підродовим) об'єктом для групи кримінальних правопорушень, передбачених розділом XI Особливої частини КК України. Тому, в межах розділу XI Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту», *видовим (підродовим) об'єктом кримінальних правопорушень, що вчиняються на повітряному транспорті є безпека руху та експлуатації повітряного транспорту.*

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручн. для студентів юрид. спец. вищ. Закладів освіти / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-е вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2010. С. 105.
3. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2015. 680 с.
4. Загальна частина кримінального права України: навч. посіб. / Митрофанов Ігор Іванович; Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. – Одеса: Фенікс, 2015. 576 с.
5. Сучасне кримінальне право України: [курс лекцій] / А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, О. Ф. Штанько [2-е вид., виправ. та доповн.]. К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. 636 с.
6. Осадчий В.І. Об'єкт транспортних злочинів. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 3. С. 194-201.
7. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні: монографія / В. Б. Харченко. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 480 с
8. Дудоров О. О. Кримінальне право: навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк; за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2014. 944 с.

9. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
10. Вознюк А. А. Видовий об'єкт злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258-3, 260 Кримінального кодексу України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1 (13). С. 262-275.
11. Шопіна Ю. О. Об'єкт злочинів, передбачених ст. ст. 131, 132, 134, 139-145 Кримінального кодексу України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2019. № 42. С. 115-119.
12. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2010. 608 с.
13. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.
14. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. / А. А. Васильєв, О. О. Житний, Є. О. Гладкова та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків: Право, 2020. 656 с.
15. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т.2 Луганськ: видавництво «Елтон – 2», 2012. 704 с.

УДК 343.22

Дар'я Юрїївна ЛЕВЧЕНКО,

курсантка 3 курсу факультету №2

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Дмитро Юрійович КОНДРАТОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО МІНІМАЛЬНИЙ ВІК КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Ознакою суб'єкта кримінального правопорушення, що визначає адекватність поведінки особи, є її вік. Необхідність встановлення в законі мінімального віку кримінальної відповідальності зумовлена тим, що ця обставина пов'язана зі здатністю особи усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпечність своїх діянь та керувати ними. Встановлення вікових меж відповідальності за свою поведінку припускає, що по досягненню визначеного віку неповнолітні вже розуміють, що добре, а що погано, що небезпечно і що робити не можна, у яких випадках дії можуть заподіяти суспільно небезпечну шкоду. Отже, є недопустимим притягнення особи до відповідальності за діяння, соціальну значущість якого вона не усвідомлює.

Треба зазначити, що проблематика зниження загального віку та встановлення мінімальних вікових меж кримінальної відповідальності актуальна для більшості правових держав світу. У закріплених міжнародно-правових нормах, зокрема, у Декларації прав дитини, Пекінських правилах, визначається як обов'язок законодавця держави встановлювати кримінальну відповідальність неповнолітніх, у якості окремої категорії. Зокрема, у п. 4.1 Мінімальних стандартних правил ООН щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила») 1985 р. зазначається, що нижня межа віку кримінальної відповідальності «не повинна встановлюватись на надто низькому віковому рівні, враховуючи аспекти емоційної, духовної та інтелектуальної зрілості» [1]. Ці положення знайшли відображення у законодавстві більшості європейських держав, хоча підходи до встановлення мінімального віку кримінальної

відповідальності у кожній країні залишаються різними, що зумовлено особливостями розвитку та правовими традиціями кожної держави.

Так, найнижчі вікові межі на рівні 7 років встановлені в більшості східних держав, наприклад, у Єгипті, Іраку, Ємені, Лівані тощо. Мінімальний вік кримінальної відповідальності у 13 років встановлений законодавством Франції, Узбекистану, у кодексах низки штатів США, у 14 років – у Болгарії, Норвегії, Німеччині, Японії, більшості країн СНД, у 15 років – у Данії, Швеції, Фінляндії, тощо. Також в Алясці, Алабамі, Флориді та деяких інших штатах взагалі не визначено мінімальну вікову межу – відповідальність залежить від розсуду суду в кожному конкретному випадку [2].

Кримінальне законодавство України передбачає диференційований підхід до встановлення віку кримінальної відповідальності. Так, загальний вік кримінальної відповідальності встановлений з 16 років, проте у випадку вчинення низки кримінальних правопорушень, перелік яких вичерпно визначено у ч. 2 ст. 22 КК України, передбачено знижений (або мінімальний) вік настання відповідальності, а саме з 14 років [3].

Більшість науковців поділяють точку зору що у підґрунтя зниження віку кримінальної відповідальності покладено такі критерії: 1) рівень розумового розвитку свідомості неповнолітнього (він свідчить про можливість уже в 14 років усвідомлювати суспільну небезпечність і протиправність кримінальних правопорушень, перерахованих у ч. 2 ст. 22 КК України); 2) значна поширеність більшості з цих кримінальних правопорушень серед підлітків; 3) значна суспільна небезпечність (вага) більшості з цих кримінальних правопорушень [4, с. 131].

Проте, необхідно пам'ятати, що поняття «мінімальний вік кримінальної відповідальності» та «загальний вік кримінальної відповідальності» не є рівнозначними. Загальний вік кримінальної відповідальності завжди вищий та наближений до віку досягнення громадянином повної дієздатності.

Для розуміння поняття вікових меж кримінальної відповідальності, ми повинні зазначити, що поняття «вік» зазвичай розуміється як календарний вік (паспортний вік, хронологічний вік), при якому не враховуються фактори розвитку організму. Вік в філософії – це один з періодів, етапів або циклів розвитку людини. Настання кожного віку супроводжується фізіологічними змінами в організмі. Під віком людини у сучасній юридичній літературі розуміють період часу від її народження до будь-якого моменту відліку, певний період життя, що відображає анатомо-фізіологічний стан організму людини та ступінь формування її особистості [5, с. 75].

Визначаючи межі та критерії кримінальної відповідальності, необхідно враховувати поряд з біологічними та психологічними особливостями неповнолітніх злочинців їх інтелектуальний, а також освітній рівень на різних етапах життєвого шляху в їх зв'язку з вчиненням ними різних кримінальних правопорушень. Однак визначення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, тобто встановлення мінімального віку кримінальної відповідальності, – це досить складна проблема, і з нею стикаються науковці та законодавці всіх країн протягом тривалого часу. Викликає вона певні труднощі й досі.

Так, В. Г. Павлов, зокрема пропонує знизити вікову межу кримінальної відповідальності до 13 років для осіб, які вчинили вбивство з корисливих мотивів або на замовлення, а також поєднане із розбоєм, вимаганням або бандитизмом [6, с. 95]. На

підставі проведеного аналізу судової практики та статистичних даних злочинності малолітніх А. А. Байбарін аргументує необхідність встановлення 11-річного віку у якості мінімальної межі кримінальної відповідальності за вчинення вбивства, умисного спричинення тяжкої шкоди здоров'ю, крадіжки, грабежу та розбою [7, с. 18].

У свою чергу, В. Ф. Мороз пропонує розподілити віковий поріг кримінальної відповідальності на чотири групи: 1) діти до 11 років; 2) підлітки 11–14 років; 3) підлітки 14–16 років; 4) неповнолітні 16–18 років [8, с. 49]. Подібну періодизацію пропонує й В. М. Бурдін. Так, на його думку, діти віком до 11 років перебувають поза сферою кримінально-правового впливу і не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності; неповнолітні віком від 11 до 14 років притягуються до кримінальної відповідальності лише за вичерпний перелік злочинів, за умови підтвердження висновком експертизи відповідальності фактичного рівня розвитку їх хронологічному віку, достатнього для винної відповідальності [9, с. 126].

Аналіз судової практики свідчить про те, що серед підлітків 11-14 років найпоширенішими кримінальними правопорушеннями є корисливі (частіше крадіжка), насильницькі (тілесні ушкодження, зґвалтування) та корисливо-насильницькі (грабіж, розбій). Ці умови сьогодення призводять до того, що дедалі частіше постає питання про зниження вікових меж притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності. Ряд науковців обґрунтовують цю думку явищем акселерації дітей. Як свідчать дослідження психологів, нині у підлітків у віці від 11 до 14 років спостерігається стійкий рівень соціалізації. В деяких випадках психофізичний розвиток таких підлітків відповідає критеріям встановлення мінімальних вікових меж притягнення до кримінальної відповідальності, а тому можна стверджувати, що особа в цей період життя усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій, розуміє та передбачає настання суспільно-небезпечних наслідків.

Отже, зважаючи на викладене, з метою вдосконалення та врегулювання правового інституту притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх, законодавець має враховувати вікові та соціально-психологічні особливості розвитку неповнолітніх та при цьому додержуватись юридичних гарантій захисту прав і законних інтересів останніх; сприяти повноті дослідження особистості неповнолітнього злочинця, а також вибору відповідного індивідуального заходу впливу під час здійснення правосуддя.

Список бібліографічних посилань:

1. Мінімальні стандартні правила ООН щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила») // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211 (дата звернення: 10.11.2021).
2. Уголовное право зарубежных государств. Особенная часть: учеб. пос./Голованова Н. А., Еремин В. Н., Игнатова М. Л. и др.; под ред. И. Д. Козочкина. Москва: Издательский дом «Камерон», 2004. 528 с.
3. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.11.2021).
4. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.

6. Павлов В. Г. Субъект преступления. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 318 с.
7. Байбарин А. А. Уголовно-правовая дифференциация возраста: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Краснодар, 2009. 27 с.
8. Мороз В. Ф. Делінквентність дітей до чотирнадцятирічного віку: (кримінологічні проблеми): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Хаків, 1999. 197 с.
9. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія. Київ: Атіка, 2004. 239 с.

УДК 343.93

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2952-8258>*

Євгенія Олексіївна ГЛАДКОВА,

*доктор юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем психологічного забезпечення
правоохоронної діяльності Харківського
національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4621-1738>*

ХРОНОТОП ЯК ОКРЕМА ОЗНАКА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДИНАМІКИ

В одній з наших публікацій ми порушили питання про можливість оперування в кримінологічних дослідженнях такою категорією як «хронотоп», що характеризує істотний взаємозв'язок часових та просторових відносин в межах певних циклів, ритмів і тому подібних станів, які охоплюють подібні соціальні рухи, що протікають з різною тривалістю. Ці рухи мають різну «глибину історії» залежно від темпоральності і тривалості соціальних явищ і множин, локалізованих у визначених регіонах.

Метод хронотопу в суспільних науках лише починає відвойовувати належне йому місце. Ось лише деякі фундаментальні міждисциплінарні принципи хронотопу:

- доля будь-якої системи залежить від її попередніх станів, тобто від її історії;
- у просторі та часі існують не абстрактні криві лінії, а «світові лінії», якими пов'язуються події, що давно минули, з подіями цього часу, а через них – з подіями майбутнього [1].

Поняття хронотопу не зводиться до простого поєднання властивостей простору і часу, але має власні характеристики конструювання просторово-часової організації. Воно виражає континуум безлічі просторових та часових станів, об'єднаних взаємозв'язками та взаємодіями та включених у єдиний процес. Отже, будь-який цілісний єдиний потік подій може бути представлений у просторово-часовому вимірі (системі) координат. Системний ефект досягається за рахунок інваріантності структури хронотопу, включенням до нього соціальних множин, що мають відносну стабільність у тривалому часовому плані [2]. У рамках хронотопу описуваний динамічний потік різних соціальних рухів постає у своєму розвитку, отже, і він сам, і структура хронотопу виявляються варіативними.

Введення у методологічне поле кримінологічної науки концептуального поняття «хронотоп» відкриває нові можливості для теоретичних та прикладних досліджень. Задум пропонованої новації полягає у можливості взаємопов'язаного вивчення кримінологічної динаміки в часі (коливань показників, у тому числі циклічного характеру) та у просторовому вимірі (регіональному, національному, наднаціональному та глобальному). Наприклад, в економіці вже є розробки теорії розміщення продуктивних сил, територіально-галузових комплексів (кластерів). Але вони, як правило, пояснюють динаміку соціально-економічних процесів у стабільних межах територіальних утворень [3]. Проте, широкого поширення як інструмент дослідження та моделювання соціально-економічної (у тому числі й кримінологічної) динаміки хронотоп поки що не отримав. Втім, це аж ніяк не свідчить про те, що цей концепт не може бути запропонований до арсеналу науки кримінології. І на то є свої причини.

Модель хронотопу як своєрідного просторово-часового наративу кримінологічних процесів можна уявити у вигляді припущення про єдність «короткого часу» – ланцюга соціальних рухів, і «тривалого часу» – їх множин. Кримінологічні процеси, ініційовані в одному або декількох регіонах, потім поширюються іншими регіонами через міжрегіональні зв'язки. Ритміка та інтенсивність поширення процесів між регіонами різні: до деяких регіонів профілактичні тренди дійдуть швидше, ніж до інших. Але при цьому вся сукупність регіонів – національна держава – сприймається в одному «тривалому часі». Так логічно утворюється неоднорідна ієрархія співіснуючих просторових структур, нанизаних на одну часову вісь, що мають різну «часову визначеність».

Побудова графічних чи виведення математичних моделей кримінологічного хронотопу дуже складна. Труднощі в моделюванні виникають внаслідок багатьох факторів: коливань масштабів регіонів, давності їхньої освоєності, типу поселення та інших кількісних та якісних відмінностей. Очевидно, що хронотоп малого міста відрізнятиметься від хронотопу мегаполісу. Час у невеликому малонаселеному місті більш упорядкований та циклічний; саме він у цьому випадку детермінує простір у хронотопі. Зі зростанням масштабу регіону та чисельності його населення значення фактора простору в хронотопі зростає внаслідок зростання кількості регіональних кримінологічних підсистем, а також варіантів та інтенсивності взаємодії між ними. Відстані можуть стримувати та ускладнювати соціальні рухи, а розвинена інформаційна та транспортна інфраструктура великого міста – прискорювати [4].

Виникає логічне запитання: в чому сенс хронотопу для примноження кримінологічних знань? Головна його місія – стати черговою цеглиною у фундаменті світ-системи кримінології, що закладається. Концепція світ-системного аналізу дозволяє досліджувати та описати динаміку кримінологічних процесів у вигляді взаємопов'язаних просторових фрагментів «різного віку» – ієрархічної системи хронотопів. Одна з основних теоретико-методологічних передумов світ-системного підходу у сфері кримінології – ієрархічна структура кримінологічного простору на світовому (глобальному), регіональному та субрегіональному рівнях, що зумовлює історичне існування кримінологічно самостійних частин планети – окремих груп держав, здатних бути самодостатніми, які мають органічну цілісність своїх внутрішніх зв'язків та обмінів, що складаються з пов'язаних воєдино зон, де діють однотипні кримінологічні процеси і тренди. За усталеною традицією виділяють азійсько-тихоокеанський (далекосхідний), англо-американський, західно-європейський, мусульманський, соціалістичний та змішаний тип кримінологічної системи [5, с. 686-695].

Що стосується регіонального рівня, то тут просторова ієрархія представлена у вигляді регіонів вузького центру (ядра), досить розвинених областей напівпериферії та

архаїчної периферії. Сукупність регіонів становить їхню функціональну взаємообумовленість у межах національної системи протидії злочинності. Якості та характер суспільства, економіки, культури, політичних процесів і самої боротьби зі злочинністю змінюються у міру переміщення з одного регіону до іншого. При переміщенні з центру на периферію зазвичай спостерігається функціональний регрес.

Критерієм стратифікації кримінологічного простору на ієрархічну систему хронотопів – просторово-часових структур (регіонів) різної «глибини» та різного ступеня кримінальної ураженості, що відрізняються неоднаковою ритмікою подібних та охопленням різних соціально-економічних рухів, можуть бути кримінологічні практики. Останні розуміються як сукупність кримінологічно обґрунтованих прийомів, методів і рішень, які застосовуються для досягнення прогнозованого результату в сфері протидії злочинності шляхом здійснення впливу на поведінку людей, соціальні групи або структури, системи або ситуації за допомогою втілення кримінологічних знань в конкретні запобіжні технології [5, с. 347].

Кримінологічні практики мають процесуальний характер, реалізуються за допомогою послідовного здійснення ряду етапів (дій, операцій), кожен з яких спрямований на досягнення підсумкового результату. Вони припускають розчленовування процесу антикримінальної діяльності на елементарні технологічні акти, безперервний характер контролю за їх здійсненням.

Кримінологічні практики трансформуються в управлінську, дослідницьку, експертну, консультаційну, координаційну та запобіжну форми кримінологічної діяльності, стрижневим компонентом якої виступає нормативна характеристика, що визначає правові засади функціонування і розвитку правоохоронних інститутів. Основним механізмом реалізації практичних рішень в протидії злочинності виступає правотворча і правозастосовна діяльність. Створені рішення, моделі, розроблені показники повинні отримати нормативне закріплення і в ряді випадків можуть бути реалізовані лише в ході правозастосовної діяльності.

Що стосується перспективних напрямів розвитку сучасних кримінологічних практик, варто згадати про: кримінологічні практики організаційного проектування в сфері протидії злочинності; практики впровадження інновацій в протидію злочинності; практики профілактики кримінальних правопорушень і маргінальних явищ; кримінологічні практики в сфері ІТ і масових комунікацій; практики кримінологічного та правоохоронного маркетингу; практики участі громадян і громадськості в правоохоронній діяльності; практики оцінки роботи осіб, які займаються профілактикою правопорушень; педагогічні практики в кримінологічній діяльності; практики кримінологічного прогнозування і програмування; практики кримінологічного моделювання; кримінологічні практики корекції антисоціальних установок окремих соціальних груп; практики формування громадської думки про злочинність; практики координації правоохоронної діяльності; практики правового регулювання в сфері антикримінальної діяльності.

Отже, аналіз якості кримінологічних практик як засіб діагностики кримінологічного простору та визначення в ньому ієрархічної системи хронотопів збагатить наші знання щодо системи протидії злочинності в контексті її організаційних змін, кадрового та правового забезпечення. А це дозволить істотно заощадити кримінальну репресію, мінімізувати її криміногенний потенціал, гармонізувати правоохоронну діяльність і значно підвищити її ефективність.

Список бібліографічних посилань:

1. Домбровский А. Г. Экономический хронотоп в синергетическом измерении. *Философия хозяйства*. 2013. № 1 (85). С. 212-218.

2. Бурнашев К. Э. Хронотоп – ключ к познанию социального пространства. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Сер. Социальные науки*. 2007. № 2 (7). С. 15-20.
3. Зимин Б. Н. Размещение производства в рыночной среде. М.: Альфа-М, 2003. 176 с.
4. Кемеров В. Е. Социальный хронотоп и трансформация современного общественнознания. *Известия Уральского федерального университета. Сер. 3. Общественные науки*. 2013. № 4. С. 172-185.
5. Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 2: М-Я / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : Факт, 2021. 870 с.

УДК 343.9(477)

Ірина Геннадіївна ЛУЦЕНКО,

к.ю.н. доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4610-8549>

Богдан Геннадійович ЛУЦЕНКО,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1366-9155>

ВІКТИМІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Поняття «гібридна війна» є відносно новим явищем для вітчизняного політико-правового виміру. У свою чергу складові елементи «гібридної війни», такі як політичний тиск, інформаційна пропаганда, шантаж є такими, що мають безліч аналогій у війнах минулого.

Майже двісті років тому К. фон Клаузевіца, зазначив, що війна – це «недосліджене море, повне підводних каменів: полководець ніколи їх не бачив, але повинен передчувати і вміти лавірувати серед них у глибокій темряві ночі» [1, с. 48]. Цей вислів залишається актуальним і сьогодні, оскільки кожному конфлікту, кожній війні притаманна власна специфіка.

Нехтування керівництвом України потенційними загрозами гібридних війн, на відміну від інших країн і об'єднань, на кшталт аналітичної доповіді «Проект багатьох варіантів майбутнього: Орієнтування до 2030 р.» («Multiple Futures Project: Navigating Toward 2030»), підготовленої 2009 р. під егідою НАТО, особливо гострі загрози для країн учасниць альянсу очікуються саме від «гібридних форм війни, коли конвенційні, іррегулярні та кримінальні потенціали поєднуються оперативно й тактично на найнижчому рівні в міському середовищі» [2], повергло нашу державу у стан війни, і як наслідок потягло за собою кризові явища у різних сферах суспільно-державних відносин.

Розуміючи під віктимізацією процеси, в результаті яких збільшується або реалізується віктимність, тобто рівень реальних і потенційних жертв, можна завбачливо впливати на ці процеси. По суті цей вплив буде мати подвійний результат: по-перше безпосередня діяльність щодо самих негативних процесів і по-друге вплив на рівень віктимності, оскільки вона залежить не тільки від наявності або відсутності певних особистісних якостей, місця і часу, де особа опинилася, а і у значній мірі від процесу соціалізації, на який безпосередньо впливають всі процеси притаманні суспільству, членом якого і є ця особа.

Останні вісім років українське суспільство перебуває під впливом процесів, зумовлених чинниками гібридної війни, які

тісно між собою переплітаються і чинять деструктивний тиск як локально, так і на всю територію:

- мілітарний чинник. Дії, що відбуваються на сході України призводять до збільшення реальних жертв серед військового і цивільного населення. При чому варто зауважити, що загибель, каліцтва, психологічні травми відлунням відбиваються на всіх рівнях віктимізації: безпосередньо жертва; найближче оточення (сім'я); трудовий колектив, друзі; суспільство. В умовах війни загибель військових чинить потужний психологічний тиск на людей, і підсилює почуття небезпеки, а загибель цивільних – незахищеності. Навіть після ротації і повернення на мирну територію, певна частина бійців стає жертвами самогубств. Не рідкість серед військових, які брали участь в АТО/ООС, і розлучення;

- інформаційний чинник. Інформаційна сфера також потрапила у поле війни – інформаційна війна, де зброєю є інформація, інформаційні технології, технічні засоби тощо, які впливають на свідомість людини її моральність, емоційний стан, ідеологічні переконання.

Вона не призводить безпосередньо до кровопролиття, руйнувань, при її веденні немає жертв, ніхто не позбавляється їжі, даху над головою. І це породжує небезпечну безпечність у ставленні до неї. Водночас руйнування, яких завдають інформаційні війни у суспільній психології, психології особи, за масштабами і за значенням цілком співмірні, а часом і перевищують наслідки збройних воєн [3].

Щороку Росія витрачає проти України на інформаційну війну до 4 млрд дол. [4]. В. Філіпчук на “круглому столі” на тему “Як виграти інформаційну війну” зазначив, що Росія веде структуровану інформаційну війну, яка є складовою частиною гібридної війни.

Українське суспільство щодня перебуває у полі інформаційної війни, яка ведеться не тільки противниками, а й різними зацікавленими сторонами, де кожний переймається своїми інтересами за рахунок української біди;

- кіберпростір. Кіберсфера в життєдіяльності людини і держави стала невід’ємним політичним, економічним та соціальним ресурсом. Сучасне перенесення багатьох процесів в енергетичній, транспортній, телекомунікаційній сферах (критичної інфраструктури) у кіберпростір зумовлює їх вразливість перед численними кіберзагрозами, що у свою чергу, створює реальні і потенційні загрози життєдіяльності людини, суспільства, держави та національній безпеці України. Екс-Держсекретар США Керрі назвав кібератаки проти життєво важливої інфраструктури США «еквівалентом ядерної зброї 21-го століття».

Спектр проявів кібертероризму досить широкий, від незаконного впливу на прийняття невиправданих рішень, поширення паніки і безладу, до проникнення в канали і системи супутникового зв’язку, навігації, управління енергетикою, транспортом, банківським сектором тощо [5, с.35].

Останніми днями під Ddos-атакою перебували «Приватбанк», «Ощадбанк» сайти Міністерства оборони та Збройних сил України;

- економічний чинник. Принагідно зауважити, що вплив на економічну сферу починається задовго до гібридної війни і діє під час та після її закінчення. Стан національної економіки дуже вразливий і знаходиться під впливом держав з більш могутніми економіками. Міжнародні економічні відносини у процесі глобалізації утворюють можливості економічного впливу країн одна на одну (санкції, провокування банківських криз, маніпулювання цінами, обвал національної валюти).

Одна з найбільш показових сфер, в якій простежується застосування Росією широкого комплексу засобів впливу, є енергетика України. Економічні заходи, зокрема щодо постачання природного газу, тут реалізовувалися через цінову

політику, кабальні умови передоплати, тимчасове припинення постачання газу в Україну (березень 1995 р., січень, 2006 р. і січень 2009 р.). У російсько-українських газових конфліктах політична складова завжди переважала економічну. З боку Росії це був тиск, що мав на меті змусити Україну поступитися своїми політичними позиціями [6, с.4-5];

- політичні чинники. Явний тиск на Україну з метою поступитися або змінити свої політичні позиції проявився у 2004 році після Помаранчевої революції і вже у 2013-2014 роках, коли Україна остаточно обрала курс на Європейську інтеграцію, наша держава і суспільство відчули всі прояви «гібридної війни».

Всі перелічені чинники використовують у більшій або меншій мірі саме для тиску на прийняття політичних рішень. Так наприклад, у квітні 2014 року був заблокований транзит українського цукру до країн Середньої Азії.

Метою таких дій Кремля було змусити українське політичне керівництво відмовитися від підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Факт існування такої мети підтвердив радник президента Російської Федерації Сергій Глаз'єв, який 18 серпня 2013 року заявив, що «ця перевірка мала разовий характер... але ми про всяк випадок готуємося до жорсткішого митного адміністрування, якщо раптом Україна зробить цей самовбивчий крок, підписавши Угоду про асоціацію з ЄС» [7].

Резюмуючи, можна зазначити, що чинники «гібридної війни» безпосередньо і опосередковано впливають на рівень віктимізації українського суспільства. Наші громадяни стають реальними жертвами від злочинів агресії: смерті; каліцтва; психічні травми; психологічний тиск; поширення бідності; майнове розшарування населення; скорочення фінансування соціальної сфери; міграційні процеси; втрата житла, роботи, заощаджень внутрішньо переміщених осіб; недостатність соціального забезпечення сектору безпеки і оборони; порушення конфіденційності щодо персональних даних та інше. Одночасно, наявність потенційних загроз (чи нападе Росія на Україну, коли, з якого боку) перетворює нас на потенційних жертв, що унеможливорює прогресивний розвиток та безпечні умови життєдіяльності і добробут громадян.

Список бібліографічних посилань

1. Клаузевиц К. О войне: пер. с нем. Москва: Эксмо; Санкт-Петербург: Мидгард. 2007. 862 с.
2. Multiple Futures Project: Navigating Toward 2030. – April, 2009. – P.41 URL: https://www.act.nato.int/images/stories/events/2009/mfp/20090503_MFP_finalrep.pdf (дата звернення: 18.02.2022).
3. Малик Я. Інформаційна війна і Україна. *Науковий вісник*. 2015. Вип. 15 URL: http://www.lvivacademy.com/vidavniststvo_1/visnyk15/fail/Malyk.pdf (дата звернення: 18.02.2022).
4. Інформаційна війна коштує Росії 4\$ мільярди. Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1823641-informatsiyna_viyna_koshtue_rosii_4_milyardi_2030605.html (дата звернення: 18.02.2022).
5. Довгань О.Д., Доронін І.М. Ескаляція кіберзагроз національним інтересам України та правові аспекти кіберзахисту: монографія. НАПРН України, НДІП. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2017. 107с.
6. Горovenko В.К. Борьба в экономической сфере как складовая гибридной войны. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-07/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D1%8C%D0%B1%D0%B0.pdf> (дата звернення: 18.02.2022).
7. Крамар О. Кремль блефує. Залежність економіки України від Митного союзу свідомо перебільшується. Часопис «Український тиждень». URL: <https://tyzhden.ua/Politics/87609> (дата звернення: 18.02.2022).

УДК 343.97

Оксана Вікторівна МАМІНА,

аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ «ПРОТИДІЯ НЕНАЛЕЖНОМУ ВИКОНАННЮ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ АБО ФАРМАЦЕВТИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ»

В кримінології дискусія щодо розуміння терміну, який би охоплював діяльність, спрямовану на злочинність з метою зниження її рівня триває. Не залучаючись до вирішення цього питання, вважаємо за доцільне користуватися найбільш розповсюдженим поняттям «протидія злочинності».

Теоретичну модель системи протидії злочинності розробляли ряд науковців, серед яких слід виділити передусім О. М. Бандурку, Є. О. Гладкову, І. М. Даньшина, О. М. Литвинова, М. М. Ключєва, О. М. Литвака, А. Ф. Зелінського та інших. Так, протидія злочинності – це особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, який становить різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних і недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різноманітних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність із метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на всіх рівнях і нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до мінімального рівня [1, с. 54]. Визначення є збірним, комплексним і на індивідуальному рівні включає в себе профілактику, запобігання і припинення злочинів [2, с. 175].

Профілактика злочинів – цілеспрямоване виявлення та усунення причин злочинів та умов, що їм сприяють; запобігання злочинам – недопущення реалізації замислених злочинів шляхом встановлення осіб, що намагаються їх вчинити, а також вжиття необхідних заходів, передбачених законом, поєднане з оздоровленням обстановки в мікросередовищі; припинення злочинів – перешкоджання продовженню розпочатого злочину та доведення його до завершення шляхом встановлення осіб, що намагалися його вчинити, та вжиття заходів, у тому числі кримінально-правових, а також створення обстановки, що виключає злочинну діяльність надалі [3].

Протидія злочинності (якщо мати на увазі якусь технологію процесу) у найзагальнішому виді включає:

- позитивний вплив на осіб, яким загрожує небезпека втягнення у злочинну діяльність;
- позитивний вплив на осіб, які вже вчинили протиправні діяння, із застосуванням кримінально-правового чи іншого правового примусу або без нього;
- втручання в ситуативну сферу злочинності та окремих злочинів з метою усунення або блокування криміногенно-детермінантних чинників. Це втручання поширюється і на чинники, які не мають безпосередньо криміногенного характеру, але опосередковано проявляються в криміногенних механізмах [4, с. 64].

У реальному своєму втіленні протидія злочинності – система форм і методів впливу суспільства й держави на її (злочинності) детермінанти; сукупність заходів, що здійснюються спеціалізованими та іншими суб'єктами правоохоронної системи, яка, в свою чергу, входить уже як підсистема в систему забезпечення безпеки, й через неї реалізується соціальна функція охорони та забезпечення законності й правопорядку. У принципі, протидія злочинності за часовою характеристикою – це безперервний процес,

в межах якого одночасно й паралельно здійснюються загальносоціальні та спеціально-кримінологічні, спрямовані на нейтралізацію криміногенно детермінаційних факторів і безпосередньо на запобігання та розкриття злочинів заходи, що в кінцевому рахунку мають на меті оздоровлення криміногенної та якісно-кількісну мінімізацію кримінальної (в масштабі району, регіону чи країни) ситуації та зниження сумарної фізичної, моральної та матеріальної шкоди, заподіяної злочинами [5, с. 158].

Відповідно до ч. 1 ст. 140 КК України, досліджуване кримінальне правопорушення полягає у невиконанні чи неналежному виконанні медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого [6]. У тлумачному словнику української мови «невиконання» – це нездійснення чого-небудь [7, с. 258].

Невиконання чи неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником – це поведінка з хворим або пацієнтом, що принижує його гідність, яке полягає у повному невиконанні (невиконання) чи неправильному, неповному та/або несвоєчасному виконанні (неналежне виконання) професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, що передбачені у регулятивному законодавстві України та у правилах медичної науки і практики [8, с. 4]. Проте, слід уточнити декілька елементів цього визначення. По-перше, приниження гідності – це кримінальне правопорушення з формальним складом, а невиконання чи неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником – з матеріальним, де важливо встановити настання тяжких наслідків та причинний зв'язок. По-друге, було б доречним вказати у визначенні на обов'язкові ознаки кримінального правопорушення – настання тяжких наслідків (смерті людини, її самогубства, заподіяння їй тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження, спричинення ятрогенного захворювання).

Отже, невиконання чи неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником – це повне невиконання чи неправильне, часткове та/або несвоєчасне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, що передбачені у нормативно-правових актах України, у положеннях медичної/фармацевтичної науки чи практики, якщо це спричинило тяжкі наслідки для потерпілого.

Таким чином, протидія неналежному виконанню професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником – це заходи профілактики, запобігання, припинення невиконання чи неправильного, часткового та/або несвоєчасного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

Список бібліографічних посилань:

1. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: моногр. Харків: Вид-во Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2008. 446 с.
2. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Система протидії злочинності: поняття та сутність. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 168-177.
3. Гладкова Є. Протидія злочинності // *Вісник кримінологічної асоціації України/Збірник наукових праць*. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/protidiya-zlochinnosti/> (дата звернення: 18.01.2022).
4. Гладкова Є. О. Стратегія протидії наркозлочинності в системі кримінологічних понять і категорій. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 3 (17). С. 62-69.
5. Кримінологія. Академічний курс / Кол. авторів; за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.
6. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 року № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.01.2022).

7. Словник української мови у 11 т. / гол.ред. І. К. Білодід, А. А. Бурячок. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 5. 840 с.

8. Філь І.М. Кримінально-правова та кримінологічна протидія неналежному виконанню професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Київ, 2018. 21 с.

УДК 343.93

Дарина Олександрівна НІКОЛАЙЧУК,

*курсантка 1 курсу Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:*

Анатолій Дмитрович НАТОЧІЙ,

*старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ УКРАЇНИ, ЇЇ ПРИНЦИПИ

З огляду на те, що Україна підписала більшість міжнародних законів, що захищають права дитини, процес реалізації цих законів у сучасній Україні шляхом поступального використання окремих форм (методів) ювенальної юстиції при здійсненні злочинів дітей є одним із таких.

Ювенальна юстиція буквально означає суд для неповнолітніх. Так, слово «juvenalis» у перекладі з латинської означає молодість (дитина, юнак) і «justitia» — справедливість. Вузьке розуміння зводиться до спеціалізованої галузі судової влади, а широке — це сукупність правових механізмів захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх, що реалізуються системою державних і недержавних органів, установ та організацій [1]. Можна сказати, що складовими ювенальної юстиції є, з одного боку, діти які мають конфлікти з законом, діти-жертви злочину, діти-свідки злочину, діти, які потребують державного захисту та підтримки. В основу ювенальної юстиції лягає прийнята ООН «Конвенція про права дитини» («...держави-учасниці прагнуть сприяти встановленню законів, процедур, органів і установ, що мають безпосереднє відношення до дітей, які, як вважається, порушили кримінальне законодавство, обвинувачуються або визнаються винними в його порушенні») [2]. Основною метою Конвенції є вжиття дієвих заходів і засобів для захисту прав дітей та запобігання виникненню злочинності серед неповнолітніх. У 2009 році в Україні був прийнятий закон про загальнодержавну програму щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини [3]. Більшість сучасних дослідників схиляються до думки, що система судів у справах неповнолітніх, яка нині розвивається, базується на таких основних принципах: благополуччя дитини, освіта, соціальна насиченість, персоналізація та не формалізація правосуддя та примат відновного правосуддя приділяють однакову увагу.

В країнах світу введена така практика як «Суддя, що засуджує злочинця, який досяг 18, не може судити неповнолітнього правопорушника».

В Україні ситуація склалася інакше, тобто один суддя розглядає і справи повнолітніх, і справи неповнолітніх. Це вказує на недосконалість судової системи України. Через недостатню увагу до проблеми неповнолітніх та відсутність особливого

ставлення до таких громадян у національному судочинстві, а також з урахуванням міжнародних стандартів України у цій сфері, створення системи ювенальної юстиції почалася кілька років тому. Але Україна зробила певні кроки для імплементації передових положень міжнародного права, що дає підставу говорити про позитивні зміни у національному (внутрішньому) законодавстві. У 1995 р. прийнято Закон від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». [4] В 2001 р. ВРУ ухвалила закони [5], від 21 червня 2001 р. № 2558-III «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», від 26 квітня 2001 р. № 2402-III «Про охорону дитинства» від 15 листопада 2001 р. № 2789-III «Про попередження насильства в сім'ї». У 2004 ВРУ ухвалила закони: від 27 лютого 2004 р. № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» та від 16 квітня № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх». 13 січня 2005 р. прийнято Закон № 2342-IV «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».

Принципи ювенальної юстиції – є основними для її організації та функціонування [6].

1) принцип верховенства кращих інтересів дитини. Цей принцип є загальним принципом ювенальної юстиції. Вона була сформульована в 1920-х роках в Женевській декларації прав дитини [7] («дитина повинна бути першою, хто одержить допомогу, якщо трапилось лихо»). Цей принцип проявляється перш за все в захисній, а не каральній спрямованості судової влади.

2) принцип вихованості, Тобто основне застосування заходів примусу до виховного впливу неповнолітніх.

3) принцип соціальної насиченості. В основі цього принципу лежить повноцінне використання неюридичної експертизи в судочинстві у справах неповнолітніх, з акцентом на вивченні соціального життя неповнолітнього підсудного та соціально-психологічних особливостей його особистості. Використання цього конкретного знання в західних методах називається «Непрофесійний елемент».

4) принцип максимальної індивідуалізації та неформальності судочинства. Насправді в основі судового процесу лежить особистість юнака. Судовий процес спрощено без ритуалів, характерних для звичайних судів (обвинувачених, присяги тощо).

5) принцип пріоритету відновного правосуддя. Відновне правосуддя – це юридична практика, спрямована на виправлення, тобто повернення до до кримінальної/правопорушної ситуації.

6) принцип рівної уваги до інтересів дитини в небезпеці, дитини-жертви та дитини-правопорушника. Отже система ювенальної юстиції має потрійну місію: захист прав дитини в екстремальних ситуаціях; реабілітація порушених прав та реабілітація дитини, яка стала жертвою злочину; Відповідь неповнолітньому правопорушнику.

Отже, ювенальна юстиція- це особлива система захисту прав неповнолітніх, заснована на певних принципах, яка включає низку державних установ, діяльність яких поєднується з відповідними методами та психолого-соціальними службами через механізми захисту дітей та молоді. В основу ювенальної юстиції лягає прийнята ООН «Конвенція про права дитини». Україна у цій сфері системи ювенальної юстиції почалася кілька років тому, і зробила певні кроки для імплементації передових положень міжнародного права, що дає підставу говорити про позитивні зміни у національному (внутрішньому) законодавстві. Основні принципи: принцип верховенства кращих інтересів дитини, принцип вихованості, принцип соціальної насиченості, принцип максимальної індивідуалізації та неформальності судочинства, принцип пріоритету відновного правосуддя, принцип рівної уваги до інтересів дитини в небезпеці.

Список бібліографічних посилань:

1. Гурєва Ю. Ювенальна юстиція. Перспективи введення в Україні. (Дата звернення 19.02.2022)
2. Конвенція про права дитини https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (Дата звернення 20.02.2022)
3. Про Загальнодержавну програму "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2016 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17#Text> (Дата звернення 20.02.2022)
4. Закон від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення 20.02.2022)
5. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%8E%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%8F (Дата звернення 20.02.2022)
6. Ювенальна юстиція: Навчальний посібник/ Кол.авторів: Гусєв А.І., Костова Ю.Б., Крестовська Н.М., Семікоп Т.Є., Терещенко І.Г., Шмеріга В.І.; За заг. ред. Крестовської Н.М. – Одеса: ОЮІХНУВС, 2006. – с.11 (Дата звернення 21.02.2022)
7. Женевська декларація прав дитини https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (Дата звернення 21.02.2022)

УДК 343.969 (477)

Олександр Володимирович ОЛІШЕВСЬКИЙ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1102-0675>*

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОТИСТОЯННЯ ПОШИРЕННЮ ГОМОСЕКСУАЛІЗМУ ТА ТРАНСГЕНДЕРИЗМУ В УКРАЇНІ

В Сполучених Штатах Америки та Європейському Союзі відбулася своя історія протистояння щодо гомосексуалізму та трансгендеризму. Там представники нетрадиційної сексуальної орієнтації здобули перемогу. Однак, є ряд країн, де це явище засуджується аж до смерті. Напротязі останніх десятиліть Україна стала ареною боротьби між двома блоками. Перший розглядає гомосексуальність та трансгендеризм як відхилення від норми, хворобу, тяжкий гріх, аморальну поведінку, виступає за заборону такої діяльності та її поширення. Другий говорить про гомосексуальність та трансгендеризм як варіант норми, відкрито виступають за захист прав сексуальних меншин, критикуючи при цьому будь-які заборони їх поширення.

Дане протистояння, з точки зору кримінології, є підґрунтям соціальної напруженості в суспільстві та злочинності. Гомосексуалізм є фоновим для злочинності явищем, нерідко і причиною вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень (вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень, сексуального насильства тощо).

Тому мета даної роботи – проаналізувати дії протилежно налаштованих сторін та запропонувати варіант вирішення цієї боротьби на загальносоціальному рівні.

Звернемо увагу на законодавчі ініціативи. Легалізація цивільного партнерства для одностатевих пар передбачена п. 6 ст. 105

Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар з урахуванням майнових і немайнових прав, зокрема володіння та наслідування майна, утримання одного партнера іншим в разі непрацездатності, конституційного права несвідчення проти свого партнера [1].

Дозвіл трансгендерам усиновлювати дітей міститься в п. 7 ст. 105 Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: внесення до наказу МОЗ від 20 серпня 2008 року № 479 змін стосовно усунення дискримінаційних заборон щодо усиновлення дітей, зокрема ВІЛ-позитивними людьми, людьми з інвалідністю та трансгендерними людьми.

На противагу прихильники традиційних цінностей подали Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо захисту прав дітей на безпечний інформаційний простір)» [2]. Пропонувалося серед іншого ввести кримінальну відповідальність за ввезення, виробництво та поширення творів з пропагандою гомосексуальності разом з творами, що пропагують насильство, жорстокість, расову, національну і релігійну нетерпимість і дискримінацію.

З метою захисту дітей від пропаганди нетрадиційних сексуальних відносин народним депутатом України В. В. Колесніченком внесено на розгляд Верховною Радою України проект Закону України «Про заборону спрямованої на дітей пропаганди гомосексуалізму» [3]. У законопроекті пропонується заборонити пропаганду гомосексуалізму через можливість заподіяти шкоду фізичному та психічному здоров'ю дітей, а також встановити адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення цієї заборони шляхом внесення відповідних змін до Кодексу про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України.

Відповідно до ст. 4 даного проекту, пропаганда гомосексуалізму, яка спрямована на дітей, може проявлятися у наступних формах: проведення мітингів, парадів, акцій, пікетів, демонстрацій та інших масових зібрань, що має на меті та/чи виражається в умисному поширенні будь-якої позитивної інформації про гомосексуалізм, що може негативно вплинути на фізичне та психічне здоров'я, моральний та духовний розвиток дітей; проведення навчальних уроків, тематичних бесід, інтерактивних ігор, виховних годин, факультативів, інших заходів учбового характеру на тему гомосексуалізму чи донесення до дитини (дітей) як, окремого, так і в межах учбових заходів, інформаційного повідомлення про гомосексуалізм; Поширення в засобах масової інформації повідомлень, статей про гомосексуалізм чи закликів в будь-якій формі до гомосексуального образу життя, що може негативно вплинути на фізичне та психічне здоров'я, моральний та духовний розвиток дітей; поширення у загальноосвітніх навчальних закладах інформації у будь-якій формі про гомосексуалізм чи закликів до сексуального образу життя, що може негативно вплинути на фізичне та психічне здоров'я, моральний та духовний розвиток дітей. Не є пропагандою гомосексуалізму – популяризація ідей толерантності по відношенню до осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації, а також проведення мітингів, демонстрацій та інших масових заходів за права осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації.

Таким чином, проект Закону України «Про заборону спрямованої на дітей пропаганди гомосексуалізму» не направлений на права і свободи представників нетрадиційної сексуальної орієнтації, його завдання: забезпечення реалізації прав дітей; охорона інституту дитинства; захист дітей від пропаганди нетрадиційних сексуальних відносин; створення належних умов для здорового морального, духовного та

психологічного розвитку дитини; формування у молодого покоління усталеного уявлення про інститут сім'ї із союзу чоловіка і жінки та подолання демографічної кризи.

В проекті Закону України «Про внесення змін до Бюджетного Кодексу України щодо недопущення витрачання бюджетних коштів на пропаганду педофілії, гомосексуалізму та трансгендеризму» визначено, що бюджет не може містити видатків, що спрямовуються на реалізацію програм та заходів, які мають ознаки пропаганди педофілії, або гомосексуалізму, чи трансгендеризму[4]. Тут є пояснення основних термінів, про які йде мова в назві проекту.

Перераховані вище законопроекти активно блокувалися критичними зверненнями представників Організації Об'єднаних Націй, Парламентської асамблеї Ради Європи, міжнародних організацій Amnesty International, Human Rights Watch, Equal Rights Trust тощо. З іншої сторони, проекти законів активно підтримувалися переважною більшістю населення України, про що свідчать численні петиції, багатотисячні збори підписів, публічні виступи, акції, в тому числі представників громадських та релігійних організацій. Варто звернути увагу, що в нашій країні проти вказаних проектів у відповідних петиціях проголосувало лише декілька тисяч громадян. Отже, просування легалізації гомосексуалізму та трансгендеризму є справою представників з інших країн, проти волі українців. Зрозуміло, що це є умовою євроінтеграції.

Таким чином, прихильники гомосексуалізму та трансгендеризму, крім визнання громадянських прав і свобод, намагаються узаконити одностатеві шлюби в Україні, усиновлення дітей гомосексуальними парами, введення відповідної освіти в навчальних закладах та іншого, пов'язаного з цим. З іншої сторони, носії традиційних цінностей, враховуючи деструктивні наслідки гомосексуалізму та трансгендеризму, намагаються заборонити їх пропаганду. Оскільки населення України висловилося за підтримку традиційних цінностей (якщо не враховувати декількох тисяч прихильників протилежного) та можливі соціально шкідливі наслідки, то необхідно продовжити відстоювання виваженої позиції проти того, що здатне заподіяти шкоду. Однак, з повагою до людини, мирним відношенням до гомосексуалістів та трансгендерів.

Список бібліографічних посилань:

1. План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/54/f451893n22.doc> (дата звернення: 21.01.2022).
2. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо захисту прав дітей на безпечний інформаційний простір)» № 8711 від 20.06.2011 року. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=40734&pf35401=195564> (дата звернення: 21.01.2022).
3. Проект Закону України «Про заборону спрямованої на дітей пропаганди гомосексуалізму» № 10290 від 30.03.2012 року. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=43007&pf35401=218747> (дата звернення: 21.01.2022).
4. Проект Закону України «Про внесення змін до Бюджетного Кодексу України щодо недопущення витрачання бюджетних коштів на пропаганду педофілії, гомосексуалізму та трансгендеризму» № 6326 від 19.11.2021 року. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=73239&pf35401=555977> (дата звернення: 21.01.2022).

УДК 343.97

Юрій Володимирович ОРЛОВ,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права і кримінології
факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-1981-0794>*

АКЦІОНІЗМ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Кримінологічна специфікація категорії «акціонізм» потребує хоча б короткого попереднього пояснення його номінального змісту, загальнокультурних витоків. Тому зауважимо на тому, що акціонізм (від лат. «actio» – діяльність, дія, діяння) сформувався у 1960-ті роки у мистецькому середовищі Західної, Південної та Центральної Європи. У пошуках нових способів самореалізації художники прагнули перетворити статичну виставку на дійство, в якому могли взяти участь самі, і водночас залучити глядача на провокативний динамічний процес – акцію[1]. Таким чином, акціонізм постав видом мистецтва, що полягає у злитті самого мистецтва із життям, фізичною маніфестацією соціальних чи особистісних проблем, станів, почуттів і т. п. В результаті акції відбувається радикальне розмивання меж між суб'єктивним та об'єктивним, внутрішнім та зовнішнім.

Але не менш важливим є те, що акціонізм, який зароджується із концепцій дадаїзму, фумізму, а згодом й сюрреалізму, з'явився саме як деяка нігіль, чи-то навіть як контраверсія, а чи-то як версія спростування значущості, осмисленості й цінності усталених життєвих траєкторій, практик, в окремих випадках (творчість О. Бруса й О. Мюлля, віденський акціонізм) – як спроби формування нового типу цілком звільненої від соціальних догм людини. Згодом тема вивільнення з-під соціального контролю, наративів, матриць стала однією з центральних у другій половині ХХ ст. у низці напрямів в музиці (The Doors, Deep Purple, Pink Floyd та ін.), художньому мистецтві, перформансі (М. Абрамович, Й. Оно, А. Т. Зверєв, П. Павленський, Ф. Тетянич та ін.), кінематографі (Д. Богатов, І. Лангеман, Є. Мітта, Д. Хренова та ін.) часто проростаючи із суспільно-політичного контексту, підсвічуючи його розриви й фальсифікації. Подібний рух від зворотного, від заперечення, сформував особливий підхід, можливо й методологію, відгалуження експресіонізму, екзистенціалізму у пізнанні й оформленні взаємин між особистістю й середовищем (владою, суспільством, світом). По суті в перформансах акціонізму з'являлося існування, переживання існування, *перепроживання* (символічне проживання), в чому безсумнівно вбачається суть *маніфестації*. Життя як мистецтво, мистецтво як маніфест життя, проявлення особистості. Втім, мистецтво було б не мистецтвом, якби не репрезентувало у символічний спосіб окремий зріз, вимір життя-буття. Останнє ж, вочевидь, існує поза та незалежно від будь-якого мистецтва. Це ж відноситься і до акціонізму, який є ширшим за мистецькі способи його охоплення та може, на нашу думку, претендувати на ґносеологічно самостійний різновид соціальних практик, як злочинних, так і незлочинних, як мистецьких, так і позамистецьких, брутально-буттєвих.

Ця обставина, власне, ставить на порядок денний питання про необхідність вивчення проявів та природи акціонізму як соціально-психологічного феномену. Відштовхуючись, все ж таки, від базових смислів і засновків акціонізму в мистецтві, його можливо представити як перехід мистецького способу поглядання, осягнення, чуття, пізнання через акцію у життя, стирання між ними граней. При цьому фрагмент життя немов втрачає частину онтологічності, набуваючи в більшій мірі метафізично знакове,

символічне значення. Акціонізм, таким чином, – інвазія символу у буття, агресія симулякру, перетворення буття на символ при частковому збереженні онтологічності; така собі симулятивна деонтологізація й онтологічна симулятивність. У цьому взаємному переході символу у буття й буття у символ є суттєвий момент: він не може відбутися без екзистенціальної спайки. І це – принципово важливий момент як з методологічної, так і прикладної точок зору. Саме наявність екзистенціальної спайки, тобто таких собі емоційних спалахів й вібрацій, афектацій, щирих переживань й рефлексій, іноді навіть потрясінь від маніфесту (передусім з боку суб'єкта маніфестації), відрізняє акціонізм від фарсу, від символічної фальші, коли символічні дії не резонують із екзистенціями, хоча при цьому цілком можуть сприяти транзистенції, тобто психологічному зараженню, сугестії (на цьому ґрунтуються ключові механізми політичної пропаганди, відтворення конструктів постпам'яті).

Усвідомлення ролі, функції цієї спайки у динамічному метакомплексі акціонізму виводить на розуміння іншої важливої обставини, що поглиблює уявлення про природу самого акціонізму: він є *діалогічним феноменом*, адже будь-який маніфест передбачає наявність іншого суб'єкту. Водночас не будь-яка маніфестація є акціонізмом, а лише та, що безпосередньо переживається як процес, тобто має екзистенціальну значущість. І більше того – значущість первинну, базисну; сама акція постає екзистенціальним осердям акціонізму. Її ж можливі наслідки (зміна поведінки, уявлень інших осіб тощо) – є вторинними, часто навіть побічними, несуттєвими для акціоніста ефектами. Такою є логіка проявлення і переживання власного існування у контексті іншого, тобто *за рахунок специфічної форми діалогу*.

Водночас сам діалог не обов'язково вимагає наявності іншого *соціального* суб'єкту. Він (суб'єкт) цілком може бути і не соціальним. Відтак, варто вирізняти декілька кримінологічно значущих видів діалогу: а) діалог з іншими людьми (при акціонізмі – ординарна маніфестація); б) внутрішній діалог, самополеміка; в) діалог із Богом, Універсумом, Всевишнім Розумом, Природою і т. д. Відповідно до цих різновидів, можливо сформувати й уявлення про різновиди акціонізму, в тому числі акціонізму кримінального:

1. Екстернальний акціонізм, що є діалогом зовнішньої властивості, тобто спрямований від особистості на суб'єктні складові середовища, які обов'язково від нього відділені. Цей різновид акціонізму може відбутися у двох варіаціях:

а) *екстернальний ординарний акціонізм*, який є суть соціальним діалогом. Проявлений в акції маніфест спрямовується на інших людей, чи хоча б одну людину. Можна стверджувати, що саме до цієї варіації акціонізму відносить мистецький його сегмент. Однак ним, зрозуміло, не обмежується. Позамистецький, умовно побутовий та кримінальний, хоча й жорстко не відмежовуваний від мистецького (згадаймо акції Петра Павленського і їх правову оцінку саме як злочинів у відповідних широтах), однак, як правило, не містить жодної естетичної компоненти. З кримінологічної ж точки зору він може бути як кримінальним, так і віктимним.

В першому випадку, тобто у випадку *власне кримінального акціонізму*, йдеться про акції терористів-смертників, інші персонально й екзистенційно центровані політичні акції, а також будь-які інші маніфести, що реалізуються у кримінально протиправний спосіб: хуліганство, вандалізм, окремі випадки домашнього насильства, а також зґвалтувань й сексуального, в яких мотиваційне осердя зміщена із статевого потягу (він постає фактором вторинного порядку) на екзистенцію домінування над іншим. До проявів цієї ж природи можливо віднести й кримінальні форми владарювання як такого, тобто заради домінування. Такі спонуки притаманні комплексам мегалотимії (від платонівського тімосу, що виділяється поруч з ізотимією), що визначають жагу до визнання гідності не у рівності з іншими, а у переважанні над іншими. Такі спонуки

промарковані, зазвичай, й дискурсивно. Тому не складає надмірних зусиль, шляхом контент-аналізу масиву відкритих даних, ідентифікувати подібний мегалотімний (як різновид екстернально ординарного) акціонізм у діяльності окремих політичних діячів, а надто тих, що репрезентовані політичною системою РФ. Які це дискурсивні маркери? Ось деякі з них, що проявились у публічних виступах: «Нравится – не нравится, терпи моя красавица»[2] (яскраво виражене домінування й установки на (за)володіння із конотаціями згвалтування, сексуального насильства; і наступні пояснення про те, що ці слова не мали жодного особистого виміру[3], а були натяком на так звані Мінські домовленості абсолютно не змінюють суті справи³, адже владно-політична мегалотімія передбачає визнання не особисте, а символічно-колективне (нагадаймо, що акціонізм є актом символічним), на рівні міждержавних відносин, так як і сам суб'єкт-мегалотімсамоідентифікується (один із симптомів – активне використання займенника «ми») із суб'єктом метаполітичним («Мы говорим партия, подразумеваем Ленин», – В. В. Маяковский), не позбавленим, втім, примативності); «Как же иначе, если тесно и скучно, и неловко... и немыслимо оставаться России в границах похабного (Брестского, 1918 года) мира» [5]. Крізь цю цитату також проступає мегалотімія, заснована на ресентименті, екзистенції колективної травми. Зведені до рівня й онтологізовані засобами і формами державної політики ці спонуки цілком закономірно призвели до міжнародної агресії з боку Російської Федерації, яка триватиме й надалі, аж допоки носії влади залишатимуться носіями мегалотімної, ресентиментарної, архаїчної свідомості.

Віктимний акціонізм має дещо інакшу та, водночас, бінарну природу. Перший вимір віктимногоакціонізму пов'язується може бути виражений через маніфест-самопожертву, символічний акт реального жертвоприношення: а) дії терориста-смертника (синтез кримінального та віктимногоакціонізму); б) демонстративно-істинний суїцид (наприклад, самогубство генерала боснійських хорватів Слободана Пральяка через отруєння під час участі у судовому засіданні у Міжнародному трибуналі по колишній Югославії (залишковий механізм), що відбулося 29.11.2017 р.); в) дії масового вбивці, який вчиняє злочин відкрито з подальшим складанням зброї та здачею владі (як приклад – вбивства, вчинені АндресомБрейвіком, мотивовані расовою неприязню, ксенофобією, носили маніфестуючий характер). В цих випадках категорія віктимності використовується нами у широкому значенні як присвоєння собі через акцію становища фізичної та/або соціальної жертви (притягнення до кримінальної відповідальності, ув'язнення як соціальна жертвовність).

Другий вимір віктимного акціонізму виражає віддалену віктимогенну властивість акції, маніфестуючих дій та, таким чином, співвідноситься з узвичаєним в кримінології розумінням віктимності. В результаті маніфестації, перформансу особа набуває підвищеної віктимності, ризику стати жертвою кримінальною правопорушення у відповідь на маніфестацію.

б) *екстернальний неординарний*, який є діалогом духовно-містичної природи. Маніфестується зв'язок із несоціальними зовнішніми по відношенню до особистості суб'єктами: Богом, Природою і т. п. Криміногенні грані такого акціонізму з'являються

³ В цьому контексті не можуть не звернути не себе увагу класичні, концептуальні викладки З.Фрейда з приводу так званих помилкових дій, обмовок (мовою перекладу): «Возьмём такой пример: оратор приглашает собравшихся отрыгнуть (то есть чокнуться) за здоровье шефа. Наше толкование этой оговорки согласуется с намерением оратора унизить тостуемого. И если мы будем расспрашивать оговорившегося, он не подтвердит, что намеревался нанести оскорбление, более того, он будет энергично это отрицать. Это и произошло...Гм, какая удивительная реакция; весьма энергичное отрицание. С молодым человеком ничего не поделаешь, но я про себя думаю, что его выдаёт сильная личная заинтересованность в том, чтобы его ошибочному действию не придавали смысла. Может быть, и вам покажется, что неправильно с его стороны вести себя так грубо во время чисто теоретического обследования, но, в конце концов, подумаете вы, он сам должен знать, что он хотел сказать, а чего нет. Должен ли? Пожалуй, это ещё вопрос...» [4, с. 42–43].

при проекції цього діалогу на площину соціальності, що детермінує тотальність у підходах до її перетворення (релігійний тероризм і т.п.).

2. Інтернальний (рефлексивний) акціонізм формує внутрішню спрямовану властивість акції та репрезентує прагнення до самоактуалізації й похідні від неї психічні інваріанти. У кримінологічно значущому руслі цей різновид акціонізму здатен проявитися у біполярних станах: від аутодеструкції (алкоголізації, наркотизації, суїцидальності, в тому числі й прихованої) й до хуліганства, вандалізму, екстремізму.

Підсумовуючи, зауважимо, що цей стислий опис акціонізму й докладені до нього міркування щодо кримінальних чи-то пак криміногенно-віктимогенних його властивостей, є лише першим кроком на шляху до пізнання глибинної екзистенціальної природи цього соціально-психологічного феномену. Однак саме від її пізнання лежить шлях до розробки ефективних запобіжних заходів, до усвідомлення їх потенціалу та обмежень. В тому числі це стосується і агресії РФ проти України, при наближеному кримінологічно-екзистенціальному аналізі якої проступають ознаки кримінального акціонізму в діяльності вищого політичного керівництва країни-агресора.

Список бібліографічних посилань:

1. Лозинская Р. Акционизм : искусство действия. *Архив. Энциклопедия*. URL : <https://artchive.ru/encyclopedia/4269~Actionism> (дата звернення: 01.02.2022).
2. 8 февраля на пресс-конференции с Эммануэлем Макроном в Москве президент РФ Владимир Путин прокомментировал то, как руководство Украины недовольно всеми пунктами Минских соглашений, фразой: «Нравится — не нравится, терпи, моя красавица». *Meduza*. 2022. 9 февраля. URL : <https://meduza.io/shapito/2022/02/09/terpi-moya-krasavitsa> (дата звернення: 15.02.2022).
3. Слова «нравится, не нравится – терпи, моя красавица» не имели никакого личного измерения, – Путин. *Цензор.НЕТ*. 2022. 10 февраля. URL : <https://censor.net/ru/n3315411> (дата звернення: 18.02.2022); «Я никогда не переходил на личности». Путин пояснил свою фразу «терпи, моя красавица». *Meduza*. 2022. 10. февраля. URL : <https://meduza.io/news/2022/02/10/ya-nikogda-ne-perehodil-na-lichnosti-putin-poyasnil-svoyu-frazu-terpi-moya-krasavitsa> (дата звернення: 15.02.2022).
4. Фрейд З. Ошибочные действия. Лекция третья (продолжение) // Введение в психоанализ. Лекции ; пер. с нем. Г. В. Барышниковой. СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2019. С. 38–53.
5. Сурков В. Ю. Туманное будущее похабного мира. *Актуальные комментарии*. 2020. 15 февраля. URL : <https://actualcomment.ru/tumannoe-budushchee-pokhabnogo-mira-2202150925.html> (дата звернення: 16.02.2022).

УДК 343.9

Тетяна Анатоліївна ПАВЛЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права та процесу

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6019-1086>

СУЇЦИД: ПРИЧИНИ, ЧИННИКИ ТА ФАКТОРИ СУЧАСНОСТІ

Кожного року близько 800 тис. осіб помирають в результаті самогубства, з частотою 10,5 на 100 тис. населення [1]. В Україні самогубство є сьомою за поширеністю причиною смерті після інфаркту та деяких видів раку, при цьому значно випереджаючи смерть від ДТП. За статистикою, від самогубства гине в рази більше чоловіків, ніж жінок, хоча саме жінки частіше отримують діагноз депресія. Якщо говорити про світові тенденції, то це такі цифри: 12,6 на 100 тис. населення у чоловіків та 5,4 на 100 тис. у жінок [2]. У порівнянні з жінками чоловіки гинуть від самогубств у

три рази частіше в Австралії, у 3,5 рази – у США і у понад чотири рази частіше у Росії та Аргентині [3]. Показники самогубств серед чоловіків, як правило, є більш високими в країнах з високим рівнем доходу (16,5 на 100 тис.). У жінок найвищі показники самогубств характерні для країн з рівнем доходу нижче середнього [2].

Самогубство є надзвичайно складною проблемою, причини його вчинення є заплутаними, і, доволі часто, визначити їх є або вельми складно, або взагалі не можливо. Проте, останнім часом, особливо з початком пандемії COVID-19, все більше уваги приділяється питанню психічного здоров'я людини, а відтак, з'являються перспективи щодо з'ясування причин, основних чинників та факторів самогубства.

Слід наголосити, що є певні групи осіб, які володіють підвищеним ризиком суїцидальної поведінки. Зокрема, це можуть бути підлітки, літні люди, наркомани, алкоголіки, психічно хворі, ізольовані соціальні групи, ризиконебезпечні професійні категорії. З огляду на ці групи осіб, доволі узагальнено, можна говорити про фактори ризику: труднощі у навчанні та професійній підготовці; розлад поведінки; психопатологічні розлади [4, с. 33]. За даними ВООЗ, фактори ризику та захисні фактори щодо суїцидальної поведінки поділяються відповідно із соціально-екологічною моделлю на чотири рівня: рівень суспільства загалом, рівень співтовариств, сімейний та індивідуальний.

Серед категорій осіб, які на сьогодні є найбільш сприйнятливими до суїциду є такі, що: мають попередні спроби до суїциду або приклади суїциду в родині; які страждають на алкоголізм або є хронічно залежними від вживання наркотиків і токсичних препаратів; особи, які мають важкі депресії, хронічні або смертельні хвороби; особи, які зазнали важких втрат (наприклад, смерть близької людини, особливо протягом першого року після втрати); які мають сімейні проблеми (розлучення, домашнє насильство тощо); особи, які мають фінансові проблеми (банкрутство, втрата роботи, борги тощо).

Як зазначено, наявність важкої депресії є одним з чинників самогубства. Науковці встановили основні чинники, що сприяють зростанню депресії, тривоги, посттравматичного стресового розладу, зловживання алкоголем, вживання психоактивних речовин і, зрештою, суїцидального ризику. До них належать: на соціальному рівні – економічний спад та зростання перешкод для отримання належного медичного обслуговування, розширення доступу до засобів здійснення самогубства, неприйнятні повідомлення у ЗМІ; на рівні суспільства – депріоритизація психічного здоров'я та профілактичної діяльності; на сімейному рівні – міжособистісні конфлікти, зневага та насильство; на індивідуальному рівні – безробіття, бідність, самотність, безнадійність [5, с. 45]. В цьому контексті не можна не сказати про пандемію COVID-19, яка є особливою проблемою для людей у всьому світі, оскільки зачіпає як фізичне, так і психічне здоров'я, економіку та соціальне життя. Соціальне дистанціювання, заходи ізоляції, проблеми з роботою та закриття шкіл раптово змінили соціальне життя та повсякденний розпорядок дня. Основним ефектом цих заходів стало скорочення соціальних контактів з подальшим збільшенням соціальної ізоляції та почуття самотності, що пов'язано з підвищеною тривожністю, депресією та суїцидальною поведінкою [1]. Крім того, перші повідомлення про постковідні депресії⁴ почали з'являтися буквально у перші місяці пандемії. Була «достатня» кількість випадків суїцидів безпосередньо в лікарнях. Тобто пандемія зробила свій негативний внесок у збільшення випадків суїциду як по всьому світу, так і в Україні. Але, на противагу негативним наслідкам, є й умовно позитивні, принаймні більш детально та «гучно» почали говорити про заходи запобігання цьому страшному явищу. До найбільш

⁴ У осіб, які хворіють, або переохворіли на ковід.

ефективних таких заходів можна віднести: обмеження доступу до засобів здійснення суїциду; заходи, створені задля зниження зловживання алкоголем; програми підвищення поінформованості, що проводяться у навчальних закладах; фармакологічне та психологічне лікування депресії; ланцюг надання допомоги та подальшого спостереження за особами з груп ризику; відповідальне висвітлення у ЗМІ; політичні заходи щодо зниження наслідків економічних спадів [1].

Крім того, щодо причин, чинників та факторів самогубства, то вони можуть дуже сильно різнитися залежно від країни. До прикладу, таким важливим чинником у США є доступність зброї. Власниками вогнепальної зброї є шість із десяти американців, і понад половина суїцидів в Америці вчиняється саме за її допомогою [3]. Для нашої держави цей чинник не є таким актуальним.

Станом на 2021 р. у деяких країнах попередження самогубств було оголошено одним із пріоритетних завдань, проте надто багато країн, як і раніше, не приділяють цьому питанню необхідної уваги. Так, лише у 38 країнах існує національна стратегія запобігання самогубствам. Для виконання завдання SDGs⁵ щодо зниження рівня самогубств у світі на одну третину до 2030 р. необхідно значним чином прискорити темпи скорочення кількості самогубств.

Список бібліографічних посилань:

1. Danuta Wasserman, Miriam Iosue, Anika Wuestefeld, Adaptation of evidence-based suicide prevention strategies during and after the COVID-19 pandemic. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/wps.20801>
2. Каждая сотая смерть — самоубийство. ВОЗ публикует рекомендации, призванные способствовать сокращению числа самоубийств в мире на одну треть к 2030 г. URL: <https://www.who.int/ru/news/item/17-06-2021-one-in-100-deaths-is-by-suicide>
3. Чому через самогубство частіше гинуть чоловіки. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-47614746>
4. Психологія суїцидальної поведінки: Посібник. За заг. ред. проф. О.В.Тімченка. Харків, 2007. С. 129 с.
5. Адаптация доказательных стратегий предотвращения самоубийств вовремя и после пандемии COVID-19. Здоров'я України. Медична газета. № 2 (57). 2021. С. 45-48.

УДК 343.9

Світлана Василівна ПАНОВА,

*молодший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-2154-415X>*

ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИЙ ТРАВМАТИЗМ І СМЕРТНІСТЬ В УМОВАХ ЗАГРОЗЛИВИХ ЗОВНІШНІХ ВИКЛИКІВ

Наразі наша країна зазнає найбільшого горя, перебуваючи у найлютішому періоді своєї історії щоденно долаючи і відбиваючи ворожу навалу. Разом з тим у регіонах, що не зазнали руйнівного впливу, інтенсивність автомобільного руху не тільки утримується, а

⁵ Sustainable Development Goals (SDGs) – набір із 17 взаємопов'язаних цілей, розроблених у 2015 році Генеральною асамблеєю ООН як «план досягнення кращого і більш стійкого майбутнього для всіх».

і посилюється за рахунок людського відтоку з областей де ведуться активні бойові дії або утворилися загрозливі, нестерпні умови для життя.

За показниками минулих років масштаби дорожньо-транспортного травматизму в Україні значно випереджали аналогічні показники більшості держав світу. Показник травмованих і загиблих в результаті ДТП був доволі великим. Не дивлячись на анонсування зменшення на 33,3% кількості дорожньо-транспортних пригод (ДТП) із загиблими на дорогах державного значення за останні шість років [1], Нацполіцією у попередніх роках фіксувалося щорічне збільшення кількості загиблих унаслідок ДТП: 7,9 % – в 2018 р., 8,2 % – в 2019 р., 8,5 % – в 2020 р. Національною поліцією України у 2020 р. було зафіксовано незначне збільшення кількості дорожньо-транспортних пригод (понад 168 тисяч). Відповідно до цих показників у середньому кожні 3 хвилини траплялося ДТП, у яких кожні 15 хвилин травмувалася особа, а кожні 3 години – гинула [2].

Загроза воєнного вторгнення на українські землі анонсована західними країнами, спровокувала посилення роботи всіх державних органів (інституцій) та відомств. З інформації у Фейсбуці голови Нацполіції Ігора Клименко особовий склад Національної поліції України з 14 лютого 2022 р. було переведено на посилений режим несення служби. За його словами, це означає на практиці: збільшення кількості патрулів, які забезпечуватимуть публічну безпеку та порядок на вулицях розгортання додаткових ситуаційних центрів для цілодобового моніторингу оперативної обстановки в країні; взяття під охорону об'єктів критичної інфраструктури, органів державної влади та місцевого самоврядування для оперативнішого реагування на будь-які загрози безпеці громадян. Вже через два дні у своєму виступі на брифінгу 16 лютого 2022 р. він повідомив, що посилений режим служби став ефективною профілактикою скоєння злочинів. Кількість злочинів зменшилася на 23%, а кількість ДТП зменшилася на 46 %. «Вперше за багато років вчора (авт. – 14 лютого 2022 р.) для 40-мільйонної країни у нас не було жодного загиблого в результаті ДТП, позавчора – один загиблий. Якщо порівняти з попереднім тижнем, ми мали за два дні 13 жертв ДТП», – розповів Ігор Клименко [3].

Беручи до уваги вищезазначене, можна зробити висновок, що не останній, а навіть ключовий вплив на зниження травматизму та смертності на автошляхах України припадає на якісно-кількісний показник працівників Національної поліції до повноважень якої, згідно ст. 52-3 ЗУ «Про дорожній рух» від 30.06.1993 р. № 3353-XII покладено забезпечення безпеки дорожнього руху.

В останні роки інформація про відтік кадрів з лав Національної поліції та неуккомплектованість штату кваліфікованими співробітниками була непоодиноким. Міністром внутрішніх справ Денисом Монастирським у кінці минулого року було поінформовано про досить високий брак кадрів в поліції, що залежить від регіону і коливається від 10% до 30%". За словами очільника МВС, навантаження на одного поліцейського доволі високе [4].

Треба зазначити, що існує багато факторів, що зумовлюють негативну статистику смертності та травматизму від ДТП, але, посилена робота органів Національної поліції в умовах зовнішньої загрози показала досягнення реального нульового статистичного показника смертності на дорогах. Тому, оцінюючи реальні результати такої роботи, в майбутньому, для зміни ситуації у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, а саме суттєвого зменшення дорожньо-транспортного травматизму та смертності, необхідним стане «переосмислення» інституційних підходів та ролі Національної поліції.

Список бібліографічних посилань:

1. Поліпшення безпеки, зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод та людського травматизму на українських дорогах – один із пріоритетів роботи Укравтодору. Державне агентство автомобільних доріг України
URL: https://ukravtodor.gov.ua/press/news/polipshennia_bezpeky_zmenshennia_kilkosti_dorozhno-transportnykh_pryhod_ta_liudskoho_travmatyzmu_na_ukrainskykh_dorohakh____odyn_iz_priorytetiv_roboty_ukravtodoru.html
2. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2020 році URL.: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2020/npu-zvit-2020.pdf>
3. Із переведенням поліції на посилений режим несення служби кількість злочинів зменшилася на 23%. Офіційний сайт Національної поліції URL.: <https://www.npu.gov.ua/news/Informacziya/Iz-peravedennyam-policiji-na-posilenij-rezhim-nesennya-sluzhbi-kilkist-zlochiv-zmenshilasya-na-23/>
4. Монастирський оцінив брак кадрів у поліції: До 30% залежно від регіону. 04.12.2021. УКРІНФОРМ. URL.: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3362867-monastirskij-ociniv-brak-kadriv-u-policii-do-30-zalezno-vid-regionu.html>

УДК 343.92

Микола Леонідович ПАХНІН,

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-9236-9723>*

НАЦІОНАЛЬНА РАДА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ТЕЛЕБАЧЕННЯ І РАДІОМОВЛЕННЯ В ПРОТИДІІ КРИМІНОГЕННИМ ВПЛИВАМ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Неймовірно велике значення сьогодні відіграють засоби масової інформації. Поряд із позитивом, який вони приносять людям слід звернути увагу на протилежне. ЗМІ можуть ставати інструментом негативного впливу, формуючи злочинність та перетворюючи окремих людей на потенційних потерпілих від кримінальних правопорушень.

Метою даних тез доповіді є намагання виділити заходи протидії криміногенним впливам засобів масової інформації Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення.

Національна рада є конституційним, постійно діючим колегіальним органом, метою діяльності якого є нагляд за дотриманням законів України у сфері телерадіомовлення, а також здійснення регуляторних повноважень, передбачених законами [1].

Аналіз ч. 5 Розділу III «Плану розвитку національного телерадіоінформаційного простору» [2] дозволяє виділити наступні спеціальні заходи протидії криміногенним впливам ЗМІ, що здійснюються Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення:

- контроль та нагляд за використанням радіочастотного ресурсу України;
- моніторинг телерадіопрограм на предмет наявності інформації, яка містить заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи

людини, а також фільмів і передач, учасниками створення яких є особи, внесені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці, передбаченого статтею 15 Закону України «Про кінематографію»;

- припинення ретрансляції провайдерами програмної послуги іноземних програм, зміст яких не відповідає вимогам Європейської конвенції про транскордонне телебачення і законодавству України;

- технологічне удосконалення моніторингового центру Національної ради та створення регіональних моніторингових комплексів.

Національна Рада України може, як зазначено у ч. 6 ст. 72 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [3], вжити наступних дієвих заходів протидії криміногенним впливам ЗМІ: оголосити попередження, стягнути штраф в розмірі від 5 до 25 відсотків розміру ліцензійного збору або анулювати ліцензію на підставі рішення суду.

Крім цього звернемо увагу на наявність наступних результатів роботи: відповідно до рішення Національної ради з питань телебачення і радіомовлення в Україні та рішення Окружного адміністративного суду міста Києва в Україні заборонена ретрансляція ряду російських каналів, в яких висловлюються заклики агресивних дій проти України. До такого списку входять: Первый канал, Всемирная сеть, РТР-Планета, НТВ-Мир, Россия-24, TVCI, Россия-1, НТВ, ТНТ, Петербург-5, Звезда, РЕН-ТВ, LifeNews, RussiaToday, РБК-ТВ, История. Контролюють виконання цих рішень представники Національної ради з питань радіомовлення і телебачення та управління МВС шляхом здійснення перевірок на предмет трансляції заборонених російських каналів. Якщо провайдери продовжують транслювати вище зазначені канали, то для них передбачено покарання згідно із законом за невиконання ухвали суду. Для установ передбачено попередження і повторна перевірка [4].

Таким чином, Національна Рада України може вжити такі заходи протидії криміногенним впливам ЗМІ:

- моніторинг телерадіопрограм на предмет наявності інформації, яка містить заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини, а також фільмів і передач, учасниками створення яких є особи, внесені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці, передбаченого статтею 15 Закону України «Про кінематографію»;

- контроль та нагляд за використанням радіочастотного ресурсу України;

- припинення ретрансляції провайдерами програмної послуги іноземних програм, зміст яких не відповідає вимогам Європейської конвенції про транскордонне телебачення і законодавству України;

- технологічне удосконалення моніторингового центру Національної ради та створення регіональних моніторингових комплексів;

- оголосити попередження;

- стягнути штраф в розмірі від 5 до 25 відсотків розміру ліцензійного збору;

- анулювати ліцензію на підставі рішення суду.

Список бібліографічних посилань:

1. Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення: Закон України № 538/97-ВР від 23.09.1997 року. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.01.2022).

2. Плану розвитку національного телерадіоінформаційного простору телебачення і радіомовлення: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1684 від 01.12.2010 року. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1294-10#n13> (дата звернення: 18.01.2022).

3. Про телебачення і радіомовлення: Закон України № 3759-XII від 21.12.1993 року. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення: 18.01.2022).

4. Протидія негативного впливу інформаційної пропаганди іноземних та вітчизняних засобів масової інформації та об'єднання українського суспільства навколо ідеї української державності. Знам'янська районна державна адміністрація. URL: <http://zn.kr-admin.gov.ua/protidiya-negativnogo-vplivu-informa> (дата звернення: 18.01.2022).

УДК 342.95:3.077.2:343.211.6:343.97

Микола Анатолійович САМБОР,

кандидат юридичних наук, член-кореспондент

Національної академії наук вищої освіти України,

начальник сектору моніторингу Прилуцького районного відділу поліції ГУНП в Чернігівській області; депутат Прилуцької районної ради

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0446-3892>

ВЗАЄМОЗВ'ЯКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ЗАПОБІГАННІ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Вивчення деліктології є важливою складовою розуміння соціальних процесів, пов'язаних із деліктвєтністю у цілому, а також формування цілісної системи уявлень про правопорушення, як адміністративні, так і кримінальні, та ураженість ними українського суспільства, зокрема розуміння соціальних процесів, які сприяють, перешкоджають або є нейтральними відносно адміністративних чи кримінальних правопорушень та їх поширеності у суспільстві. Розуміння причин та умов вчинення правопорушень, як кримінальних, так і адміністративних, а також формування цілісної державної системи превентивних заходів із попередження та недопущення вчинення таких антисуспільних явищ можливе виключно за умови дослідження та вивчення як кількісних, так і якісних характеристик цих видів правопорушень як єдиної системи, що містить взаємозалежні та взаємопов'язані елементи.

Метод статистичного аналізу, який спирається на кількісні показники соціального явища – адміністративних правопорушень, з огляду на його глибину, перш за все шляхом визначення необхідної кількості інформації та їх як територіального поширення, так і охоплення часовим проміжком. Залежно від його збільшення, тобто збільшення глибини такого аналізу достовірнішими можуть бути і отримані результати, які можна буде використати для налагодження системи заходів та механізмів протидії як адміністративним, так і кримінальним правопорушенням.

У межах деліктології, думається, важливе місце посідають зв'язки кримінологічної деліктології – кримінології, та адміністративної деліктології. Так, як зазначав А. Закалюк, переважне місце (понад 75 %) у структурі необережної злочинності посідають злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, у тому числі 70 % – порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України) [1, с. 676]. Характерною кримінологічною ознакою майже всіх необережних злочинів є порушення спеціальних

обов'язкових норм, правил, стандартів поведінки [1, с. 678-679]. Однією з причин необережної злочинності є послаблення організованості та упорядкованості суспільної життєдіяльності, що зумовлене декларативним «вибірковим» ставленням до право забезпечення з боку органів державної влади [1, с. 688]. У доповнення до цього зазначимо, що істотно впливають підходи до протидії деліктам, перш за все адміністративним правопорушенням, які звучать із уст політичної еліти, впливаючи на практику правозастосування [2], прямо зумовлюючи активність уповноважених органів з протидії адміністративним правопорушенням та притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності, а також використання їх ресурсів у запобіганні кримінальним правопорушенням як у цілому, так і у конкретній сфері життєдіяльності.

Нами здійснено аналіз протидії адміністративним правопорушенням у межах однієї адміністративно-територіальної одиниці – району області, який входив до обслуговування одного органу внутрішніх справ, а у подальшому – одного територіального підрозділу юридичної особи публічного права Національної поліції України. Статистика реєстрації виявлених адміністративних правопорушень засвідчує, що 2011 році задокументовано 17771 адміністративне правопорушення, у 2012 – 12861, 2013 – 7333, 2014 – 2164, 2015 – 2697, 2016 – 1945, 2017 – 3937, 2018 – 4262, 2019 – 5172, 2020 – 9406 правопорушень, у 2021 році задокументовано 10437 адміністративних правопорушень. Можемо спостерігати, що у 2013-2014 роках відбувалося істотне зниження, на наш погляд, не вчинених, а саме задокументованих адміністративних правопорушень. Пов'язано це безпосередньо із громадсько-політичними подіями, що відбувалися в Україні – Революцією Гідності, занепадом довіри до органів внутрішніх справ, а також небажанням додаткового загострення громадсько-політичної обстановки у наслідок широкого застосування заходів адміністративної відповідальності до населення у тих умовах. Однак, вже з 2015 року, по суті, року створення нового центрального органу виконавчої влади, завданням якого стало забезпечення публічної безпеки та порядку, прослідковується стабільне збільшення кількості викритих адміністративних правопорушень. Різкий сплеск адміністративних деліктів саме у 2021 році, більш за все зумовлений певними організаційними змінами адміністративно-територіального устрою, укрупненням районів, у наслідок чого об'єднано 5 районів області у один район. У сій структурі правопорушень є окремі види, які істотно впливають на стан протидії злочинності та окремих його видів, виступаючи відповідними причинами та умовами злочинності.

Дослідимо адміністративне правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, відповідальність за вчинення кого передбачена ст. 130 КУпАП «Керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції», яке законодавець прагнув криміналізувати, доповнивши Кримінальний кодекс України статтею 286¹ КК України «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння» 16.02.2021, і яке, на наше переконання, істотно впливає на стан безпеки дорожнього руху не лише у окремому районі, а й у цілому у державі.

В Україні переглянуті заходи адміністративної відповідальності за керування транспортними засобами у стані сп'яніння. Вказані новації, за всієї актуальності протидії з керуванням транспортними засобами у стані сп'яніння не виконують своїх соціальних функцій [3, с. 124]. Статистика результатів діяльності органів внутрішніх справ, а у подальшому органів Національної поліції щодо попередження та припинення адміністративних правопорушень за ст. 130 КУпАП, засвідчує наступне: впродовж 2011 року поліцейськими задокументовано 429 таких правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та на транспорті, 2012 майже вдвічі більше – 846, 2013 спостерігається

часткове спадання, зумовлене озвученими вище причинами – 660, 2014 та 2015 – 0 (вказане правопорушення виведено зі складу територіального органу внутрішніх справ), 2016 – 83, 2017 – 233, 2018 – 186, 2019 – 204, 2020 – 281, 2021 – 317. Впродовж 2018-2021 років відмічається стала тенденція до збільшення осіб, притягнених до адміністративної відповідальності.

Вважаємо, що такі адміністративні правопорушення є тим ефективним запобіжним заходом у протидії кримінальним правопорушенням на транспорті, наприклад тим, склад якого сформульований у ст. 286 КК України. Разом із цим ефективне використання правових механізмів документування таких адміністративних правопорушень забезпечить невідворотність юридичної відповідальності за правопорушення та сприятиме усуненню причин та умов для кримінальних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху. У зв'язку із цим, переконані, у необхідності поглибленого вивчення системних зв'язків адміністративних правопорушень та кримінальних правопорушень, які вчиняються у одних і тих же сферах соціального буття.

Список бібліографічних посилань:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. 712 с.
2. Самбор Н.А. Взаимодействие норм, устанавливающих административную ответственность, и политических лозунгов в рамках взаимосвязи политики и права. *Юридическая наука*. 2015. № 2. С. 97-102.
3. Самбор Н.А. Очерки к состоянию административно-деликтной политики Украины. *Юридическая наука*. 2014. № 1. С. 122-126

УДК 343.93 (477)

Віталій Валерійович СОКУРЕНКО,

кандидат юридичних наук, адвокат АО «Legal Strategy»

АНОМІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: TERRA INCOGNITA

Аномія – системна, іманентна проблема розвитку українського суспільства. В її основі лежить соціальна дезорганізація, дезорієнтація, нерозвинена правова й моральна свідомість, відсутність почуття відповідальності перед майбутніми поколіннями, нормальний, здоровий розвиток якого не в останню чергу може бути забезпечений належним функціонуванням інститутів фізичної культури і спорту. Безумовно, історична доля українського народу і держави сповнена трагічних подій, які не в останню чергу визначили на багато десятиріч чи навіть сторіч конфліктну й конфліктогенну перспективу за транзитивними сценаріями аномійного суспільства. Останні ґрунтовно описані Е. Дюркгеймом, що звільняє нас від необхідності у деталізації відповідних загальнотеоретичних положень. Однак не зайвим, вочевидь, буде наголосити на тому, що український варіант аномії рясніє численними особливостями, унікальними історико-політичними конфігураціями, що генеруються й досі суспільно невідрефлексованим у контурах соціальних конвенцій багатозначним минулим радянського періоду, невизначеними внутрішнім і зовнішнім векторами, програмою та, зрештою, стратегією економічного, політичного і соціального розвитку. До цього додається інформаційно-пропагандистські обтяження, стан триваючого збройного конфлікту, перманентної протидії гібридним формам агресії, беззмістовність державної

гуманітарної політики. Вітчизняний варіант аномії, таким чином, прямо й безпосередньо має вихід на державницький проект, розмиваючи його фундамент і перспективні обриси.

Запит на спорт найвищих досягнень виходить із запиту на престиж нації. Престиж нації, підкреслює Д. В. Качуровський, – це зміцнення авторитету країни на міжнародній арені завдяки успіхам її спортсменів. Це маркер упізнання й позитивної ідентифікації України у світі [1]. Але для такої мотивації на іміджування України має бути базова установка на розвиток державності, яка зрештою, ґрунтується почутті патріотизму, виходить з розвиненої морально-правової свідомості. А там, де сама мораль піддається оспорюванню, дискутуванню, там, де немає єдності, соціальної згоди, консенсусу щодо підстав (перш за все історичних) існування держави у юридично визначених і міжнародно визнаних кордонах, там не може не бути і ідеологічної розгубленості, симулятивності. Останні часто тягнуть за собою імітацію патріотизму, державницької позиції, за якою стоїть виключно приватний інтерес, експлуаторська установка на використання інститутів фізичної культури і спорту, цілковита індіферентність до питань розвитку майбутніх поколінь, до відповідальності перед прийдешніми поколіннями, перед майбутнім держави.

Відтак, аномія постає комплексним, системним фактором стагнації українського суспільства, його криміналізації, що не може не позначатися й на інтенсивності відтворення злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Відсутність серед особистих моральних імперативів, категоричних заборон на зловживання у цій сфері як життєво важливої для майбутнього нації, її фізичного здоров'я та консолідованості є вагомим чинником нігілістичної, корисливої кримінальної активності.

Однак аномія хоча і є важливою системною рисою детермінаційного комплексу злочинності у сфері фізичної культури і спорту, найвищим рівнем аналізу якої, зазвичай, обмежуються у дисертаційних дослідженнях, проте, гадаємо, слід говорити і про більш масштабну (і за рівнем абстрагування, і за функціональним значенням) його характеристику – про стан неадеквату. Його базовою умовою є перманентна, хронічна, бо ж навіть постійна аномія, аномія як норма (нехай вибачить читач за цей свідомо допущений оксюморон).

Коли ведеться мова про стан неадеквату – мається на увазі неадекватність світу самому собі, що проявляється у сучасній загальноцивілізаційній кризі початку ХХІ ст. Ця універсальна (на відміну від особистісної) неадекватність, як слушно зауважує С. А. Дацюк, проявляється у суспільному житті через структуру всього соціального змісту. Будь-яка стійка соціальна спільнота характеризується такими складовими, що підтримують одна одну: соціальне мислення, соціальна комунікація, соціальна діяльність та соціальна дійсність. Неадекватність однієї з цих складових (частковий неадекват) дозволяє повернути втрачену якість завдяки взаємодії з рештою адекватних складових. Сучасна ж цивілізаційна криза може бути описана як розпад взаємодій всіх цих складових (повний неадекват), відмови від системних спроб оцінки такого стану, його осмисленню [2, с. 8, 9].

Ми свідомі того, що категорія «стан неадеквату» не є усталеною для кримінологічної, як і будь-якої іншої гуманітарної науки. В той же час переконані, що саме ця категорія і її доктринальна розробка, як загальнотеоретична, так і у предметній специфікації криє в собі значний евристичний потенціал. По суті йдеться про синтетичну характеристику соціального стану, в якому накладаються, взаємодоповнюються ефекти аномії, конс'юмерності, дегуманізованості. Може, звісно, здатися, що таке поєднання є штучним, умовним. Але досвід наших досліджень недвозначно засвідчує, що стан аномії – недостатня параметрична база для опису стану сучасного українського суспільства, в засадах функціонування якого дивним чином сполучається дух постмодерну та архаїки, науковість та міфологічність як доксихного, так й елітарного (доктринального, політичного) мислення, технологізація та

квазірелігійний фундаменталізм, глобалізаційно зумовлена зовнішньо-цивілізаційна (з претензійністю на трансцендентність) орієнтація та націоналізм. І це – лише деякі протилежні, але практично (тобто у діяльності, політиці) не суперечливі позиції, що якнайкраще виявляють стан повного неадеквату, коли базова соціальна комунікація не виходить з мисленнєвих установок (останні як предмет аналізу, стали надбанням інтелектуальної еліти, що перетворюється на маргінес), соціальна дійсність не піддається спробам концептуального осмислення, а діяльність не враховує дійсність.

Це вже не просто аномія, як тимчасовий стан, коли раніше чинні нормативні системи, системи очікувань десинхронізуються з дійсністю в ситуаціях нерівноваги. Неадекват виявляє набагато більш глибокі тектонічні розлами, розриви у соціальній матерії, коли її фрагменти виявляються чужорідними, непоеднуваними, відсутніми один для одного. В таких суспільствах множаться соціально-часові виміри, насичені неоднаковими наративами, соціальними сценаріями, що підсилює, формує фундаментальні протиріччя як не лише криміногенні фактори, а й найбільш гострі (оскільки є внутрішніми) загрози національній безпеці, майбутньому держави.

Список бібліографічних посилань:

1. Качуровський Д. В. Спорт в Україні – перспективи, можливості, смисли. *Дзеркало тижня*. 2017. Вип. 16. 27 квітня – 12 травня. URL: https://dt.ua/internal/sport-v-ukrayini-perspektivi-mozhlivosti-smisli-241146_.html (дата звернення: 18.01.2022).
2. Дацюк С. А. Момент философии. К.: Ника-Центр, 2013. 279 с.

УДК 343.85 (477)

Ганна Олександрівна СПИЦИНА,

*доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри права
гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6677-6915>*

Анна Олександрівна АКУЛОВА,

*здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня
підготовки доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» аспірантури Національного
аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1589-4305>*

ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРАДІЖОК ВАНТАЖІВ ІЗ РУХОМОГО СКЛАДУ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Історично склалося, що залізничному транспорту відведена істотна функція в збереженні державності і територіальної цілісності країни. В даний час залізничний транспорт служить своєрідною сполучною ланкою, що здійснює перевезення пасажирів і вантажів; спільно з добувної, обробної промисловістю і сільське господарство формує процес виробництва в межах процесу обігу, тому його безперебійна робота – одна з головних умов формування економіки країни.

Експлуатаційна залізнична мережа України є однією з найбільших у Європі та

досягає близько 20 951,8 кілометра, з яких 9 926,4 кілометра (47,4 відсотка) електрифіковані [1].

У силу своєї багатofункціональності залізничний транспорт викликає підвищений інтерес як злочинних груп і співтовариств, так і окремих осіб, які мають корисливу мету і мотив, що реалізується в крадіжці вантажів з рухомого складу. Крім доступності, їх приваблює значна концентрація товарно-матеріальних цінностей, які зосереджені на об'єктах рухомого складу. В силу даних причин забезпечення правопорядку і профілактики крадіжок на вантажному залізничному транспорті є одним з пріоритетних напрямків в діяльності правоохоронних органів на транспорті. Найбільшу суспільну небезпеку становлять вантажні крадіжки, вчинені з рухомого складу. Ця категорія злочинів є найпоширенішою як серед розкрадань, так і в загальній масі злочинних діянь, скоєних на об'єктах залізничного транспорту. Крім того, крадіжки вантажів, не тільки завдають прямий і непрямий збиток відносинам власності, а й в окремих випадках (наприклад, у разі псування рухомого або маневрового складу) загрожують безпеці функціонування і переміщення транспортних засобів.

Як слушно зазначають українські фахівці, на залізничному транспорті значна кількість крадіжок з вантажного рухомого складу вчиняється при технічному і комерційному оглядах, виправленнях браків, а також при навантаженні і розвантаженні матеріальних цінностей. Аналіз крадіжок вантажів показує, що найбільше їх вчиняють:

- слюсарі пунктів технічного обслуговування – 15,3%;
- складачі поїздів – 12,6%;
- оглядачі вагонів – 12,2%;
- вантажники – 11,3%;
- регулювальники швидкості вагонів (башмачники) – 8,2%;
- прийомоздавачі вантажів – 6,5%;
- машиністи локомотивів та їх помічники – 6,2% [2, с. 5].

За мети попереджувальної діяльності всі профілактичні заходи розділені на дві групи – загальносоціального і спеціального характеру.

Дана класифікація видається нам найбільш придатною для відображення діяльності щодо попередження крадіжок вантажів з рухомого складу на залізничному транспорті. Виходячи зі сказаного, подальший аналіз кримінологічного попередження буде побудований на виділенні двох його видів – загальносоціального і спеціально-кримінологічного.

Загальносоціальне попередження ґрунтується на рішенні масштабних завдань держави і суспільства в галузі економічних, політичних, ідеологічних, соціальних інститутів. Попередження злочинності на загальносоціальному рівні є найбільш значущим видом соціальної діяльності, результати якої не можуть бути отримані відразу.

Попередження крадіжок вантажів з рухомого складу залізничного транспорту також передбачає здійснення великомасштабних комплексних заходів, що включають соціально-економічні, організаційно-управлінські, правові профілактичні заходи, що проводяться відповідно до закону.

Фактори, що сприяють вчиненню крадіжок вантажів, здебільшого пов'язані з негативними явищами і процесами, що детермінують злочинність в цілому. В умовах напруженої економічної ситуації, в тому числі і в умовах фінансової кризи в Україні, загострення міжнародних і соціальних процесів в суспільстві негативно впливає на стан законності і правопорядку, в тому числі в сфері вантажних перевезень на залізничному транспорті.

Заходи загальносоціального попередження крадіжок вантажів мають досить об'ємний діапазон впливу. Вони впливають на всі фактори, що зумовлюють вчинення цих злочинів, і є основою для спеціальної профілактики.

Спеціальне (кримінологічне) попередження злочинів охоплює цілий ряд заходів, спеціально звернених на боротьбу зі злочинністю, що здійснюються різними органами і підприємствами¹. Відповідно, спеціально-кримінологічне попередження крадіжок вантажів з рухомого складу направлено на досягнення конкретних цілей і вимагає спеціальних, професійних знань в даній області.

Під спеціальними заходами попередження передбачаються заходи, безпосередньо спрямовані на недопущення та усунення криміногенних факторів, що сприяють вчиненню крадіжок вантажів, які здійснюються насамперед органами внутрішніх справ на транспорті на підставі професійних знань і умінь, з використанням спеціальних сил і засобів. Такого роду заходи можуть бути реалізовані лише на основі глибоких знань всіх факторів, що сприяють вчиненню крадіжок вантажів з рухомого складу, при наявності певних критеріїв позначення ефективності прийнятих спеціальних заходів. Поряд з цим необхідно виділити, які з спеціальних заходів є найбільш ефективними і значущими.

Таким чином, за змістом як загальносоціальні, так і спеціально-кримінологічні заходи попередження крадіжок вантажів з рухомого складу – це сукупність соціально-економічних, правових, організаційно-управлінських, технічних, культурно-моральних заходів, що створюють подальший розвиток суспільних відносин, які, в свою чергу, сприяють скороченню негативних явищ, що їх породжують.

Список бібліографічних посилань:

1. Розпорядження Кабінету міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-r#Text>

2. Протидія крадіжкам вантажів на залізничному транспорті оперативними підрозділами національної поліції : навч.-практ. посіб. / С. В. Албул, С. О. Єгоров, Є. В. Поляков, І. Л. Форнальчук, Т. Г. Щурат. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 82 с.

УДК 343.292

Валерія Дмитрівна СОЛДАТОВА,

*кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1596-2494>*

ІНСТИТУТ ПОМИЛУВАННЯ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

За останні роки практика застосування помилування привертала увагу багатьох представників громадськості, політиків та вчених. При цьому частина фахівців висловлювала думку про необґрунтовано широке застосування помилування в Україні, що, на їхню думку, не відповідає винятковому характеру цього заходу. Інші вчені та практики виступили за ширше застосування помилування, вбачаючи у ньому ефективний засіб коригування кримінальної політики.

Важливим фактом є те, що інститут помилування існує майже у всіх країнах світу. Практика помилування була відома ще в дохристиянську епоху: серед німецьких племен, у Римській імперії, Греції, єгипетському царстві Птолемеїв.

Відмінність лише в особах, які були наділені правом помилування. Так, у Стародавньому Римі таке право мали колегії весталок, у США цим правом наділені і президент, і губернатори штатів.

Помилування є різновидом актів, що анулюють юридичні наслідки вчиненого злочину, що приймаються у позасудовому порядку – органами законодавчої та виконавчої влади. Очевидно, загальна подібність помилування з підставами звільнення від кримінальної відповідальності та від кримінального покарання. Воно здійснюється у випадках, коли реалізація завдань, що стоять перед кримінальним законодавством через застосування кримінальної відповідальності (покарання), стає недоцільною через незначну ефективність чи з інших причин. Помилування також, як і інші підстави звільнення від кримінальної відповідальності, є nereабілітуючим та фактично означає визнання винності особи. Якщо інші підстави звільнення від кримінальної відповідальності та від кримінального покарання є інститутами суто кримінально-правового характеру, то помилування за галузевою належністю має яскраво виражений комбінований характер. На цю обставину вказує насамперед відсутність їх чіткої кримінально-правової регламентації, що надає цим інститутам виняткового характеру. Протягом тривалого часу акти прощення владою осіб, які вчинили злочини охоплювалися поняттям «помилування». За великим рахунком, помилування є різновидом юридично оформленого права прощення злочинця, що реалізується від імені суспільства найвищими органами державної влади.

Так, відповідно до правової позиції Федерального Конституційного суду ФРН акт помилування це компенсація засудженому, який постраждав від суворості закону, помилок у вироку та інших несправедливостей, про які стало відомо з обставин, що відкрилися після винесення вироку [1, с. 31].

Причиною підписання акту помилування може бути також досягнення мети призначеного покарання. Випадок, що мав місце в Туреччині, є таким прикладом: в Ерзінджані, місті, розташованому на сході країни, у 1939 р. стався землетрус, що став причиною смерті безлічі людей та незліченної кількості поранених. Була зима, все під'їзди до місця катастрофи було відрізано снігом. Рятувальники з інших міст не могли прибути до Ерзінджану. При землетрусі була також зруйнована будівля в'язниці, ув'язнені могли втекти, проте деякі з них залишилися та допомагали при порятунку постраждалих. Після цих подій актом парламенту ув'язнених, які надали допомогу, помилували. Своїм вчинком вони показали, що знову стали членами суспільства. Акти помилування виконують також інші функції: так, наприклад, у часи холодної війни між західними країнами та східним блоком помилування проводилося з метою обміну політв'язнями, серед яких були відомі шпигуни Альфред Френцель, Хайнц Фельфе та Гюнтер Гійом [2, с. 117]

Отже, під звільненням від покарання у зв'язку з помилуванням розуміється відмова держави в особі Президента України від подальшого виконання щодо засудженої особи призначеного їй судом покарання. На відміну від амністії, яка оголошується законом України стосовно певного кола непоіменованих (неперсоніфікованих) осіб, помилування здійснюється указом Президента України стосовно конкретної (персоніфікованої) особи, засудженої за вчинення злочину. Крім того, слід мати на увазі, що відповідно до ч. 1. ст. 44 КК у порядку помилування може бути звільнено навіть від кримінальної відповідальності особу, ще не засуджену судом за вчинення злочину. Передумова звільнення від покарання у зв'язку з помилуванням складається із двох обов'язкових елементів: матеріального та формального. Матеріальним елементом передумови є засудження особи з призначенням їй покарання, а також його реальне відбування. Формальним

елементом передумови виступає наявність клопотання про помилування, поданого до Офісу Президента України.

Передумовами звільнення від покарання у зв'язку з помилуванням виступають: 1) засудження особи з призначенням їй покарання, а також його реальне відбування; 2) наявність клопотання від особи яка: а) була засуджена судом України й відбуває покарання в Україні; б) була засуджена судом іноземної держави й передана для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування, вирок суду щодо якої приведено у відповідність до законодавства України; в) була засуджена в Україні й передана для відбування покарання іноземній державі, якщо ця держава погодилася визнати та виконати ухвалене в Україні рішення про помилування; г) є захисником, одним із батьків, дружиною (чоловіком), дитиною, іншим членом сім'ї чи законним представником особи, зазначеної у пунктах «а», «б» і «в». У виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин клопотання про помилування також може бути подано головою або іншим членом Комісії при Президенті України у питаннях помилування, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Уповноваженим Президента України з прав дитини, Уповноваженим Президента України з прав людей з інвалідністю й Уповноваженим Президента України у справах кримськотатарського народу [3, с. 338–339].

Звільнення від покарання у зв'язку з помилуванням реалізується на підставі положень статей 85, 87 Кримінального кодексу України [4] та Положення про порядок здійснення помилування, затвердженого Указом Президента України від 21.04.2015 р. № 223/2015 (далі – Положення). Пункт 2 цього Положення визначає, що помилування засуджених здійснюється у виді: 1) заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше 25 років (клопотання про помилування при цьому може бути подане після відбуття особою не менше 20 років призначеного покарання, відповідно до ч. 2 п. 4 даного Положення); 2) повного або часткового звільнення від основного і додаткового покарань [5]. Ознайомившись з даним Положенням, бачимо відсутність можливості здійснювати помилування у вигляді заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, яке було в його попередніх редакціях. Пояснити це можна тим, що ст. ст. 85, 87 Кримінального кодексу України не передбачають в якості видів помилування заміни покарання або його невідбутої частини більш м'яким [6, с. 302].

З нашої точки, влучним є твердження О. П. Гороха, який зазначає, що таке рішення законодавця не є обґрунтованим. Обраний суб'єктом законодавчої ініціативи шлях вдосконалення законодавства не є раціональним та прогресивним. Деякі особи, які відбувають покарання за вчинення особливо тяжких злочини, в силу своїх індивідуальних психологічних характеристик потребують не повного чи часткового звільнення від покарання, а саме заміни покарання чи його невідбутої частини більш м'яким. Таким чином, вид помилування заміна невідбутої частини покарання більш м'яким заслуговує на своє повернення до Положення про порядок здійснення помилування 2015 року. Водночас, з метою узгодження законодавства у цій сфері, ст. 87 КК України треба доповнити положенням про можливість здійснення актом про помилування заміни невідбутої частини покарання більш м'яким [7, с. 43].

Варто відмітити, що особа звільняється в разі її помилування безумовно від призначених їй покарань, оскільки помилування з випробувальним строком не передбачено чинними нормативно-правовими актами України. Саме це й викликало певні дискусії серед науковців, адже в разі звільнення особи не виключено вчинення нею знову нового злочину. Слушно зазначає з цього приводу Є. О. Письменський, що в разі помилування особи є певні ризики продовження нею протиправної поведінки [8,

с. 187]. У цьому зв'язку заслуговує на підтримку позиція А. А. Музики, який пропонує впровадити умовне помилування. Як зазначає науковець, умовність полягатиме в тому, що засуджений не буде звільнений остаточно, а невідбуте покарання (або його частина) для нього стане випробувальним строком. Якщо винуватий упродовж цього часу вчинить злочин, то суд повинен призначити йому остаточне покарання згідно з правилами призначення покарання за сукупністю вироків [9, с. 35]. Запропонований підхід підтримують також і такі вчені юристи, як С. М. Школа [10, с. 121–122], І. Г. Богатирьов [11, с. 106] та інші. Ця думка видається нам дуже слушною, адже така умова при звільненні буде слугувати як додатковий стримуючий фактор від вчинення особою нових злочинів і стимулюватиме її лише до правомірної поведінки, адже вчинення особою будь-якого злочину скасовуватиме умовне помилування.

Необхідно також акцентувати увагу на тому, що деякі науковці дотримуються позиції стосовно ліквідації інституту помилування. Серед них В. Г. Гончаренко, який зазначає, що інститут помилування підлягає скасуванню як прояв образливої для людської гідності феодально-монархічної необмеженої влади, що грубо порушує закріплений Також вчений відмічає, що законодавче забезпечення здійснення помилування є вкрай недосконалим і з позиції теорії права, і з точки зору процедурної надійності та неупередженості прийняття юридичних рішень. Помилування фактично здійснюється келійно, не прозоро і заочно особами з неконституційних органів за мінімальної й опосередкованої участі Президента в цьому процесі, що створює виключно сприятливе підґрунтя для практично безкарної корупції [12, с. 48]. Ще одним противником застосування помилування виступає В. В. Навроцька, котра вважає, що воно відбувається, на її думку, з ігноруванням прав потерпілого. Інтереси осіб, що втягнуті в конфлікт, вирішуються державою на користь однієї сторони – винного. Тому особливо несправедливим є застосування помилування до осіб, визнаних винними у вчиненні діянь, які належать до категорії справ приватного обвинувачення. У таких справах держава через свої органи не повинна втручатися у вирішення питань про звільнення засудженого від покарання [13; 6 с. 303]. З нашої точки зору, інститут помилування в Україні в жодному разі не можна скасовувати, однак він на часі потребує значного вдосконалення.

Таким чином, все наведене дозволяє зробити висновок, що помилування виступає одним з небагатьох правових інститутів, які постійно перебувають у зоні пильної уваги не лише вчених різних галузей знання, а й громадськості, політиків. У цьому інституті переплітаються правові, філософські, соціологічні, етичні, політичні аспекти. З огляду на це інститут помилування надає перспективи його подальшого вивчення.

Список бібліографічних посилань:

1. Die Konstitutionalisierung des Gnadenrechts, Attila Badó, Deutsch-Ungarisches Symposium 2018, Acta Iuridica Universitatis Potsdamiensis, Tom 5, Potsdam, 2018. Pp. 31–147.
2. Беллинг Д. В., Кулямина Г. О помиловании в немецком праве // Lex Russica. 2019. №3 (148). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-pomilovanii-v-nemetskom-prave> (дата звернення: 26.03.2022).
3. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 26.03.2022).
5. Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України від 21 квітня 2015 р. № 223/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015> (дата звернення: 26.03.2022).

6. Денисовський М. Д., Томчук І. О. Здійснення помилування за законодавством України та зарубіжних країн: проблемні аспекти // Кримінальне право та кримінологія. Часопис Київського університету права, 2020/1. С. 301–306.
7. Горюх О. П. Актуальні проблеми здійснення помилування в Україні. Eurasian Academic Research Journal. 2016. № 2 (02). С. 41–46.
8. Письменський Є. О. Про пошук нових підходів до забезпечення ефективності застосування помилування. Ефективність кримінального законодавства: доктринальні, законотворчі та правозастосовні проблеми її забезпечення : матер. міжнарод. наук.-практ. кругл. столу (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / укладачі: Л. М. Демидова, К. А. Новікова, Н. В. Шульженко. Харків : Константа, 2019. С. 186–189.
9. Музика А. А. Право помилування в Україні: актуальні питання. Актуальні питання вдосконалення процедури помилування : зб. матеріалів круглого столу. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2016. С. 33–37.
10. Школа С. М. Кримінально-правові проблеми застосування амністії та здійснення в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 248 с.
11. Богатирьов І. Г. Наукова дискусія щодо проблем застосування інституту помилування до засуджених в Україні. Вісник прокуратури. 2016. № 1 (175). С. 101–108.
12. Гончаренко В. Г. Правовий статус і процесуальні аспекти інституту помилування. Вісник Академії адвокатури України. 2010. Число 3 (19). С. 45–49.
13. Навроцька В. В. Амністія та помилування – акт справедливий для потерпілого? Проблеми правового регулювання і практики застосування амністії та помилування : матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Луганськ, 6–20 лют. 2012 р.) / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. URL: https://kplduvs.at.ua/publ/internet_konferencija/materialy_konferencii/navrocka_v_v_amnistija_ta_pomiluvannja_akt_spravedlivij_dlja_poterpilogo/5-1-0-59 (дата звернення: 26.03.2022).

УДК 343.238.5

Вадим Борисович ХАРЧЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2412-7909>

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ З ПОХІДНИМИ НАСЛІДКАМИ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОЇ КОНСТРУКЦІЇ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМИ ВИНИ

Одним з видів ускладненого одиначного кримінального правопорушення у доктрині кримінального права визнається кримінальне правопорушення з похідними наслідками. У спеціальній літературі такі кримінальні правопорушення називають ще як кримінальні правопорушення, що кваліфікуються за наслідками, або кримінальні правопорушення з віддаленими наслідками, водночас погоджуючись у тому, що такі кримінально протиправні діяння мають два види наслідків: основний (прямий, безпосередній) і додатковий (похідний, опосередкований), які настають послідовно, один за іншим у результаті вчиненого особою діяння [2, с. 78–79]. Безумовно, суспільно небезпечні діяння з похідними наслідками мають законодавчу конструкцію як кримінальні правопорушення з матеріальним складом, що є аксіомою. Також типово наголошується, що суб'єктивна сторона таких кримінальних правопорушень характеризується подвійною (або змішаною) виною: до прямого наслідку – умисел, а до похідного – необережність, але у цілому визнаються умисними [3, с. 284]. У підтвердження наведеного в якості прикладів вказаних кримінальних правопорушень наводяться діяння, передбачені ч. 2 ст. 121, ч. 3 ст. 134, ч. 2 ст. 139, ч. 2 ст. 194 КК України.

Без сумнівів, такі твердження повністю знаходяться у межах визначення вини ст. 23 КК України як психічного ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Одночасно потребує уточнення, що слід розуміти під «вчинюваною дією чи бездіяльністю» та «її наслідками» у законодавчій конструкції наведеної норми. Якщо із першим визначенням більш-менш все зрозуміло, адже сам закон конкретизує таке діяння як «передбачене цим Кодексом» (тобто кримінально протиправна дія або бездіяльність), то щодо наслідків такого діяння, наведене визначення не є беззаперечним.

Свого часу М. Г. Угрехелідзе зазначав, що будь-який матеріальний злочин являє собою єдиний, нерозривний процес реальності, що характеризується як генетичне переростання діяння (причини) у суспільно небезпечний результат (наслідок). Тому визначення форми вини щодо нього слід встановити залежно від того, чи усвідомлював і бажав (допускав) суб'єкт розвиток причинного зв'язку у цілому або ні [5, с. 88]. О. Б. Сахаров доводив, що умисел та необережність не можуть визначатися окремо і порізно щодо злочинного діяння та його наслідків, адже, на його думку, це означало би штучний розрив між дією особи і заподіяваним нею шкідливим результатом, що утворюють у своїй єдності суспільне небезпечне посягання [4, с. 138]. С. Б. Гавриш також наголошував, що незважаючи на свою структурну й операційну складність, поведінка людини залишається у певному розумінні цілісним актом, який не можна штучно розчленувати на окремі, не пов'язані між собою частини [1, с. 421]. Тобто наведені вчені обґрунтовано ставили під сумнів саме існування та можливість різного психічного ставлення особи до вчинюваного нею кримінально протиправного діяння та його наслідків.

Разом з тим, слід констатувати, що так звані суспільно небезпечні наслідки, передбачені більшістю статей Особливої частини КК України⁶, не є «основним (прямим, безпосереднім)» наслідком кримінально протиправного діяння, передбаченого відповідною нормою. Лише в окремих випадках кримінальний закон встановлює підстави кримінальної відповідальності за цілісний акт поведінки суб'єкта, у якому визначені нормою кримінально протиправне діяння та суспільно небезпечний наслідок, які його характеризують та обумовлюють один одного. Прикладом може слугувати вбивство, яке апріорі пов'язане з протиправним заподіянням смерті іншій людині, або тяжке тілесне ушкодження, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, каліцтво статевих органів, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя.

Але у більшості випадків у законі про кримінальну відповідальність в якості суспільно небезпечних наслідків зазначається не безпосередньо на наслідки вчиненого діяння як цілісного акту поведінки людини, а на ту заподіяну кримінально протиправним діянням шкоду чи збиток (створення реальної загрози їх заподіяння), що й характеризує вчинене як посягання на суспільні відносини, які поставлені під охорону кримінального закону. Тобто на ті об'єктивні ознаки нормативного характеру, що і визначають ступінь суспільної небезпечності вчиненого. Зазначене є цілком зрозумілим і виправданим, адже вчинення одного й того ж діяння може слугувати підставою для різних видів юридичної відповідальності, і лише спричинення відповідної чітко визначеної у кримінальному законі шкоди (збитку) слугує підставою кримінальної відповідальності.

Так, відповідно до ст. 316 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України),

⁶ Знов таки, маються на увазі виключно кримінальні правопорушення, що мають законодавчу конструкцію з так званим матеріальним складом.

наслідком таємного викрадення чужого майна є позбавлення або обмеження власника володіти, користуватися, розпоряджатися своїм майном на власний розсуд (ч. 1 ст. 319 ЦК України). Таке позбавлення чи обмеження і є основним (прямим, безпосереднім) наслідком єдиного психофізичного акту людини, пов'язаного з таємним викраденням чужого майна, кримінальна відповідальність за яке передбачена ст. 185 КК України. Водночас, залежно від похідних наслідків, спричинених таким психофізичним актом особи, у виді визначення вартості викраденого майна (розміру спричиненої шкоди) на момент вчинення правопорушення, вказана поведінка утворює підстави або адміністративної, або кримінальної відповідальності. Тобто саме наведений похідний наслідок, на який прямо вказано у ч. 3 ст. 51 Кодексу України про адміністративну відповідальність (далі – КУпАП), і є тією нормативною об'єктивною ознакою, що й обумовлює наявність або відсутність підстав кримінальної відповідальності. Аналогічна ситуація має місце і щодо складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 КК України. Порухенням авторського права і (або) суміжних прав, вичерпний перелік яких наведено у пунктах а) – з) ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», відповідно до статей 438, 440 і 452 ЦК України, є порушення особистих немайнових прав авторів та майнових прав на твір, виконання, фонограми, відеограми чи програми (передачі) організацій мовлення. Спричинення матеріальної шкоди у значному, великому або особливо великому розмірі, зміст яких конкретизується у примітці до ст. 176 КК України, є нічим іншим як похідними наслідками, що свідчать про наявний ступінь суспільної небезпечності такого порушення авторського права і (або) суміжних прав. Теж саме стосується й спричинення середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження, смерті потерпілого або загибелі кількох осіб як ознак нормативного характеру (похідних наслідків), передбачених частинами 1, 2 та 3 ст. 286 КК України. Такі ознаки не характеризують кримінально протиправне діяння у виді порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, а визначають підстави саме кримінальної відповідальності у разі наявності такого порушення. Безумовно, у всіх наведених прикладах основний (прямий, безпосередній) і додатковий (похідний, опосередкований) наслідки настають послідовно, один за іншим у результаті вчиненого особою діяння, а настання похідного наслідку обумовлено наявністю основного.

Водночас, твердження, що «в цілому такі кримінальні правопорушення визнаються умисними» [3, с. 284], на нашу думку, є достатньо дискусійним. Адже форма вини та її види визначаються не особливістю законодавчої побудови об'єктивної сторони складу окремого передбаченого Особливою частиною КК України кримінального правопорушення, а природою психічної діяльності особи (психічним ставленням) до таких ознак, у тому числі й до основних та похідних наслідків кримінально протиправного діяння. За умов характеристики психічної діяльності особи до всіх обов'язкових об'єктивних ознак вчиненого⁷, що характеризується або умислом, або необережністю (незалежно від їх видів) жодних проблем не виникає, адже у цілому такі суспільно небезпечні діяння визнаються або умисними, або необережними. У випадку, коли умисел характеризує психічне ставлення винного до кримінально протиправного діяння та основних наслідків, а щодо похідних наслідків припускається психічна діяльність особи як у формі умислу, так і необережності, таке кримінальне правопорушення у цілому визнається умисним (наприклад, кримінальне

⁷ Мається на увазі не тільки психічне ставлення винного до кримінально протиправного діяння та суспільно небезпечних наслідків, а й щодо всіх обов'язкових об'єктивних ознак, включаючи об'єкт і причинний зв'язок. А у разі, коли склад конкретного кримінального правопорушення передбачає наявність й інших об'єктивних ознак як обов'язкових (предмет, спосіб, місце, обстановку тощо), психічна діяльність особи також повинна характеризуватися виною відповідної форми та виду.

правопорушення, передбачене ст. 364 КК України). Якщо припускається вчинення кримінально протиправного діяння як умисно, так і з необережності, а психічне ставлення особи до похідних (визначених у кримінальному законі) наслідків тільки у формі необережності – у цілому таке кримінальне правопорушення визнається необережним (наприклад, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України).

Певну особливість та відокремленість має склад умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України), адже у п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 наголошується, що психічне ставлення особи до основного наслідку (тяжкого тілесного ушкодження) може характеризуватися виключно умисною формою вини, а до похідних наслідків (смерті потерпілого) – виключно необережністю. На характеристику вказаного посягання у цілому як умисного вказує тільки його наявність у переліку, передбаченому ч. 2 ст. 22 КК України, адже усталеною є теза, що так званий знижений вік кримінальної відповідальності встановлюється виключно за умисні кримінальні правопорушення. Водночас, така аргументація є достатньо дискусійною через складність психічних процесів, що характеризує суб'єктивну сторону такого посягання. На моє глибоке переконання, саме така складність психічних процесів обумовлює наявність відповідного рівня розумового розвитку особи, її свідомості, які свідчать про неможливість у чотирнадцятирічному віці усвідомлювати фактичні ознаки та суспільну небезпечність умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого. Наведене обумовлює висновок про доцільність виключення умисного тяжкого тілесного ушкодження, з таким похідним наслідком як смерть потерпілого, із наведеного у ч. 2 ст. 22 КК України переліку. Також враховуючи, що наведений кваліфікований склад умисного тяжкого тілесного ушкодження є «кримінальним правопорушенням, що кваліфікується за наслідками», достатньо дискусійно у цілому визначати його як умисне.

І безумовно, потребують уточнення положення ст. 23 КК України у частині проєкції наголосу на передбаченість КК України не тільки щодо вчинюваної дії чи бездіяльності, а й щодо її наслідків. Вбачається більш вдалою така редакція наведеної норми: «Виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, передбачених цим Кодексом, виражене у формі умислу або необережності». Наведена законодавча конструкція здатна поставити всі крапки над «І», адже на що безпосередньо вказується у кримінальному законі – то і є кримінально протиправним діянням та суспільно небезпечним наслідком конкретного кримінального правопорушення.

Список бібліографічних посилань:

1. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні : проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства ; Верховна Рада України, Ін-т законодавства. Київ, 2002. 634 с.
2. Зінченко І. О., Тютюгін В. І. Множинність злочинів : поняття, види, призначення покарання : монографія ; за заг. ред. В. І. Тютюгіна. Харків : «Фінн», 2008. 336 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 584 с.
4. Сахаров А. Б. Уголовно-правовая охрана безопасности условий труда в СССР. Москва : Госюриздат, 1958. 186 с.
5. Угрехелидзе М. Г. Проблема неосторожной вины в уголовном праве ; отв. ред. В. Г. Макашвили. Тбилиси : Мецниереба, 1976. 131 с.

УДК 343.226

Олександр Миколайович ХРАМЦОВ,

доктор юридичних наук, професор

професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0137-2626>

ПСИХІЧНА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Право на недоторканність відноситься до природних прав людини і громадянина. Воно характеризується одночасно правом на фізичну та психічну недоторканність. Це право включає декілька взаємопов'язаних складових (елементів), які називають можливості правомочності. По-перше, це право на позитивні дії, а саме можливості користуватися і розпоряджатися своїм тілом згідно своєї свідомості та волі. По-друге, право пред'являти вимоги до інших осіб виконувати обов'язки по не втручання у фізичну та психічну складову особистості. По-третє, право отримувати захист з боку держави, в тому числі і кримінально-правовий, від посягань на фізичну та психічну недоторканність особи.

На наш погляд, право людини на особисту психічну недоторканність – це суб'єктивне, особисте, немайнове право людини на забезпечення недоторканності природного протікання психічних (інтелектуальних, вольових та емоційних) процесів від негативних протиправних впливів з боку інших осіб.

Слід зазначити, що психічна недоторканність особи, на відміну від фізичної недоторканності не має належного захисту кримінально-правовими засобами. Фактично, цей захист обмежується в більшості випадків, встановленням кримінальної відповідальності за погрози як самостійне кримінальне правопорушення або спосіб вчинення певних правопорушень. Кримінальні правопорушення, які посягають на психічну недоторканність особи розміщуються в різних розділах Особливої частини законодавства про кримінальну відповідальність. Психічна недоторканність виступає в них як основним, так і додатковим об'єктом.

Об'єкт виступає обов'язковим складу кримінального правопорушення і має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Це значення полягає в наступному: він розкриває суспільну небезпечність правопорушення, визначає характер його суспільно небезпечних наслідків, дозволяє здійснити правильну кримінально-правову кваліфікацію, провести розмежування різних кримінальних правопорушень, розмежувати кримінальні правопорушення з іншими тощо.

В науці під об'єктом кримінального правопорушення розуміється те, на що посягає особа, яка вчиняє діяння і чому заподіюється шкода чи існує реальна можливість заподіяння такої шкоди. Традиційним є підхід до визнання об'єктом злочину суспільних відносин. Не дивлячись на дискусійні питання, які виникають, вважаємо, що підхід щодо суспільних відносин як об'єкту кримінального правопорушення є найбільш обґрунтованим. Він дозволяє охопити всі блага, цінності тощо, які поставлені під кримінально-правову охорону. Разом з тим ці питання вимагають галузевих і комплексних наукових досліджень, які повинні визначити змістовні характеристики, структуру, механізми спричинення суспільно небезпечних наслідків об'єктам кримінально-правової охорони.

Психічна недоторканність характеризує соціальний зв'язок як елемент суспільних відносин, а фактично це право людини на психічну недоторканність від

суспільно небезпечних посягань. Таким чином, психічна недоторканність як об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, які забезпечують недоторканність природного протікання психічних (інтелектуальних, вольових та емоційних) процесів в організмі людини від негативних протиправних впливів з боку інших осіб.

Психічна недоторканність – це не тільки природне, суб'єктивне немайнове право людини і громадянина, а і фактичний стан захищеності психіки людини від кримінально протиправних посягань. На відміну від недоторканності фізичної, психічна недоторканність людини кримінальним законодавством охороняється недостатньо. Традиційною є точка зору про те, що тонкі аспекти функціонування психіки людини не можуть бути належним об'єктом правового захисту. Це обумовлено цілою низкою причин, в тому числі і неможливістю втручання в психічну діяльність іншої особи з метою вчинення кримінального правопорушення. Але це не так. Ми погоджуємося з С. О. Яременко який наголошує, що сучасний рівень розвитку високих технологій в даній сфері, зокрема, сучасні розробки у сфері нейронауки та психології маніпуляцій вказують на те, що «невразливість» людського розуму до сторонніх впливів більше не є незаперечною у XXI сторіччі... Інтенсивні дослідження впливу на свідомість людини та процесу прийняття людиною рішень, що проводяться в нейрорабораторіях насьогодні, показують, що сфера психічного більше не є «езотеричною» матерією і заслуговує на реальну увагу законодавця [1, с. 563-564].

Впливи на психічну недоторканність людини проявляються у всіх сферах існування останньої. Вони мають різні рівні інтенсивності від незначних до суспільно небезпечних. Під психологічним впливом традиційно розуміється вплив на психічну складову людини (свідому та несвідому), що призводить до зміни її поведінки та нанесенню людині різного виду психічної шкоди. Найнебезпечніші впливи на психічну недоторканність відносяться до кримінального психічного насильства.

О. П. Дзьобань та В. Г. Пилипчук зазначають, що нині життєдіяльність суспільства ускладнюється вектором агресії й насильства, їх специфічного заломлення у відповідній соціально-економічній і культурній ситуації регіональних інформаційних просторів і тимчасових характеристик соціуму. На тлі явищ кризи й нестабільності інформаційне насильство виявляється неминучим елементом суспільного буття [2, с. 6]. В попередніх наших роботах вже давалися визначення поняття психічного насильства як кримінально-правової категорії. Підним ми розуміємо умисний, суспільно небезпечний вплив на психіку іншої особи, вмотивований ворожою, інструментальною або негативистською мотивацією, який здійснюється інформаційним (дією чи бездіяльністю) чи позаінформаційним шляхом всупереч чи поза волею людини і впливає на свободу її волевиявлення або спричиняє психічну та (або) фізичну шкоду [3, с. 393].

Саме цей вид діяння, що посягає на психічну недоторканність наносить найбільшу шкоду. Потрібне належне кримінально-правове забезпечення протидії цьому явищу, яке полягає в розробці та прийнятті нових і вдосконаленні чинних кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за прояви психічного насильства та інші психічні впливи на особу, а також підвищенні ефективності практики їх застосування.

Список бібліографічних посилань:

1. Яременко С. О. Психічна недоторканність людини як об'єкт кримінально-правового захисту. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конференції профес.-виклад. та аспірантс. складу*. 2014. Т. 1. Одеса: Фенікс С. 562-564.
2. Дзьобань О. П., Пилипчук В. Г. Інформаційне насильство та безпека: світоглядно-правові аспекти: монографія Харків: Майдан, 2011. 244 с.
3. Храмцов О. М. Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства: монографія. Харків: НікаНова, 2015. 472 с.

УДК 343.9

Інна Олександрівна ХРИСТИЧ,

*кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник
відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-7494-7289>*

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» номер державної реєстрації 0120U10561.

У латинській мові слово «discursus» означало «розмова про щось». У значенні «спілкування» воно відоме в класичній латині, а в середньовічній латині набуває додаткового значення — «міркування». Наприкінці XVI ст. «discursus» починає вживатися щодо усного чи письмового обговорення про дещо. В цей же час виникає «discours» і «discourse» на позначення процесу розуміння, роз'яснення, обмірковування чого-небудь суб'єктом, переважно – у вигляді формального виступу чи обговорення. Мета наукового дискурсу – встановлення істинності й закономірності того чи іншого явища.

Підтримуємо точку зору, що на жаль на сьогодні існує «нерозумінням специфіки й особливого потенціалу кримінологічного дискурсу, який можна назвати простором критичного мислення. Кримінологія XXI століття здатна повністю розкрити свій потенціал не лише тоді, коли її дослідження практично зорієнтовано, а й тоді, коли дослідники займаються постановкою неординарних проблемних питань, а для розв'язання завдань використовують різні способи аналізу, акумулюють отримані дані та їх інтерпретації, що впливають, у кінцевому рахунку, із сучасного стану соціального середовища. Саме це надає можливість кримінології залишатися відкритою для змін» [1].

Як загальновідомо в чинному Кримінальному кодексі України є розділ XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту», який обіймає 17 статей, що забезпечують захист безпечного функціонування транспортної системи України: залізничного, водного, повітряного, автомобільного, магістрального, трубопровідного транспорту від посягань на життя та здоров'я громадян, власність і довкілля. Ми, як і більшість вчених України, вважаємо, що в цей розділ було недоцільно включати статтю 289 «Незаконне заволодіння транспортним засобом», її краще було віднести до злочинів проти власності. Розробники нового варіанту Кримінального кодексу в цілому знаходяться на цій же позиції: розділ залишається, а стаття щодо незаконного заволодіння транспортним засобом з нього виключається.

В цілому ст. 286 КК України «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами» складає у розділі XI практично половину з усіх офіційно зареєстрованих злочинів і має тенденцію до зростання. Так, у 2018 р. вона склала 47,2 %; у 2019 р. – 48,0 %; у 2020 р. – 56,1 %; у 2021 р. – 59,0 %. При цьому частина 2 і 3 ст. 286 (що спричинила смерть потерпілого) склала у загальній кількості зареєстрованих злочинів за статтею 286 КК України

у 2018 р. 22,3 %; у 2019 р. – 22,0 %; у 2020 р. – 21,0 %; у 2021 р. – 18,9 %. [2, с. 31 – 32; 3, с. 38 – 39]. На жаль, це підкреслює, що поки ніякі зміни законодавства істотно не впливають на зменшення кількості зареєстрованих дорожньо-транспортних злочинів та їх тяжкості.

Вибіркове дослідження, проведене в рамках виконання фундаментального наукового дослідження, 810 вироків за статтею 286 продемонструвало, що дійсно значна кількість зареєстрованих фактів за ч. 1 ст. 286 до суду не потрапляю зовсім. Тому в нашому дослідженні питома вага вироків за ч. 1 склала 47,4 %, за ч. 2 – 51,1 %, за ч. 3 – 1,5 %. При цьому реальне позбавлення волі застосовувалося лише до осіб, які вчинили злочини за ч. 3 ст. 286 КК України.

Усе вищевикладене свідчить про те, що кримінальні правопорушення у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту призводять до значних втрат, як у вигляді травмованих та загиблих осіб, так й матеріальних збитків. Тому необхідний подальший аналіз їх вчинення, динаміки та оцінки розповсюдженості.

Список бібліографічних посилань:

1. Литвинов О., Бандурка О. Українська кримінологія на шляху між минулим та майбутнім. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/ukrayinska-kryminologiya-na-shlyahu-mizh-mynulym-ta-majbutnim/>
2. Довідка про стан та структуру кримінальних правопорушень на території України за січень-грудень 2019 рік – Генеральна прокуратура. – К., 2020. – 63 с.
3. Довідка про стан та структуру кримінальних правопорушень на території України за січень-грудень 2021 рік – Генеральна прокуратура. – К., 2022. – 67 с.

УДК 378.635.174(477)(063)

Тетяна Анатоліївна ШЕВЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент,

викладач кафедри кримінального права і кримінології факультету №1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000000201627011>

КРИМІНОЛОГІЧНА ОСВІТА СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Забезпечення кримінологічної безпеки окремої особистості, суспільства та держави потребує глибинного осмислення певних явищ соціальної дійсності. Стрімкі соціальні перетворення в Україні та світі змінюють «обличчя» злочинності, що у свою чергу зумовлює активний розвиток науки кримінології, зміну її методології, розширення предметного кола. Актуальним у цьому напрямку вбачається ініціація проведення кримінологічних досліджень у довгостроковій перспективі. Необхідність нового за змістом і формою кримінологічного аналізу цілого ряду процесів постає сьогодні у зв'язку з тими трансформаціями, які відбуваються останнім часом. Вплинувши на характер наукового осмислення, вони поставили питання про адекватність змін у кримінологічних теоріях і концептах, розширення відповідних дослідницьких об'єктів [1].

Кримінологічна теорія, як сукупність ідей, поглядів, концепцій, вчень, уявлень про об'єкти соціальної дійсності, ґрунтується на практиці кримінологічного дослідження і вивчення ефективності боротьби зі злочинністю, перебуваючи в органічній єдності з практикою, постає як система консолідуючих знань про злочинність, зведених до єдиного спільного начала [2, с. 73].

Однак при всьому цьому, за умов науково-технічного прогресу чи не найважливішою проблемою, залишається підготовка професійних кадрів, які були б компетентні вирішувати складні питання сьогодення, а також були в змозі проводити якісні та актуальні дослідження, що здатні принести користь як державі, так і суспільству в запобіганні злочинам [3, с.7].

Виключну роль в цьому процесі відіграє кримінологічна професійна освіченість. Поруч зі спеціалізацією і національним вектором правничої освіти намітилась світова тенденція до орієнтування на міждисциплінарні підготовки до правової діяльності в умовах глобалізації. В контексті сучасних проблем протидії злочинності забезпечити відповідну міждисциплінарність здатна кримінологічна освіта як складова правової. Кримінологія як наука передбачає відповідну міждисциплінарну платформу як для досліджень, так і для відповідної превентивної практики, в тому числі враховуючи вплив глобалізації на злочинність. Але ж варто повноцінно використовувати ці можливості для підготовки фахівців у сфері протидії злочинності, як це відбувається у провідних університетах світу. Питання наукового забезпечення протидії злочинності вмонтовані в концепт правничої освіти та виявляють тенденцію до оформлення у освітні програми спеціально-кримінологічного спрямування [4, с.24].

Необхідним є системне укріплення кримінологічної основи правоохоронної діяльності в Україні. Міждисциплінарний характер якої обумовлює необхідність всестороннього розвитку кримінолога, наявності у нього спеціальних знань та навичок, універсальних здібностей, щоб відповідати сучасним соціальним викликам та постійно підвищувати рівень довіри населення до правоохоронних органів, підняття престижу кримінологічної освіти в плані авторитету цієї науки серед інших.

Здобувачі вищої освіти під час навчання повинні набути цілий комплекс методологічних, соціальних, комунікативних, діагностичних, профілактичних і організаційних компетенцій, оволодіти вмінням застосування широкого спектру наукових методів дослідження для пізнання закономірностей розвитку соціально-правових явищ, відстеження суспільної обстановки, прогнозування та моделювання, що є основою успішного вирішення теоретичних проблем у прикладному аспекті правоохоронної діяльності.

Кримінологи мають бути не просто висококваліфікованими у своїй галузі, а й володіти навичками орієнтування в досить широкому інформаційному просторі, вмінням аналітично мислити, аналізувати, узагальнювати, прогнозувати події і явища знаходити оптимальні шляхи вирішення професійних задач. Спеціаліст високого рівня тільки тоді в повній мірі засвідчить свою професійну компетентність, коли не стоятиме на місці, а буде в постійному пошуку, реальному поглибленні своїх знань, вмінь, досвіду. Не останнє місце в цьому займають науково-дослідницькі навички, використання яких у практичній діяльності є запорукою успішного виконання професійних обов'язків і сприяє укріпленню та розширенню сфери особистісного потенціалу.

Кім того, важливими є аналітичні та комунікативні здібності. До прикладу, в номенклатурі поліцейських професій ряду зарубіжних країн є кримінальні аналітики, по суті це і є кримінологи, які займаються вивченням і аналізом злочинності. При цьому високий рівень якості кримінологічної освіти має визначальний вплив на подальше формування і вдосконалення наукової думки, з одного боку, і покращення рівня організаційного, методичного, законодавчого, інформаційного забезпечення практичної складової протидії злочинності, з іншого.

Сучасний фахівець – кримінолог повинен уміти виражати і обґрунтовувати свою позицію вести коректну наукову дискусію, з повагою ставлячись до думок інших вчених, правильність яких ставиться під сумнів. При цьому мати «кримінологічну модель» мислення, здатності до аналізу та оцінки стрімких соціальних змін. Його реакція на

перетворення у суспільному бутті повинна бути миттєвою, адже адекватна оцінка і прогноз суспільних явищ і процесів забезпечує вдале вирішення системно виникаючих проблем.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінологія «Свого часу»: наукові розвідки. О.М. Литвинов, Ю.В. Орлов Кримінол. асоц. України. Харків: Право, 2021. 316 с.
2. Джужа О., Кирилюк А. Сучасний погляд на розвиток кримінології. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ, № 1, 2015. С. 71-81
3. Денисова Т.А. Затребуваність сучасних кримінологічних досліджень в українських реаліях. Сучасні кримінологічні дослідження: методи напрями, перспективи: збірник тез міжнарод. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 лист. 2019 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2019. С. 6-9
4. Сокурено В.В. Протидія злочинності і вища юридична освіта в умовах соціальної сингулярності. Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації: зб. тез доп. наук.-практ. конф. присвяченої пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України професора Тетяни Андріївни Денисової (16 квітня 2021 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Харків : ХНУВС, 2021. С. 23-25

УДК 343.8

Юрій Вікторович ШИНКАРЬОВ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права,
заступник декана факультету менеджменту, адміністрування та права
Державного біотехнологічного університету
ORCID: <https://0000-0003-1173-7975>*

ЩОДО ОБУМОВЛЕНOSTІ СТРУКТОРНОГО ВИОКРЕМЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Сучасна правова наука стверджує, що застосування певного правового інституту вимагає свого підґрунтя, аргументації його доцільності. Без чіткого розуміння необхідності, а головне придатності норми або групи норм для застосування, її формалізація немає жодного сенсу. Формалізація, виокремлення певного інституту або субінституту в загальній структурі правових норм також не може здійснюватися хаотично, а вимагає чіткого розуміння необхідності цього.

Незважаючи на те, що наявність спеціальних засад призначення покарання як субінституту кримінального права не тільки не спростовується, а скоріше, майже одноголосно підтримується, досі не має жодного глибокого і комплексного наукового дослідження присвяченого аналізу пов'язаної із ним проблематики. Виключенням у даному питанні є окремі роботи Ворони В.С., Дудорова О.О., Попія Д.С. Але, досліджуючи окремі спеціальні засади призначення покарання, вказані автори не визначають соціальної обумовленості виокремлення вказаних засад у правовій структурі сучасного кримінального права та законодавства.

Перш ніж говорити про обумовленість структурного виділення спеціальних засад призначення покарання, необхідно сказати декілька слів про мету спеціальних засад або про те, реалізацію яких правових принципів вони покликані забезпечити. Більшість вчених, які опікуються проблематикою призначення покарання, у свої роботах

засвідчують, що спеціальні засади призначення покарання відіграють важливу роль у забезпеченні його диференціації та індивідуалізації. З цього приводу є різні позиції науковців – але в основному вони зводяться до того, що спеціальні засади призначення покарання створюють окремий диференціал (або групу диференціалів) які в подальшому обумовлюють індивідуалізацію призначення покарання [1, с.336].

Говорячи про обумовленість виокремлення досліджуваного субінституту на загальнотеоретичному, а далі і на законодавчому та правозастосочному рівні не можна відкинути діалектичну взаємозалежність мети існування цього субінституту та його причинності.

Якщо мета вченими визначається достатньо чітко – встановлення диференціалу призначення покарання з метою його подальшої індивідуалізації, то формулювання причин, які б обумовили його виокремлення – залишається під питанням.

В даному випадку головним питанням є – чи повинні спеціальні засади бути структурно виділені в межах правової регламентації Загальних засад призначення покарання, чи повинні вони бути розпорошеними у різних нормах чинного КК України як це відбувається зараз, чи повинні бути виділеними в окрему групу норм.

Можна, як вважається, виділити низку причин, що дозволяють нам виокремити спеціальні засади призначення покарання у якості субінституту. По перше, норми, що регулюють спеціальні засади призначення покарання не можуть знаходитися в межах Загальних засад призначення покарання як за своїм змістом (оскільки загальними вони не є), так і за призначенням – оскільки вони покликані уточнювати останні і не враховуються на відміну від них в усіх випадках призначення покарання. По друге, спеціальні засади призначення покарання не можуть знаходитися в межах інших правових норм, які не регулюють власне призначення покарання, оскільки це порушує інституційну єдність норм, що регламентують призначення покарання. По-третє, виокремлення положень спеціальних засад призначення покарання обумовлюється необхідністю їх впорядкування як субінституту – впорядкованої сукупності юридичних норм, що регулюють конкретний різновид суспільних відносин, що знаходяться в рамках певного правового інституту. Це підкреслює неможливість знаходження норм, що регулюють порядок призначення покарання за межами власне цього інституту. По четверте, виділення спеціальних засад призначення покарання дозволить упорядкувати ті чинники, що беруться до уваги при призначенні покарання не в цілому, а в конкретних випадках, що безумовно сприятиме підвищенню якості правозастосовної діяльності.

Саме всі перелічені вище фактори дозволяють впевнено говорити про обумовленість виділення спеціальних засад призначення покарання у якості субінституту в межах інституту призначення покарання в кримінальному праві України.

Список бібліографічних посилань:

1. Шинкарьов Ю.В. Місце спеціальних засад призначення покарання у механізмі його диференціації. Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), А. П. Гетьман, Ю. В. Баулін та ін. – Харків : Право, 2019. С. 333-336

УДК 343.8

Альона Костянтинівна ЩЕРБАКОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ: ВІД БЮРОКРАТІЇ ДО ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДОМІНАНТИ

Не потребує додаткової аргументації теза про те, що корупція на сьогоднішній день в Україні стоїть в одному ряду з найбільшими загрозами національній безпеці. Проте, на відміну від зовнішніх джерел останніх, корупційні правопорушення є, на жаль, одними з базових внутрішніх елементів всієї соціальної конструкції. І було б великою помилкою вважати, що ці елементи належать лише до її публічного сегмента. Ця проблема більш глибока і сягає своїм корінням індивідуально-психологічних і трансперсональних складових колективних практик. Іншими словами, корупція є інструментальним соціально-психологічним феноменом, наслідки відтворення якого поширюються далеко за межі функціональності органів публічного адміністрування. Маємо констатувати інклюзивність корупції до механізму криміногенної самодетермінації найбільш широкого спектра дії. Цей механізм опосередковується недоліками правосвідомості, комплексами сваволі та правових ілюзій. Останнє, як видається, є найбільш небезпечним та свідчить про несприйняття як особистих імперативів правових приписів, про відсутність і на рівні інтенцій, і на рівні раціональної діяльності відчуття (як потреби, психологічного запиту) розуміння необхідності в існуванні упорядкованої та гарантованої правом міри відповідальної свободи. У цьому вбачається коріння зла, що зветься корупцією.

Цілком зрозуміло, що при зміні формату (передусім, за критерієм суб'єктивного змісту та форми) правової діяльності треба виходити з утвердження особистісних резонансних аспектів участі соціального актора у відносинах з державою, муніципалітетом. А це, у свою чергу, справа зміни парадигми соціального управління, філософії владарювання в цілому. У цьому сенсі слід усвідомлювати, що реформістський рух подібного масштабу має бути комплексним, передбачати не лише суто адміністративістські чи соціально-філософські концепти державно-правових інновацій, а передусім економічні, навіть ширше – політекономічні. Таким чином, йдеться про те, що для кримінологічної науки у справі протидії злочинності в цілому та корупції зокрема вже стало традиційним реальне забезпечення пріоритету соціального над юрисдикційним. Соціальна превенція, не маючи усталеного тлумачення свого змістовного компонента, потребує, вочевидь, не стільки наукової ревізії, скільки чіткого окреслення спочатку напрямів (цілей), а далі стратегії і тактики розгортання широкоформатного наступу на комплекс соціальних протиріч та їх чинників, що найбільшою мірою стосуються процесів криміналізації суспільства.

При формуванні соціального вектора протидії корупції, виходячи з принципів історизму й системності, треба враховувати декілька важливих моментів. По-перше, це транзитивність суспільного устрою, його нестійкість, соціально-психологічна гетерогенність (конфлікт патерналізму, етатизму та свободи й людиноцентризму), аномійність тощо. По-друге, досі міцні позиції механізмів так званої «керованої демократії», а звідси й залежність всієї соціодинаміки від кримінально-бюрократичного чиннику, неефективних, екстенсивних моделей державного управління. По-третє, олігархізація політичних відносин, що має своїм наслідком комерціалізацію значної

частини державної політики. По-четверте, нерозвиненість інститутів корпоративної власності, відсутність державної підтримки інноваційних напрямів економічного розвитку, захисту й стимулювання розвитку інтелектуального капіталу. По-п'яте, відстороненість держави від ідеологічно-просвітницької роботи. У своєму комплексі ці обставини дають достатньо наочну картину найбільш проблемних зон обструкції інтенсивного економічного прогресу, зниження конфліктності суспільного поступу. І саме на них, у першу чергу, має бути націлений деструктивний державно-управлінський вплив.

Враховуючи викладені зауваження, загальну протидію корупції можливо визначити через такі компоненти.

1. Утвердження в освітньому процесі, програмних документах, правореалізаційній практиці ліберально-гуманістичної філософії організації співіснування українського народу. Це передбачає початок реального впровадження у життя: а) людиноорієнтованої концепції функціонування публічної адміністрації; б) формування вільної та відповідальної особистості – активного учасника політичних процесів й ініціативної економічної діяльності з одночасним закріпленням концептуальної єдності особистісного зростання та державного розвитку.

2. Перехід від моделі «керованої демократії» до консолідованої демократії ліберального типу. У практичному зрізі це має відобразитися в: а) розриві зв'язків між успішністю бізнес-проекту та наявністю «патрона» в органах державної влади; б) відмові від адміністративного ринку на користь ліберально-соціалізованого; в) ліквідації командно-політичного принципу формування центральних та місцевих органів виконавчої влади; г) підвищенні політичної активності на місцевому рівні. Логіка розвитку демократії передбачає рух від регіону до центру, а не навпаки; д) стимуляції ліберальної свідомості – ментальності вільної від публічного тиску, але відповідальної, ініціативної особистості. У цьому аспекті дуже важливо усвідомити сутність людиноорієнтованої концепції владарювання, що частіш за все зводиться до пріоритету розкриття людиною свого творчого, конструктивного потенціалу.

3. Розвиток корпоративних відносин у напрямі деперсоніфікації власності, забезпечення реального доступу акціонерів до фінансових результатів діяльності компаній. Без модернізації інституту корпоративно-приватної власності – базису цивілізованого бізнесу – немислиме його соціальне переорієнтування.

4. Зниження політичного впливу фінансово-промислових груп на органи державної влади, що є основним фактором політичної корупції та зрощення бізнес-структур із владою, викривляє її діяльність, дистанціює її від загальносоціальної платформи.

5. Державне стимулювання концентрації капіталу. На перший погляд, цей напрям суперечить попередньому. Проте більш детальний аналіз це спростовує та виявляє, що укрупнення бізнесу є одним із необхідних кроків на шляху до реанімації спочатку індустріальної моделі економіки (реіндустріалізація – об'єктивно закономірна, а тому обов'язкова для нашої держави фаза економічного зростання), а через неї транзитом до постіндустріальної. Лише у взаємодії з великими економічними гравцями малий бізнес здатен прогресувати.

6. Активізація політики підтримання малого підприємництва. Шляхів та рекомендацій з цього приводу велика кількість.

7. Стимулювання розвитку інноваційного підприємництва, передусім венчурного типу, як невід'ємної ознаки постіндустріального суспільства, в якому людський капітал, інтелектуальна складова економічного потенціалу міцно утвердилися серед пріоритетів державного управління.

Таким чином, основна мета соціальної протидії корупції цілком кореспондує загальнонаціональним інтересам у формуванні потужного середнього класу – фінансово та політично незалежного прошарку населення. Досягнення цієї мети в нашій державі можливе лише за умови успішної реалізації повноцінного вітчизняного ліберального проекту.

УДК 341.3 + 341.4

Ксенія Володимирівна ЮРТАЄВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6096-2020>

КІБЕРНАЙМАНСТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНИХ ФОРМ АГРЕСІЇ

В останній час все більшу увагу привертає новий суспільно небезпечний феномен, пов'язаний з данням кримінально протиправних послуг у кіберпросторі. Їх форма і рівень суспільної небезпечності є доволі різноманітними. Нерідко таку кримінально протиправну діяльність називають кібернайманством. Наразі кібернайманство не має одностайної оцінки як серед представників правоохоронної сфери, так і в науковому середовищі.

Аналіз наукових джерел і нормативного матеріалу дозволяє визначити два основні підходи до розуміння кібернайманства. Відповідно до першого під кібернайманством розуміють вид хакерської діяльності, який посягає у виконанні на замовлення різних видів протиправних діянь переважно загальнокримінальної спрямованості та який може мати форму організованої злочинності. Дослідники нерідко ставлять кібернайманство в один ряд з іншими загальнокримінальними правопорушеннями, що перейшли до кіберпростору [1, с. 24]. До таких видів кримінально протиправної діяльності фахівці зазвичай відносять різноманітні види кібершахрайства, кіберкрадіжок і кібервимагання, організацію обігу небезпечних речовин і предметів в мережі Інтернет або інших видів незаконної діяльності з використанням Інтернет-ресурсів.

Водночас у зв'язку з порушеною темою привертають увагу новітні тенденції аутсорсингу на ринку цифрових послуг. Так, зокрема, у Доповіді Робочої групи з питань використання найманців як засобу порушення прав людини і протидії реалізації прав народів на самовизначення від 15.07.2021 р. відмічається зростаюча загроза приватизації кібератак, що вчиняються за допомогою нового покоління приватних компаній, яких називають «кібернайманцями». Це стосується розширення використання урядами країн послуг приватних компаній з надання кіберпослуг захисного та наступального характеру. Як відмічають ІТ-фахівці, спектр подібних послуг є вельми широким та охоплює різні форми делегованої діяльності в кіберпросторі, починаючи із захисту власних мереж та інфраструктури і закінчуючи збором великих даних, кіберрозвідкою та кібершпіонажем, здійсненням кібероперацій з метою послаблення військового потенціалу і можливостей військових сил супротивника або навіть підривом територіальної цілісності інших держав [2].

Дослідники визначають п'ять основних напрямів кіберпослуг, які пропонуються приватними військовими та охоронними компаніями: 1) комунікативна інфраструктура (у вразливих ситуаціях, ворожому середовищі або для забезпечення комунікацій

захисної індустрії); 2) IT-сервіси і кіберзахист (забезпечення роботи комунікацій і цифрової інфраструктури); 3) розвідка (гео-розвідувальні послуги, радіолокаційні сигнали, стільникова розвідка тощо), 4) наступальні кіберпослуги (проникнення або подолання кіберзахисту супротивника, що, зокрема, може включати захоплення або порушення роботи Інтернет-сайту супротивника); 5) послуги, пов'язані з великими даними (збір, накопичення та аналіз великих даних з потенційною можливістю їх використання для маніпулювання громадською думкою) [3]. Таким чином приватні військові та охоронні компанії надають не лише захисні, а й наступальні кіберпослуги.

Оскільки наступальні дії в кіберпросторі, в тому числі з використанням кібернайманців, можуть стосуватися втручання в роботу або руйнування об'єктів критичної інфраструктури, конституційного ладу певної країни або порушення її територіальної цілісності, вбачається, що зазначені діяння можуть вважатися новітніми формами агресії, вчиненої з використанням сучасних цифрових технологій та середовища кіберпростору. Таким чином слід резюмувати, що відповідно до другого підходу під кібернайманством розуміють діяльність приватних компаній, які надають широкий спектр кіберпослуг захисного та наступального характеру, які виходять або знаходяться на межі легальності. На сьогодні правова оцінка феномену кібернайманства є доволі неоднозначною, а застосування кібернайманців нерідко відносять до складового елементу кібервійни.

Поняття кібервійни (або кіберагресії чи мережевої війни) дослідниками відносять до якісно нового рівня розуміння цілей та завдань сучасної війни й збройних конфліктів. За своєю сутністю кібервійну можна віднести до віддалених способів ведення військових дій, до яких, зокрема, також зараховують використання посередників, сил спеціальних операцій, приватних військових та охоронних компаній і дронів «для протидії загрозам з відстані» [4]. Як цілком слушно зазначає О. П. Дзьобань, мережева війна має два аспекти: технологічний – використання використовуються інформаційно-телекомунікаційних технологій, і соціальний, який полягає у формуванні «нових груп, кібернайманців, які здійснюють напади – організовані групи хакерів з дуже високим рівнем підготовки, які можуть бути найняті урядами та приватними компаніями для організації і проведення складних ефективних цільових атак на державні структури та установи, приватні компанії з метою втручання в інформаційні бази даних, крадіжки інформації, знищення даних або інфраструктури тощо» [5, с. 37].

Підсумовуючи зазначимо, що, враховуючи сучасний рівень діджиталізації суспільних процесів та залежність сучасної критичної інфраструктури від комунікативних технологій, використання кібернайманців становить пряму загрозу не лише політичному ладу країни, а національній безпеці загалом, враховуючи й фізичну безпеку її населення. У цьому зв'язку вбачається, що за наявності відповідних підстав кібернайманство слід вважати сучасною формою агресії та здійснювати правову оцінку подібних діянь за нормами міжнародного гуманітарного права.

Список бібліографічних посилань:

1. Васильева И. Н. Расследование инцидентов информационной безопасности: учебное пособие. СПб., 2019. 113 с.
2. The human rights impacts of mercenaries, mercenary-related actors and private military and security companies engaging in cyberactivities. Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination. A/76/151. 15 July 2021. URL: <https://undocs.org/en/A/76/151> (дата звернення: 01.02.2022).
3. Swed O., Burland D. Cyber Mercenaries: Review of the Cyber and Intelligence PMSC Market. A report for the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the rights of peoples to self-determination. URL:

<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Mercenaries/WGMercenaries/Pages/Report-Cyber-Mercenaries-2021.aspx> (дата звернення: 01.02.2022).

4. Riemann M., Rossi N. Outsourcing Death, Sacrifice and Remembrance: The Socio-Political Effects of Remote Warfare. URL: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Mercenaries/WGMercenaries/Pages/Report-Cyber-Mercenaries-2021.aspx> (дата звернення: 01.02.2022).

5. Дзьобань О.П. Концептуалізація поняття «мережева війна» у проблемному полі вітчизняного безпекознавства. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 26 березня 2021 р.). [Електронне видання]. Київ, 2021. С 36-38.

УДК 343.221.51

Андрій Миколайович ЯЩЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3956-3487>

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ З ПРИВОДУ НОРМАТИВНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ЗАГАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ ПРАВИЛ ЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

Порушення кримінально-правових заборон, передбачених Особливою частиною Кримінального кодексу України (далі – КК), зумовлює реалізацію низки різних за ступенем своєї суворості заходів кримінально-правового характеру. Провідне місце серед них посідає покарання. Водночас воно сьогодні вже не розглядається з позиції виключного пріоритетного заходу державного реагування у сфері протидії будь-якому прояву злочинності. Нормативні приписи чинного КК засвідчують, що порушення окремих заборон в Особливій частині КК, може призвести до застосування не лише покарання щодо винних фізичних осіб, але і до реалізації інших заходів кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані як до фізичних, так й до юридичних осіб. Останні заходи представлені заходами кримінально-правового характеру у вигляді штрафу (ст. 96-7 КК), ліквідації та конфіскації майна (ст. 96-9, 96-8 КК).

Застосування цих примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб зумовлює певну діяльність суду, що полягає в ухваленні рішення про обрання щодо юридичної особи конкретного заходу кримінально-правового характеру, визначення розміру окремих його видів (зокрема штрафу) та закріплення його в обвинувальному вирoku суду щодо уповноваженої особи юридичної особи, з дотриманням визначених законом правил. Отже, під час такої діяльності суд змушений вирішувати низку питань, у тому числі пов'язаних з індивідуалізацією цих засобів кримінально-правового впливу.

Ознайомлення зі змістом ст. 96-10 КК дає підстави стверджувати, що саме в цих положеннях законодавства знаходить свій вияв принцип індивідуалізації примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб процесі їх застосування. Але тут доречно зазначити, що приписи цієї статті стосуються індивідуалізації лише штрафу як різновиду примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб і не мають ні якого відношення до інших таких заходів, зокрема ліквідації та конфіскації майна. Вказане дає підстави стверджувати, що поряд з індивідуалізацією примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, а точніше індивідуалізацією штрафу як різновиду таких заходів, доцільно окремо вести мову про виокремлення загальних та спеціальних засад (правил)

їх застосування.

З огляду на це, уявляється, що зокрема загальні засади (правила) застосування примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, можуть бути репрезентовані такими положеннями. Так, скажімо, суд застосовує щодо юридичної особи заходи кримінально-правового характеру:

1) зважаючи на різновид вчиненого її уповноваженою особою кримінального правопорушення, а саме:

а) у випадку вчинення уповноваженою особою від імені та (або) в інтересах юридичної особи чи з інших, передбачених ст. 96-3 КК обставин, будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2-4 ст. 159-1, ст. 343, 345, 347, 348, 349, ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст. 369, 369-2, 376-379, 386 КК, – застосуванню підлягає *штраф*, в межах та порядку, визначеному ст. 96-7 КК, з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, розміру завданої шкоди, характеру та розміру неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою, вжитих юридичною особою заходів для запобігання кримінального правопорушення;

б) у разі вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 109, 110, 111-1, 113, 146, 147, 152-156-1, 160, 209, 255, 258-258-5, 301-303, 260, 262, 306, 436, 436-1, 437, 438, 442, 444, 447 КК, – застосуванню підлягає *ліквідація та конфіскація майна*. Застосування ліквідації вимагає призначення судом ліквідатора (ліквідаторів), який (які) забезпечує ліквідацію юридичної особи в порядку, встановленому законодавством України;

2) відповідно до інших положень розділу XIV-І загальної частини КК.

Зазначимо також, що окрім наведених вище обставин, згідно з чинною редакцією ст. 96-10 КК, суд під час застосування штрафу як примусового заходу кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб має враховувати ще й ступінь здійснення кримінального протиправного наміру. На нашу думку, оскільки ця вимога закону характеризує вчинене кримінальне правопорушення з позиції попередньої кримінальної протиправної діяльності, її слід відносити не до загальних, а до спеціальних засад (правил) застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Ступінь здійснення кримінального протиправного наміру визначається стадією вчинення кримінального правопорушення уповноваженою особою юридичної особи, на якій його було припинено. За готування до кримінального правопорушення з боку юридичної особи такій юридичній особі має бути призначений більш м'який розмір штрафу як заходу кримінально-правового характеру, ніж за замах. Отже, вважаємо, що саме ця обставина могла би знайти своє закріплення в іншій нормі закону, зокрема, скажімо у ст. 96-11 КК, яка, у свою чергу, також певним чином мала б бути уточнена, оскільки її назва не відповідає її дійсному змісту.

Взагалі, говорячи про спеціальні правила (засади) застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, слід сказати, що одне з таких спеціальних правил або засад, передбачених у ст. 96-11 КК, можна охарактеризувати таким чином. По-перше, за наявності сукупності кримінальних правопорушень суд зобов'язаний призначити передбачені нормативно визначені кримінально-правові заходи щодо юридичної особи окремо за кожне кримінальне правопорушення, що входить до сукупності, з урахуванням вже наведених загальних засад їх призначення. По-друге, після призначення кримінально-правових заходів за кожне з кримінальних правопорушень суд повинен визначити остаточний основний захід за всі кримінальні правопорушення, що входять до сукупності шляхом поглинання менш суворого заходу більш суворим. Це означає, що основний захід має бути застосований в межах більш суворого заходу, призначеного за одне з кримінальних правопорушень, що входить до сукупності. Згідно з передбаченою кримінальним законом системою заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб (ст. 96-6),

найбільш суворим основним заходом кримінально-правового характеру є ліквідація. Конфіскація майна юридичної особи застосовується судом як додатковий захід кримінально-правового характеру, а тому не може поглинути собою штраф як найменш суворий основний захід. З іншого боку, законом не врегульовані ситуації, коли за одне з кримінальних правопорушень, що входить до сукупності кримінальних правопорушень, судом застосована конфіскація майна як додатковий захід. У такому разі очевидно, що до основного заходу, призначеного за сукупністю кримінальних правопорушень, має бути приєднаний цей додатковий захід.

Нарешті, ч. 2 ст. 96-11 КК врегульовані ситуації, коли до юридичної особи застосовуються заходи кримінально-правового характеру після раніше постановленого вироку (вироків), але до повного виконання раніше призначених заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи. Отже, цією частиною статті врегульовані правила застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб не за сукупністю кримінальних правопорушень, а за сукупністю вироків, причому ухвалених раніше за вчинення злочину як окремої категорії кримінального правопорушення.

Таким чином, застосування примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб становить певну діяльність суду, що полягає в ухваленні рішення про обрання щодо юридичної особи конкретного заходу кримінально-правового характеру, визначення розміру окремих його видів (зокрема штрафу) та закріплення його в обвинувальному вирокі суду щодо уповноваженої особи юридичної особи. Під час такої діяльності суд зобов'язаний керуватися не лише загальними правилами (засадами) їх обрання та застосування, дотримуючись принципу індивідуалізації окремих з цих заходів кримінально-правового впливу, але й спеціальними такими правилами або засадами, до яких належать правила застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру за незакінчене кримінальне правопорушення, за сукупністю кримінальних правопорушень та за сукупністю вироків. Останні не виключено, що мають бути більш детально нормативно визначені у кримінальному законі, з урахуванням вищенаведених міркувань.

Список бібліографічних посилань:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.02.2022).

УДК 343.83

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений працівник освіти України,

завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету №1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2952-8258>

СОЦІАЛЬНИЙ ПАРАЗИТИЗМ – НОВИЙ ТРЕНД СУЧАСНОСТІ

Глибока соціально-економічна криза, яка виникла внаслідок військових дій на Україні, спричинила тектонічні зміни на всіх рівнях нашого буття. Вказані процеси вплинули і на мікросоціальний рівень, де відбулася зміна ролей і виділення нового типу симбіотичних взаємодій за участі паразитуючого суб'єкта.

Добре відомо, що наявність свідомості дозволяє людині використовувати різні

механізми адаптації до соціального середовища, зокрема варіювати свою суб'єктність. У процесі взаємодії партнери можуть змінюватися ролями в парі «господар» – «паразит», об'єднуючись і створюючи союзи з тими, хто дотримується подібної поведінки з тим, аби пригнітити волю іншої сторони. Робиться це саме у тих випадках, коли мікрокосм «паразита» вже порушений, а сам суб'єкт не хоче або не може займатися діяльністю, необхідною для отримання відповідних благ. Наявність відповідної установки, боротьба за збереження соціального статусу та матеріальне благополуччя спонукають «паразита» змінити ставлення до «господаря». У свою чергу, останній, виведений з ладу новими обставинами, має проблеми з адаптацією на фоні знижених захисних можливостей (у тому числі фізичних). Результати діяльності «господаря» принижуються, нівелюються або присвоюються без його згоди, або передаються ним добровільно (наприклад, з метою мінімізації конфліктів в групі або внаслідок добровільної передачі через втрату доступу до вже наявних благ, що супроводжується негарантованими очікуваннями їх збільшення у майбутньому). Саме через це, а також те, що колишній «господар» часто залишається у меншості, його доля виглядає приреченою.

Соціальний паразитизм акцентує увагу на життєвій стратегії «паразита», який обрав саме такий спосіб отримання бажаного результату – задоволення власних потреб. «Паразит» не може і не хоче створювати власний продукт, але він усе одно включений у процес лише з тією різницею, що він повністю або частково не виконує конкретну роботу, необхідну для отримання певного соціального статусу, матеріальних і нематеріальних благ. Він обходить моральні норми, користуючись продуктом праці «господаря»; причому це має демонстративний характер, адже приниження може відігравати роль самодостатнього мотивуючого фактору.

Оскільки паразитизм є новою як для нас соціальною практикою, достовірно досліджувати особистісні риси «паразита» вкрай складно. Тим не менш припускаємо, що його повинні відрізняти винахідливість, комунікабельність, цинічність, абсолютизація матеріальних цінностей, прагнення влади та високого соціального статусу, агресивність, невизнання авторитетів, мстивість, вибіркова пам'ять, двоїстість етико-культурних стандартів тощо.

Поведінка «паразита» є накладенням мотиваційних комплексів споживацтва та утримання. Мотивація як сукупність мотивів зазвичай має внутрішні причини особистісного плану та зовнішні чинники, що стимулюють чи уповільнюють дію мотивації. Мотиви як безпосереднє спонукання до дії зазвичай поділяють на усвідомлені (потреби, інтереси, переконання, ідеали) та неусвідомлені (установки, потяги, бажання).

До психологічних факторів, що створюють підґрунтя вказаної поведінки, можна, крім мотиваційних детермінантів, віднести і те, що «паразити» схильні перекладати відповідальність за результати своїх дій на інших, умови, оточення, вони стають залежними від оточення та роблять оточуючих залежними від себе. Ця залежність спонукає до формування у таких людей погляду на своє оточення крізь призму категорії необхідності. Тому такі особи так легко оперують категоріями «баласт» і «тягар».

«Паразити» зазвичай концентруються на власних проблемах і потребах і дивляться на світ крізь призму власних інтересів. Цим вони нагадують дітей, що перебувають у полоні своїх бажань, не здатні регулювати їхню інтенсивність і відкладати їхнє задоволення. Подібна мотивація здається атавізмом у психіці дорослої людини, і її можна розглядати як показник інфантильності. Напевно, тому схильність до такої поведінки корелює з віком, але не всіх минає чаша ця.

Особливо показовою є зворотна кореляція паразитизму і здатності до глибинних переживань і терпимості. Звичайно, важко очікувати від інфантіла здатності до глибоких переживань. Згадаємо у цьому зв'язку А. Маслоу і зазначимо, що діяльність цих

людей спрямовується в основному потребами нижчих рівнів потреб: фізіологічних, безпеки, прийняття та визнання. «Паразити» обмежуються забезпеченням власних потреб, причому воліють це зробити за рахунок інших, споживаючи, а не створюючи. Їх мотивацію можна вважати повною мірою зорієнтованою на задоволення актуальної потреби: діяльність використовують лише як засіб задоволення. Аналогічно «паразити» ставляться і до інших людей як до засобів досягнення своєї мети, а не як до мети стосунків. Їм притаманна особлива любов саме тому, що від нього (неї) залежить задоволення певної потреби: чим більше напруга від потреби і більше задоволення, тим більша любов. Така любов зумовлює потребу в самоповазі, страх самотності, страх залишитися без засобів для існування, зрештою, без любові, уваги тощо. Знову тут яскраво простежуються залежність дитини від дорослого, що базується на інстинкті самозбереження та певної безпорадності. Можна припустити, що фіксація цього страху є одним з вагомих факторів, що формує особистість цього типу.

«Паразитам» властиві егоїзм і нарцисизм, оскільки вектор їх мотивації має однозначний нахил – на себе, тому їх мало цікавить, звідки має братися те, чого вони вимагають, і що можуть існувати й інші претенденти на ті ж блага. «Паразити» схильні використовувати партнера у своїх цілях, тому їхній варіант пристосування є активним. Напевно, це призводить «паразитів» до лав протестного електорату, тих, хто завзято і активно чогось добивається від держави, керівництва, суспільства, загалом від «інших». Найголовніший мотив, яким керується «паразит» у своїй поведінці, – «мені завинили, мені належить по праву мого існування (або статусу), я заслуговую на краще, тому інші повинні належним чином забезпечити моє життя». Ця установка стає окулярами, якими людина дивиться на тих, хто поруч, на соціальні інститути, світ у цілому. Звичайно, світ виглядатиме однобоко, збідніло, навіть спотворено, якщо дивитися на нього лише крізь щілину своїх потреб, а інших розглядати лише як їх інструмент для їх задоволення. Напевно, тому для «паразитів» характерне зверхнє ставлення до людей, з якими вони стикаються. Вони сердяться і скандалять, якщо хтось зазіхне на їх свободи, тому що вважають свої потреби не тільки нагальними, але й найважливішими, першорядними. Аналогічно «паразити» ставляться і до соціальних інститутів, держави, суспільства.

Вони гарні «маніпулятори» і через це часто демонструють:

- брехливість, схильність «грати ролі», хибні переживання;
- зміни настрою, апатію, нудьгу;
- «тунельне бачення»;
- закритість, тобто намагаються когось контролювати та піддаються контролю з боку інших, приховують свої плани;
- цинізм, нікому не довіряють навіть самим собі.

Отже, «паразитична» поведінка є парадоксально активною соціальною бездіяльністю, оскільки діяльність повинна завершуватися створенням певного продукту, бути результативною, щось «давати», а «паразитична» поведінка має на меті лише «брати», використовувати, споживати. Отже, вектори продуктивної діяльності та «паразитичної» поведінки діють у різних напрямках. Звичайно, подібна мотивація не є вродженою, її виховують. Натомість формування продуктивної особистості базується на вихованні у дитини з раннього віку вміння робити вибір, приймати рішення та відповідати за його наслідки.

Наукове видання

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СУЧАСНОСТІ

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

(14 квітня 2022 року, м. Харків)

Українською мовою

Відповідальні за випуск: *О. М. Литвинов, Т. А. Шевчук*

Дизайн обкладинки: *А. С. Тяпкін*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 8.4. Обл.-вид. арк. 12,2.
Тираж 50 пр. Зам. № 2019-30.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.